กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อสืบทอดวัฒนธรรม: ศึกษากรณีโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ

กาญจนา แก้วเทพ
สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์

สารบัญ

หน้า

เกริ่นนำ
1. เท่งตุ๊กนั้นคืออะไร
2. สถานภาพของเท่งตุ๊กในวันนี้
3. บริบทของชุมชนในปัจจุบัน
4. แม้สื่อพื้นบ้านเริ่มเลือนหาย แต่ใช่ว่าจะสูญสิ้น
5. สะพานเชื่อมทางวัฒนธรรม
6. บทบาทของผู้สนับสนุนจากภายนอก
7. มองเท่งตุ๊กผ่านกล้องส่องเลนซ์ SMCR
8. การออกแบบและดำเนินกิจกรรม
9. ฉากหนึ่งของกระบวนการสร้างวัฒนธรรม
10. ผลที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการ
11. กลยุทธ์ "ทาบกิ่งใหม่/ต่อตาใหม่" กับต้นเดิม

จาก กาญจนา แก้วเทพ เธียรชัย อิศรเดช สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ , **ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข** โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.)สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) 2549

กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อสืบทอดวัฒนธรรม: ศึกษากรณีโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ

กาญจนา แก้วเทพ
สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์

● เกริ่นนำ

ในเอกสารชุดความรู้ของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ที่ตั้งชื่ออย่างหยดย้อยว่า "เก็บเกี่ยวรวง ผลิตผลพวงจากไร่ สพส." นี้ ผู้อ่านคงจะเคยผ่านตางานโฆษณาทฤษฎีที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนดนตรีหนุนหลัง (backup) แนวทางการทำงานของสพส.แล้วว่า ในเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น สพส.เราใช้ทฤษฎีที่ชื่อว่า "การผลิตเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม" (Cultural Production & Reproduction)

แต่ในขณะที่เรา สพส. เป็นผู้ขานชื่อทฤษฎีนั้น ผู้ที่เป็น "ตัวจริงเสียงจริง" ในการลงมือกระทำการ "ผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม" นั้นก็คือ ภาคี(งานของผู้ใหญ่)กว่า 60 โครงการ และชมรม (งานของเด็กและเยาวชน)อีกเกือบ 20 กว่าชมรมนั่นเอง

เพื่อยืนยันคำกล่าวข้างต้น ผู้เขียนจะขอยกกรณีศึกษาของโครงการ "เท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ" มาให้ดูกันอย่างเต็มรูปแบบเพื่อให้เห็นทุกแง่ทุกมุม **การทำโครงการซึ่งเปรียบเสมือนโซ่ข้อหนึ่งแห่งสายโซ่ของกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของโครงการนี้** เป็นตัวแทนแนวทางการทำงานของบรรดาโครงการทั้งหลายที่มากอดคอกันเป็นสพส.

สำหรับฉากผ่านของการทำ"โครงการเท่งตุ๊ก"ที่ฉายให้เรามองเห็นตัวละคร การกระทำ วัสดุอุปกรณ์ การเล่าเรื่อง เหตุการณ์ ผลที่เกิดขึ้น อารมณ์-ความรู้สึก ความใฝ่ฝันและความปรารถนา ความหมายต่างๆที่ซุกซ่อน ฯลฯ นั้น ผู้เขียนมีความเชื่อว่า วัฒนธรรมทั้งหลายที่ก่อร่างสร้างขึ้นมาเป็นตัวตน เติบโตมีพัฒนาการ เจ็บไข้ได้ป่วย จนถึงกาลดับสูญไป ก็ล้วนแล้วแต่ได้ผ่านฉากการแสดงเช่นโครงการเท่งตุ๊กนี้ทั้งสิ้น

ฉะนั้น ไม่ว่าจะมีการทำโครงการสพส.หรือไม่ กระบวนการทางวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้านก็ดำเนินอยู่แล้ว**อย่างเป็นธรรมชาติ** (by nature) ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการเติบโต เจ็บป่วย หรือสูญสลาย เพียงแต่ว่า เมื่อมีการทำโครงการกับสพส.นั้น กระบวนการทั้งหลายนั้นได้พัฒนาขึ้นมาจาก "ลักษณะที่เป็นธรรมชาติ" ให้ผู้สืบทอดวัฒนธรรมนั้นมีการกระทำทางวัฒนธรรมที่มี "**จิตสำนึกสูงขึ้น** (more consciousness) มี**ปัญญามากขึ้น** (by planned)" และเมื่อมีส่วนประกอบทั้ง 2 อย่างนั้นเพิ่มเติมเข้ามา การแปรเจตนารมณ์ให้บรรลุเป้าหมายก็มีโอกาสที่จะสำเร็จได้สูงขึ้น เสมือนคนยิงธนูที่รู้หลักการยิง (แม้ว่าจะไม่รับประกัน 100% ก็ตาม เพราะมนุษย์ก็เป็นเพียงผู้กระทำ แต่ฟ้าดินเป็นตัวกำหนด)

จากนี้ เราจะเริ่มก้าวเข้าสู่กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของ"โครงการเท่งตุ๊กฯ"ตามลีลาท่าพื้นฐานของสพส. ดังนี้

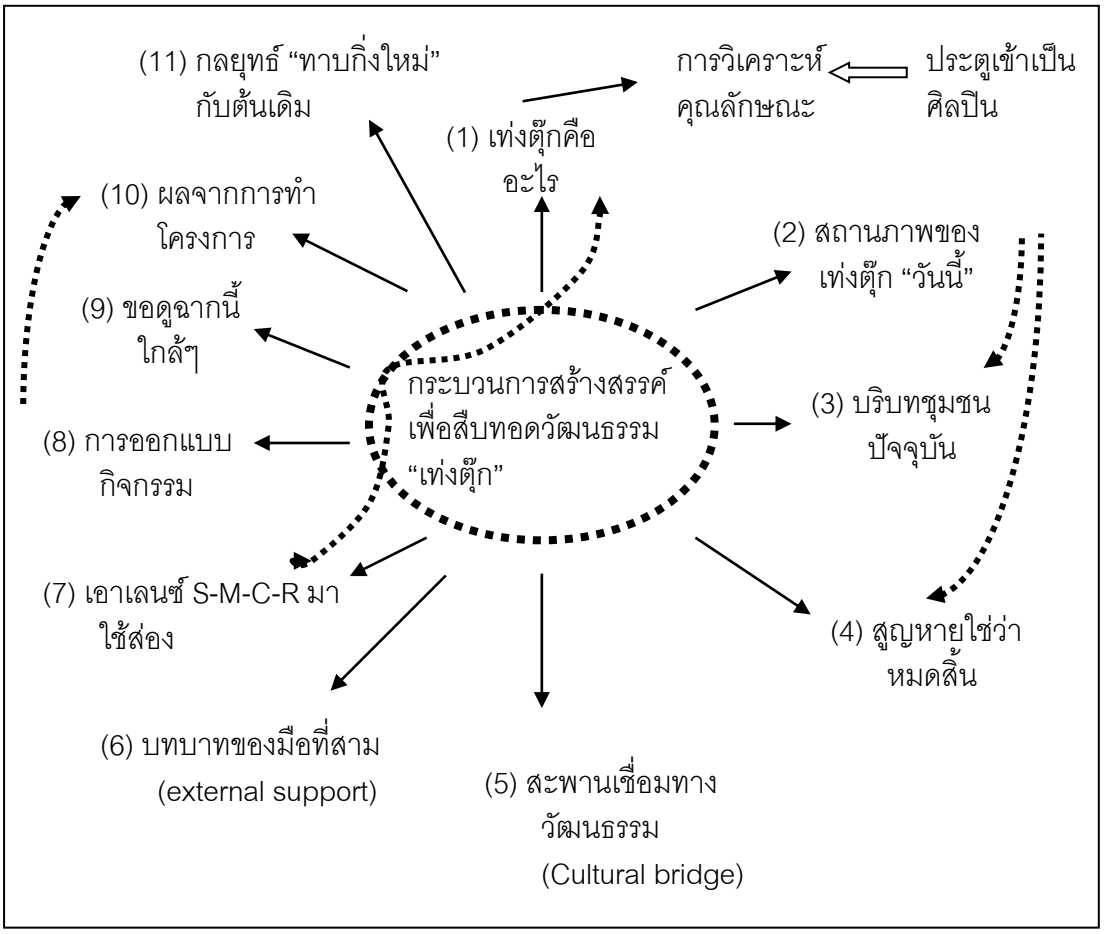

ภาพที่ 1: แผนที่เดินทางของบทความ

1. เท่งตุ๊กนั้นคืออะไร

ถึงแม้ว่าสพส.จะมีนโยบายเปิดเสรีในการทำงานกับ "สื่อพื้นบ้านทุกประเภท" โดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังว่า ต้องเป็นสื่อเล็กสื่อใหญ่ เรียกว่าไม่เกี่ยงน้ำหนัก ไม่เกี่ยงรุ่นวัย ไม่เกี่ยงประเภท

(สื่อประเพณี การแสดง วัตถุ) ไม่เกี่ยงชนชาติ (ชาวเขา ชาวไทพวน ไทยโส้ ไทยเขมร ฯลฯ) แต่ทว่าหลักการที่สำคัญนั้นก็คือ "ผู้ที่จะตัดสินใจเลือกประเภทสื่อที่จะมาทำโครงการนั้น จะต้องเป็นภาคีเจ้าของวัฒนธรรม" อันเป็นหลักการขั้นต้นของการใช้ "สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม"

แต่เนื่องจาก "ประตูทางเข้า" (Entry point) ของสพส.นั้นมี 2 ทาง ทางหนึ่งเป็น**ชุมชน**ตัดสินใจเลือกประเภทของสื่อ ส่วนอีกประตูหนึ่งเป็น**ศิลปิน**ที่มาทำโครงการเอง ซึ่งหากเป็นประตูที่สอง ก็จะเดินลัดขั้นตอนการเลือกประเภทของสื่อไปเลย เพราะศิลปินสาขาไหนก็ต้องเลือกสื่อประเภทนั้นอยู่แล้ว

ในกรณีของโครงการ "เท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ" นี้ เป็นกรณีประตูที่สอง เนื่องจากภาคีที่มาทำโครงการคือป้าอำนวย สุธาโรนั้นเป็นศิลปินเล่นเท่งตุ๊กเอง ฉะนั้น การขยับปัญญาท่าแรกของคณะทำงานในโครงการจึงเป็นการกระพือและเกลี่ยความรู้เรื่อง "เท่งตุ๊ก" กันให้รอบด้าน ถ้วนทั่วทุกมุมทุกแง่แก่ทุกคน เพื่อให้ปัญญาความรู้เรื่องเท่งตุ๊กนั้นเป็นประดุจหยดเลือดที่หล่อเลี้ยงทุกผู้ทุกคนที่เข้ามาข้องแวะในโครงการให้มีชีวิตชีวา

การทำความรู้จักกับ "เท่งตุ๊ก" นั้น ทางสพส.ใช้เครื่องมือแสวงหาร่วมกับภาคีที่เรียกว่า "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" (Attribute Analysis) โดยต้องโฟกัสเป็นพิเศษที่ "การทำรู้จักสถานภาพ/สภาวะของเท่งตุ๊กในปัจจุบัน" ด้วย

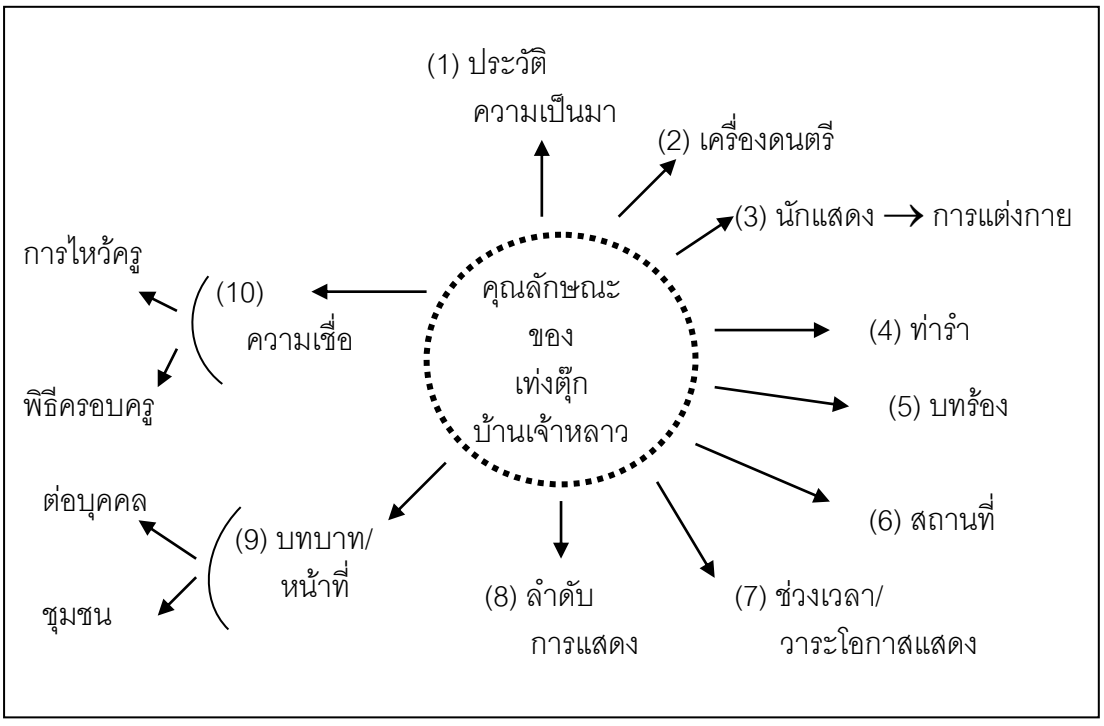

ภาพที่ 2: **คุณลักษณะของเท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาว**

(1) ประวัติความเป็นมา

จากคำขวัญประจำจังหวัดจันทบุรีที่ว่า "น้ำตกลือเลื่อง เมืองผลไม้ พริกไทยพันธุ์ดี อัญ

มณีมากเหลือ เสื่อจันทบูรณ์ สมบูรณ์ธรรมชาติ สมเด็จพระเจ้าตากสินกู้ชาติ รวมญาติที่จันทบุรี"

คำขวัญนี้ประมวลเอาคุณลักษณะต่างๆที่บ่งบอกถึงตัวตน/อัตลักษณ์ของชาวจันทบุรี แต่นอกเหนือจากคุณลักษณะเหล่านี้แล้ว ชาวจันทบุรีโดยเฉพาะที่อ.ท่าใหม่ ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ภาคภูมิใจเพราะเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง คือการแสดงที่เรียกว่า "เท่งตุ๊ก"

คุณป้าอำนวย สุธาโร หัวหน้าคณะละครเจ้าหลาวชาตรี ในอ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเท่งตุ๊กว่า ยังไม่รู้ละเอียดแน่นอนนักแต่เข้าใจว่า น่าจะเป็นศิลปะสายพันธุ์เดียวกับมโนห์ราของทางใต้ หรือละครชาตรีของภาคกลาง เนื่องจากมีเครื่องดนตรี ท่ารำ บทร้อง ไหว้ครู การแต่งกายของผู้รำ ฯลฯ คล้ายคลึงกันหลายอย่าง

แต่สำหรับประวัติการมาถึงของเท่งตุ๊กที่บ้านเจ้าหลาว อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรีนี้ ป้าอำนวยบอกว่ารู้ได้เมื่อมีการทรงเจ้าพ่อหัวแหลมซึ่งได้เล่าประวัติว่า ท่านได้มาที่บ้านเจ้าหลาวนี้พร้อมกับละครเท่งตุ๊ก (คนแถวจันทบุรีเรียก "เท่งตุ๊ก" ว่า "ละคร") เมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว

และคงนับเนื่องมาจากการเกี่ยวพันกันตั้งแต่เริ่มแรกดังนี้ ฉะนั้น ในงานศาลเจ้าพ่อหัวแหลมที่จัดเป็นประจำทุกปี นอกจากจะมีกิจกรรมก่อพระทรายและบูชาพระทรายแล้ว ก็ต้องมี "การแสดงละครชาตรีแก้บน" บริเวณหน้าศาลเป็นประจำ กฎกติกาดังกล่าวนี้จะละเมิดมิได้เลย ดังที่เคยปรากฏว่า มีอยู่ปีหนึ่งไม่ได้จัดละครชาตรีมาถวาย ก็เกิดเหตุการณ์ที่เจ้าพ่อประทับร่างชาวบ้านคนหนึ่งและบอกว่าจะดูละคร จนคนในชุมชนต้องจัดหาให้ตามที่ "เจ้าพ่อสั่งมา" และนับตั้งแต่นั้น เท่งตุ๊กก็กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ในงานนี้ (และอาจวิเคราะห์ได้ว่า นี่คือหลักประกันความยั่งยืนของเท่งตุ๊กที่มีเสาเอกอันปักหลักอย่างมั่นคง)

(2) **เครื่องดนตรี**

การแสดงเท่งตุ๊กซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านในแถบอ.ท่าใหม่นั้นจะใช้เครื่องดนตรี 4 ชนิด ได้แก่ กลองเล็ก 2 หน้า มีไม้คู่ซ้าย-ขวาสำหรับตีกลอง เนื่องจากเสียงกลองดัง เท่ง-ตุ๊ก-เท่ง-ตุ๊ก นี้เอง ทำให้ชาวบ้านเรียกการเล่นแบบนี้ว่า "เท่งตุ๊ก"

นอกจากนี้ก็ยังมีโทนเล็กหน้าเดียวอย่างน้อย 1 ลูก มีฉิ่งและกรับให้จังหวะ และบางครั้งอาจจะมีระนาดมาเพิ่มด้วย

สำหรับคนเล่นดนตรีนี้ ในวงของป้าอำนวยเป็นเด็กผู้ชายเล่นทั้งหมด ปัจจุบันมีจำนวนประมาณ 11 คน อายุตั้งแต่ 9-15 ปี

(3) **นักแสดง**

นักแสดงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง แม้ว่าจะรำเป็นตัวพระ ก็ใช้ผู้หญิงรำ ซึ่งทำให้อ.สุชาดา ผู้ประสานงานภาคของสพส. วิเคราะห์ว่า เท่งตุ๊กน่าจะเป็นพื้นที่ในการแสดงออกของผู้หญิงที่พวกเขาจะได้แสดงความรู้/ความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ เพราะปัจจุบันพื้นที่ที่ผู้หญิงจะแสดงความรู้

ความสามารถมีอย่างจำกัด สถานภาพของผู้หญิงไปขึ้นอยู่กับสามีมากกว่าความสามารถส่วนตัว การที่นักแสดงเป็นผู้หญิงทำให้ผู้เล่นเกิดความภาคภูมิใจ และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และยังเป็นสื่อที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้หญิงหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการงานและการดูแลสามีและลูก

นี้อาจจะเป็นมูลเหตุจูงใจแบบลึกๆของเด็กผู้หญิงในอ.ท่าใหม่ให้เข้ามาสู่การแสดงพื้นบ้านประเภทนี้

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจ (ไม่ว่าจะเป็นเด็ก/ผู้ใหญ่) ได้เข้ามาเป็นนักแสดงนั้น มีลักษณะเปิดกว้างเต็มที่ โดยไม่มีการจำกัดว่าต้องมีหน้าตาสะสวย ต้องรูปร่างสะโอดสะอง ต้องแขนอ่อนนิ้วเรียว ฯลฯ ดังนั้น ในชมรมนักแสดงของป้าอำนวยที่มีอยู่ 30 กว่าชีวิตแล้วนั้น จึงมีทั้งนางรำรูปร่างผอมบางและนางรำร่างอวบคละเคล้ากันไป

ส่วนที่เชื่อมโยงมาจากนักแสดงก็คือ "เครื่องแต่งกาย" ซึ่งคล้ายกับเครื่องแต่งกายของละครทั่วไป คือ แบ่งเป็นตัวพระ และตัวนาง ตัวพระก็จะมีชฎา กรองคอ ธนู สังวาลย์ ทับทรวง เข็มขัด ชายไหว ชายแครง สนับเพลา กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า เสื้อแขนสั้นประมาณ 5 นิ้วปักด้วยเลื่อมสีต่างๆ ผ้านุ่งจะนุ่ง "ผ้าโจงหาง" แบบโบราณ ส่วนตัวนางนอกจากจะแต่งแบบตัวพระแล้ว ผ้าที่นุ่งจะนุ่งผ้าจีบหน้านาง

เรื่ององค์ประกอบเครื่องแต่งกายนี้จะมามีความสำคัญในการคิดทำกิจกรรมของโครงการเท่งตุ๊กในโอกาสต่อไป โดยที่ในระยะเริ่มแรกนั้น องค์ประกอบเรื่องเครื่องแต่งกายนี้จะเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับการสืบทอด เพราะการขาดงบประมาณที่จะจัดหาเครื่องแต่งกายให้ครบครันโดยเฉพาะชฎา แต่ในอีกด้านหนึ่ง ป้าอำนวยเจ้าของโครงการก็ได้พลิก "วิกฤติ" นี้ให้กลายเป็น "โอกาส" ทั้งนี้เพราะธรรมเนียมโบราณนั้น นักแสดงจะต้องเป็นคนจัดทำเครื่องแต่งกายเอง เช่น จะต้องปักเลื่อมลายเอง และป้าอำนวยได้ใช้เรื่องการจัดทำเครื่องแต่งกายเข้ามาเป็นกิจกรรมที่ทำหน้าที่หลายอย่าง (multi-function) แบบว่า "ยิงปืนนัดเดียว ได้นกหลายตัว" (โปรดติดตามต่อไป)

(4) ท่ารำ

ภาคีในโครงการเท่งตุ๊กเล่าว่า การหัดรำ "เท่งตุ๊ก" นั้น ไม่น่าจะยากมากนักและไม่จำกัดอายุของผู้รำ เพราะทางโครงการเริ่มรับสมัครตั้งแต่อายุ 5 ขวบ ถึง 30 ปี

ที่กล่าวว่าไม่ยากมากนักเนื่องจากใช้เวลาสักประมาณ 3 เดือนก็พอจะรำท่าพื้นฐานได้ ขอเพียงผู้เรียนมีความอดทน พยายาม และขยัน ส่วนพรสวรรค์นั้นเป็นเรื่องที่ว่าไปตามรายบุคคล

ท่ารำชุดแรกที่ต้องรำมีอยู่ 2 ชุดคือ การรำบทไหว้ครู และท่ารำพื้นฐาน 12 ท่า ได้แก่ ท่าสาวน้อยนาศแขน บรรจงจีบเท่งตุ๊ก 2 แขน บรรจงจีบเท่งตุ๊กแขนเดียว พญาหงส์เหิน ควงแขนคู่ซ้ายขวา พม่ารำขวาน (ซ้าย/ขวา) สาวน้อยผัดแป้ง จีบกระตุก (ซ้าย/ขวา) พายซ้าย พายขวา สะบัดข้อมือคู่ซ้าย-ขวา และท่ารำเสมอ

การกำหนดให้มีท่ารำไหว้ครูเป็นท่าแรกทั้งในการฝึกหัดรำ และเป็นท่ารำชุดแรกในการ

แสดงทุกครั้งก็เป็น "สัญญาณบ่งบอก" ว่า การรำเท่งตุ๊กนั้นมิใช่เป็นเพียงแต่ "การละเล่นเต้นแสดงแบบธรรมดาที่มีเป้าหมายเพื่อความบันเทิงสนุกสนานเท่านั้น (ไม่ใช่เรื่อง "ทางโลก" เท่านั้น) หากทว่าความหมายเบื้องหลังของสื่อพื้นบ้านนี้ น่าจะต้องโยงใยไปถึงคุณค่าบางอย่าง เช่น การอบรมบ่มเพาะให้รู้จักความกตัญญูรู้คุณ ที่แฝงฝังอยู่ใน "กระบวนการ/ปฏิบัติการ" (social practice) ของการสอนรำและการแสดง (มีความหมาย "ทางธรรม" เป็นเหรียญอีกด้านหนึ่ง)

ดังนั้น กระบวนการฝากตัวเป็นครู-ศิษย์นั้น แม้จะไม่ต้องทำข้อสอบเข้าเอ็นสะท้านหากแต่จะต้องผ่าน "ปฏิบัติการทางสังคม" บางอย่างที่วางรูปรอยเอาไว้อย่างชัดเจน คือต้องมี "กระบวนการบอกกล่าวครู" ป้าอำนวยเล่าว่า ก่อนที่จะเข้ามาฝึกเรียนได้นั้น ครูผู้สอนจะต้องจุดธูปบอกครูอาจารย์ก่อนว่า วันนี้วันดี ลูกหลานจะมาฝากเนื้อฝากตัวกับท่าน ขอให้มีสติปัญญาดีในการร้อง/การรำละคร และก่อนการแสดงแต่ละครั้ง ก็ต้องมีการไหว้ครูอย่างจะขาดไม่ได้เลย

หากเปิดฉากมาก็ต้องเรียนรำไหว้ครู แล้วเมื่อจะแสดงทุกครั้งก็ต้อง "ไหว้ครู" เสียก่อน ก็ไม่น่าแปลกใจเลยที่เด็กนักเรียนของป้าอำนวยจะเคารพเชื่อฟังบรรดาครูสอนรำแบบเข้าเส้นอยู่ในสายเลือดเลย เช่นเดียวกับที่ครูผู้สอนทุกท่านก็จะเคารพ "ครูบาอาจารย์ที่ล่วงมาก่อน" อันเป็นแบบอย่างแก่เด็กๆ เรียกว่า "หายใจเข้าก็เป็นครู หายใจออกก็เป็นครู" ว่างั้นเถอะ

(5) บทร้อง

บทร้องที่จะใช้ร้องประกอบการรำนั้น จะขึ้นอยู่กับเนื้อหาหรือเนื้อเรื่องที่จะนำมาแสดง ในอดีต เนื้อหาที่นำมาแสดงนั้นจะเป็นเรื่องราวในวรรณคดีไทย เช่น ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง พิกุลทอง โกมินทร์ ฯลฯ โดยที่การจะเลือกเล่นเรื่องอะไรนั้น มักจะทำตามความประสงค์ของเจ้าภาพเป็นหลัก แต่ปัจจุบันนี้ ภาคีเจ้าของวัฒนธรรมบอกว่า ส่วนของเนื้อหาบทร้องนี้เป็นส่วนของ "กระพี้" ที่สามารถจะปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับสมัยนิยมบ้าง เข้ากับกลุ่มผู้ชมบ้าง ซึ่งต้องอาศัยภูมิปัญญาของผู้เล่นที่จะปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านชนิดนี้

ในปัจจุบัน การเล่นเท่งตุ๊กจึงได้มีการสอดแทรกเนื้อหาด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้าง เรื่องเกี่ยวกับยาเสพติดบ้าง โรคเอดส์บ้าง โรคไข้เลือดออก ไข้มาเลเรีย เป็นต้น แม้กระทั่งเมื่อทางป้าอำนวยได้มาทำโครงการนำสื่อพื้นบ้านมาช่วยส่งเสริม "การสร้างนำซ่อมสุขภาพ" ทางโครงการเท่งตุ๊กก็ได้แต่งเพลง "เท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ" ขึ้นมาเป็นเพลงประจำวง

แต่ในท่ามกลางการปรับเปลี่ยนนี้ ลักษณะที่คงที่ประการหนึ่งของเท่งตุ๊กก็คือ แนวทาง/ความหมายของเนื้อหาทุกแบบไม่ว่าจะเป็นแบบดั้งเดิมหรือแบบสมัยใหม่ต้องยึดเกาะกับหลักการที่ว่า ต้องเป็น**เนื้อหาที่สอดแทรกสอดไส้ตัวศีลธรรมจริยธรรม** เช่น การรักนวลสงวนตัวของผู้หญิง (ที่นำมารณรงค์เรื่องโรคเอดส์ได้อย่างเหมาะเจาะ) เรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ฯลฯ หลักการนี้จะไม่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม คือการอบรมสั่งสอนให้คนเป็นคนดีผ่านบทร้องนั่นเอง

(6) สถานที่แสดง

แต่เดิมนั้น สถานที่เล่นจะต้องมีการสร้างโรงละครชั่วคราว โดยจะยกโรงละครให้หน้าโรงสูงกว่าหลังโรง ความสูงประมาณ 6 เมตร กว้างประมาณ 7 เมตร มุงหลังคา เอาทางมะพร้าวมากั้นเป็นฝา แต่ปัจจุบัน เจ้าของวัฒนธรรมเห็นว่า เรื่องสถานที่การแสดงนั้นเป็น **"เปลือก"** ที่สามารถจะปรับเปลี่ยนได้ การปรับเปลี่ยนนี้ มีตั้งแต่เพียงเอาผ้าที่วาดลวดลายมากั้นเป็นฉากหลังแบบฉากลิเกและปล่อยหน้าเวทีให้โล่งไว้สำหรับการแสดง ส่วนด้านหลังกั้นฝาเพื่อกันไว้สำหรับให้นักแสดงแต่งตัว และรอที่จะแสดงตามเนื้อเรื่อง และล่าสุด บรรดานางรำในคณะละครบ้านเจ้าหลาวก็สามารถจะ “สัญจร" ไปรำตามสถานที่แสดงต่างๆได้โดยไม่เกี่ยงงอนว่าจะมีโรงละครหรือฉากแต่อย่างใด

(7) ช่วงเวลา/วาระโอกาสการแสดง

แต่เดิมนั้น เท่งตุ๊กจะรับแสดงทั้งในงานของส่วนรวมและส่วนบุคคล แต่ทว่ามักจะเป็นงานมงคลรื่นเริงเป็นส่วนใหญ่ เช่น งานบวชนาค งานประจำปีของวัด งานประจำปีศาลเจ้า งานแก้บน รำถวายครูบาอาจารย์ รำถวายพระพรในหลวง หรืองานพิธีมงคลต่างๆ

แต่ปัจจุบันนี้ เนื่องจากป้าอำนวย หัวหน้าคณะละครเท่งตุ๊กมีความเห็นว่า สื่อพื้นบ้านนั้นจะอยู่รอดต่อไปได้หรือไม่นั้น สื่อพื้นบ้านต้องรู้จักปรับ ต้องรู้จักประยุกต์ และเมื่อวิเคราะห์สาเหตุหลักสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เท่งตุ๊กเริ่มจะเลือนหายไปจากพื้นที่ภาคตะวันออกนี้ก็เนื่องจาก "ช่องทางเดิม" ถูกเบียดขับจากสื่อสมัยใหม่ เช่น วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ส่วนช่องทางใหม่ๆ ก็ไม่ได้รับการบุกเบิก

ว่าแล้ว “โครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ”ก็เดินหน้าเต็มตัวในการบุกเบิกช่องทางใหม่ๆในการแสดง เช่น ไปแสดงในงานของทางราชการ การต้อนรับคณะศึกษาดูงาน นักท่องเที่ยวที่มาพักแรมแบบ homestay ที่หาดเจ้าหลาว รวมถึงชมรมร้านอาหารและโรงแรมแถวหาดเจ้าหลาว และยังได้ขยายเส้นรอบวงวาระโอกาสที่จะแสดงจากงานมงคลเข้าไปสู่งานอวมงคล เช่นไปแสดงในงานศพด้วย

ทั้งหลายทั้งปวงนี้ การบุกเบิกช่องทาง/วาระโอกาสในการแสดงเท่งตุ๊กนั้น ในด้านหนึ่งก็เพื่อเปิดโอกาสให้แก่บรรดานักแสดงซึ่งหลังจากที่หัดรำมาแล้ว ก็ย่อมต้องการเวทีในการแสดงออกตามวิสัยและธรรมชาติของสื่อการแสดง (ออก) และในอีกด้านหนึ่ง ช่องทางที่หลากหลายนี้ก็จะเป็นหลักประกันสำหรับความยั่งยืนในการสืบทอดสืบชะตาชีวิตของสื่อพื้นบ้านตัวนี้ให้ยืนยาวต่อไป

(8) ลำดับการแสดง

ลำดับการแสดงของเท่งตุ๊กนั้นจะมีขั้นตอนและกระบวนการที่เป็นขนบรูปแบบตกผลึกลงตัวคือ ต้องเริ่มต้นจาก**การโหมโรง**เพื่อเป็นทั้งการเรียกและการเตรียมตัวเตรียมกาย-ใจ-สมาธิของคนดู การโหมโรงนี้จะใช้กลองตุ๊กบรรเลงเพลงโหมโรง ในช่วงเวลานั้น ตัวละครก็จะแต่งตัวเพื่อเตรียมรำซัดไหว้ครู

เมื่อออกมารำฉากแรก ตัวละครต้อง**รำซัดไหว้ครู** ในขณะที่ร้อง จะมีการตีกรับให้จังหวะและมีฉิ่ง/ฉาบตีประกอบด้วย

หลังจากรำซัดไหว้ครูจบแล้ว จึงเป็น**การรำเพื่อดำเนินเรื่อง**

(9) บทบาทหน้าที่

เท่งตุ๊กก็เหมือนสื่อพื้นบ้านโดยทั่วๆไปที่มีหน้าที่บทบาทแบบ*เอนกประสงค์* และมีหน้าที่ใน*หลายระดับ* นอกจากนี้ ก็ยังสามารถจะ*งอกหน้าที่ใหม่ๆ*ออกมาได้อย่างไม่สิ้นสุด ผู้เขียนจะขอให้ท่านผู้อ่านอดใจรออ่านผลที่เกิดจากบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตัวเล็กๆ เช่น เท่งตุ๊กที่เกิดขึ้นในโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำในตอนต่อไป โดยในที่นี้ผู้เขียนจะนำเสนอเพียงแค่ "น้ำจิ้ม" บทบาทหน้าที่ของเท่งตุ๊กในหลายๆระดับดังนี้

- บทบาทหน้าที่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด คือเท่งตุ๊กเป็น**สื่อสอนศีลธรรมผู้คนในชุมชน** แบบที่ยังไม่ต้องเข้าไปถึงหน้าประตูวัด และรวมอยู่ในรูปแบบ "ศีลธรรม-บันเทิง" เนื้อหาของศีลธรรมที่สั่งสอนนี้ครอบคลุม"หลักศีลธรรมสำคัญๆ"ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ความกตัญญูรู้คุณ การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว โดยผ่านบทร้องบ้าง ผ่านเนื้อเรื่องการแสดงบ้างคล้ายกับการชมละครโทรทัศน์ ที่เรารู้จักกันว่าเป็นการสอนโดยสอดแทรกไปกับความบันเทิง (Edutainment)

การอบรมบ่มเพาะศีลธรรมนี้ หากเป็น**ฝ่ายของผู้ชม**ก็จะค่อยๆซึมซับเข้าไปอย่างไม่รู้ตัว แต่หากเป็น**ฝ่ายของนักแสดง**แล้ว ต้องเรียกว่า "ถูกแช่อิ่ม" อยู่ในน้ำอมฤตแห่งการประพฤติชอบกระทำควรเลยทีเดียว

- บทบาทหน้าที่ที่สองก็คือ การแสดงเท่งตุ๊กที่มีผู้หญิงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งคือ เป็นนางรำนั้น ก็เป็นเสมือน**การเปิดเวทีพื้นที่ให้ผู้หญิง**ได้ทั้งพักผ่อนหย่อนใจ (คล้ายๆกับการเล่นกีฬา) รวมทั้งได้ฝึกฝน/พัฒนาความสามารถของตนเองอีกด้วย

- บทบาทหน้าที่พื้นฐานที่มีอยู่ร่วมกับสื่อพื้นบ้านรวมทั้งสื่อมวลชนประเภทอื่นๆก็คือ **หน้าที่ให้ความบันเทิง** แต่ทว่าก็มีข้อเตือนใจว่า ในขณะที่เหลี่ยมมุมของบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านเช่นเท่งตุ๊กนั้นมีอย่างหลากหลาย แต่หากเหลี่ยมมุมอันแพรวพราวทั้งหลายนั้นถูกบดบัง และลบเหลี่ยมจนเหลืออยู่เพียงแง่มุมเดียวคือหน้าที่ให้ความบันเทิงนั้น สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดภาวะความเสี่ยงต่อการสูญสลายของสื่อเท่งตุ๊ก เนื่องจากเหลี่ยมมุมของหน้าที่แห่งความบันเทิงนั้น สื่อประเภทอื่นๆเช่น โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ เพลงร่วมสมัย ฯลฯ สามารถเข้ามาเบียดขับทดแทนได้

อย่างง่ายดาย

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้อยากตั้งข้อสังเกตเอาไว้ล่วงหน้าก่อนว่า เวลาที่ชาวบ้านเจ้าหลาวเปิดรับความบันเทิง "แบบสากล" กับรื่นรมย์กับความบันเทิง "แบบพื้นบ้าน" เช่นเท่งตุ๊กนั้น รสชาดแห่งชีวิตบันเทิงอาจจะแตกต่างกัน

(10) **ความเชื่อ**

เท่งตุ๊กมีลักษณะเหมือนสื่อพื้นบ้านทุกประเภทคือต้องมี**ความเชื่อเป็นประดุจรากแก้ว** ที่เกาะยึดต้นไม้เอาไว้ทั้งลำต้นดอกใบ จากการวิเคราะห์เจาะลึกลงไปแสวงหารากเหง้าร่วมกันของภาคีในโครงการเท่งตุ๊กได้ค้นพบรากฐานความเชื่อที่สำคัญๆของเท่งตุ๊กดังนี้

- **ความเชื่อเรื่องบุญคุณครูบาอาจารย์** ถือว่าเป็นรากแก้วสำคัญที่สุด รากแก้วนี้แสดงออกในปฏิบัติการทุกขั้นตอนของการเล่น/การเรียนเท่งตุ๊ก เช่น เมื่อแรกเริ่มที่นักเรียนจะมาขอสมัครเรียนนั้น ก่อนเรียนจะต้องมีการฝากเนื้อฝากตัวเป็นครู-ศิษย์กันก่อน โดยจะต้องมีการไหว้พระบูชาพระ บูชาครู อุปกรณ์สำคัญในการไหว้ครูก็คือ ธูป เทียน ดอกไม้ 3 สี (ได้แก่สีแดง สีเหลือง สีขาว) น้ำดื่ม หมากพลู และสิ่งอื่นๆที่คิดว่าเป็นสิ่งดี

นอกจากนั้น ก่อนจะแสดงเนื้อเรื่องทุกครั้ง ต้องมีการไหว้พระ บูชาพระ บูชาครู บอกครู โดยใช้ดอกไม้ 3 สี ธูปเทียน เหล้า บุหรี่ หมาก 3 คำ เงินค่าครู 99 บาท หรือ 12 บาท โดยจัดวางชฎาคู่พระ-นาง กลองโทน ฉิ่งกรับให้สูงกว่าตัวนักแสดง

และดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วว่า เมื่อแรกเริ่มเรียนรำนั้น จะต้องเรียน "บทออกคุณครู" ก่อน เพราะถือว่าเป็นบทที่สำคัญที่สุด บทออกครูนี้เป็นการกล่าวถึงบุญคุณครูอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวง และสอนให้รู้จักคุณพระพุทธ พระธรรม ตัวอย่างเช่นบทร้องดังนี้

...คุณเอยครู เหมือนดั่งฝั่งเอย เหมือนดั่งฝั่งแม่น้ำพระคงคา"

...ลูกจะไหว้พระพุทธ ธรรมเจ้าเอย ยกไว้ที่เหนือเกล้า เหนือผม.."

หลังจากนั้นจึงต่อด้วยโหมโรง ซึ่งการโหมโรงนี้ นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อเรียกความสนใจจากคนดูแล้ว ในแง่ความเชื่อ การโหมโรงนั้นยังเป็นการเรียกจิตวิญญาณของศิลปินผู้แสดงด้วย

- **อัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชุมชน** เนื่องจากการละเล่นเท่งตุ๊กนี้มีประวัติความเป็นมาคู่กับชุมชนนับร้อยปีแล้ว ดังนั้น จึงสร้างสำนึกว่า "นี้เป็นศิลปะพื้นบ้านของชาวจันทบุรี" และส่วนที่เก็บรักษาอัตลักษณ์/ศักดิ์ศรี/ตัวตนของชาวจันทบุรีเอาไว้ในเท่งตุ๊กได้มากที่สุดก็คือ "ภาษา" โดยที่วิธีใช้ภาษาร้องเท่งตุ๊กนั้นต้องเป็น "เสียงแบบคนเมืองจันท์" เท่านั้น หาเป็นสำเนียงอื่นได้ไม่

จากคุณลักษณะทั้ง 10 ประการที่กล่าวนี้ ผู้คนทุกรูปทุกนามไม่ว่าจะเป็นคณะทำงาน ครูสอนรำ เด็กๆที่มาเรียน ผู้ปกครอง อบต. ฯลฯ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการ จะได้ร่วมกันทำ

"ความรู้จัก" กับเท่งตุ๊กผ่านกิจกรรมหรือปฏิบัติการทางสังคมแบบต่างๆ เช่น เวทีศึกษาร่วมกัน การอบรมระหว่างปักลายชุด การประกาศบนเวทีช่วงที่มีการประกวด ฯลฯ เพื่อเป้าหมายให้ทุกคนได้ "รู้ตัวทั่วพร้อม" ในสื่อพื้นบ้านที่ทำงานด้วย

2. สถานภาพของเท่งตุ๊กในวันนี้

ในเวที "พี่ช่วยน้อง" ของภาคีภาคตะวันออก/ภาคกลางในโครงการสพส. (25 ธ.ค. 2548) คณะทำงานของ"โครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ"ได้เล่าให้ที่ประชุมฟังถึงการทบทวนการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของเท่งตุ๊กจากอดีตมาสู่ปัจจุบันคร่าวๆ ดังนี้

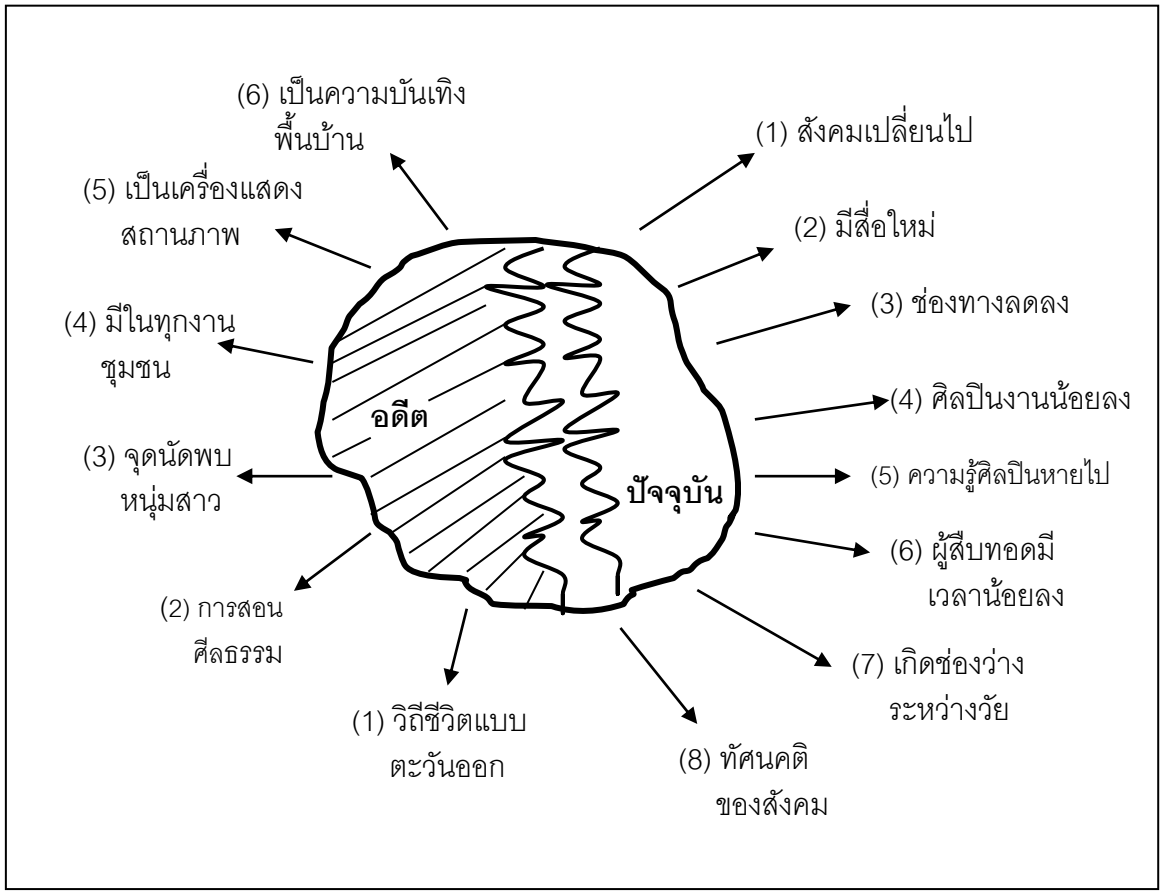

ภาพที่ 3: **อดีตและปัจจุบันของเท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาว**

- **สถานภาพของเท่งตุ๊กในอดีต** มีดังนี้

1. แต่เดิมนั้น เท่งตุ๊กนั้นถือว่าเป็นวิถีชีวิตแบบตะวันออก แบบคนทะเลบวกชาวไร่ชาวสวน

2. สำหรับบทบาทของเท่งตุ๊กนั้นดังที่กล่าวมาแล้วว่า เป็นเครื่องมือสอนให้คนในชุมชน

รู้จักผิดชอบชั่วดี

3. โอกาสในการมีการแสดงเท่งตุ๊กนั้นเป็นเวที/พื้นที่และจุดนัดพบระหว่างหนุ่มสาวที่มาดูงานแสดงนี้

4. ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในงานทุกประเภทของชุมชน ทั้งงานส่วนตัวเช่น งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ แก้บน และงานระดับชุมชนเช่นเทศกาลต่างๆ ประเพณีสงกรานต์ จะต้องมีการแสดงเท่งตุ๊กเป็นส่วนประกอบสำคัญของงานแบบขาดไม่ได้เลย ซึ่งแสดงให้เห็นความนิยมของชาวบ้านต่อสื่อพื้นบ้านประเภทนี้

5. สำหรับงานส่วนบุคคลนั้น หากงานใดมีเท่งตุ๊ก ก็จะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนที่มีฐานะเป็นปึกแผ่นมั่นคง เป็นคนมีหลักมีฐาน มีหน้ามีตา กล่าวคือ การแสดงเท่งตุ๊กนั้นถือได้ว่าเป็นเครื่องประดับบารมีหรือแสดงศักดิ์ศรีของบุคคล

6. เมื่อสื่อเท่งตุ๊กถูกถือเสมือนเป็นสื่อพื้นบ้านที่ให้ความบันเทิงที่ได้รับความนิยม จึงทำให้มีคณะเท่งตุ๊กรับแสดงอยู่ทั่วไป ศิลปินทั้งนางรำและนักดนตรีซึ่งโดยมากเป็นลูกหลานในชุมชนจึงมีทั้งรับงานในหมู่บ้านของตนเอง และเนื่องจากความนิยมเท่งตุ๊กที่มีอย่างแพร่หลาย คณะเท่งตุ๊กจึงมีโอกาสไปแสดงต่างหมู่บ้านอยู่เสมอ การแสดงเท่งตุ๊กแม้ว่าจะไม่ใช่อาชีพหลัก แต่ก็สามารถทำรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลักเช่น การจับปลา ทำไร่ทำสวนได้

- สำหรับ**สถานภาพปัจจุบันของเท่งตุ๊ก**นั้น มีการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปจากอดีตอย่างมาก อันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆเหล่านี้

(1) **บริบทชุมชนเปลี่ยนไป** เมื่อชายฝั่งภาคตะวันออกได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วง 4-5 ทศวรรษที่ผ่านมา เช่น บางแสน พัทยา บริเวณบ้านเจ้าหลาวหัวแหลม อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี สถานที่ตั้งของ"โครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ"ก็ได้รับผลสะเทือนจากกระแสการพัฒนานี้ด้วย บริเวณนี้ได้เริ่มพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้คนมารู้จักและมาเที่ยว "หาดเจ้าหลาว" มากขึ้น ชาวบ้านจำนวนมากจึงหันเหจากอาชีพเดิมคือการประมงและการเกษตรมาเป็นการท่องเที่ยว และเมื่อการท่องเที่ยวมาถึง ความเจริญอย่างอื่นๆก็ติดสอยห้อยตามเข้ามาเป็นระลอก บริบททางสังคม-วัฒนธรรมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ เด็กๆวัยรุ่นเริ่มไปหางานทำพิเศษระหว่างหยุดเทอมหรือช่วงหลังจากเลิกเรียนตามร้านอาหาร เป็นต้น

(2) **การรุกคืบของสื่อสมัยใหม่** ในเวลาเดียวกัน สื่อมวลชนและสื่อสมัยใหม่เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการให้ความรื่นเริงบันเทิงใจแก่ชุมชน แหล่งความบันเทิงแบบเดิมเช่น เท่งตุ๊กและสื่อพื้นบ้านอื่นๆจึงเริ่มถูกเบียดขับให้ออกห่าง และถูกแทนที่ด้วยสื่อสมัยใหม่ที่เข้ามา ในงานประเพณีต่างๆของชุมชนที่เคยมีเท่งตุ๊กเป็นส่วนประกอบหลัก ก็เริ่มถูกแทนที่ด้วยวงดนตรีสมัยใหม่ทั้งสตริงและลูกทุ่ง

(3) **วิถีชีวิตเปลี่ยน ช่องทางการสื่อสารแปร** และเมื่อวิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป

การประกอบประเพณีพิธีกรรมก็ต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย ตัวอย่างเช่น งานบวชนาคในสมัยก่อนจะมีการจัดพิธีแบบข้ามวันข้ามคืน มีผู้คนมาร่วมงานมากมาย ดังนั้น เจ้าภาพก็จะหาเท่งตุ๊กไปแสดงให้ความบันเทิงแก่ผู้ที่มาร่วมงาน แต่ปัจจุบัน การบวชจะกระทำอย่างรวบรัด ใช้เวลาเฉพาะช่วงเช้า เจ้าภาพจึงไม่จำเป็นต้องหาคณะเท่งตุ๊กไปแสดง

กล่าวโดยสรุปจากข้อ 2 และข้อ 3 ก็คือ ช่องทาง/วาระ/โอกาส/พื้นที่ในการแสดงเท่งตุ๊กได้หดตัวลงอย่างมาก เมื่อมีงานแสดงน้อย นักแสดงก็ขาดกำลังใจในการเล่นโดยยังไม่ต้องพูดไปถึงเรื่องการแสดงเพื่อเป็นอาชีพเสริม

ดังนั้น เมื่อความนิยมเท่งตุ๊กของชาวบ้านลดลง คณะเท่งตุ๊กต่างๆจึงต้องค่อยๆ ทะยอยยุบวงทีละวงสองวง คณะที่เหลือก็จำเป็นต้องปรับประยุกต์ตัวไปเป็นวงดนตรีสมัยใหม่เพื่อความอยู่รอด คงมีแต่คณะป้าอำนวยแห่งบ้านเจ้าหลาว ภาคีโครงการฯเท่านั้นที่ยังคงยืนหยัดสืบทอดเท่งตุ๊กแบบดั้งเดิมเอาไว้ ร่วมกับลูกคณะไม่กี่คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานคนใกล้ชิด

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเท่งตุ๊กนั้นมิใช่ข้อยกเว้น หากทว่าเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นกับสื่อพื้นบ้านตัวเล็กตัวน้อยทุกชนิดที่เข้าปะทะกับกระแสสื่อมวลชนสมัยใหม่ที่มักจบฉากลงด้วยอาการล้มหายตายจาก หรือไม่ตายแต่ก็เลี้ยงไม่โต และที่มีไม่น้อยก็คือ คงอยู่อย่างเฟื่องฟูแต่เบี้ยวบิดผิดเพี้ยนอย่างปราศจากจิตวิญญาณดั้งเดิม

(4) **การถดถอยของผู้สืบทอด** เมื่อความนิยมเท่งตุ๊กเริ่มแผ่วลง จึงทำให้เกิดอาการเป็นหมันในด้านการสืบทอดเพราะคนรุ่นใหม่ก็ไม่อยากจะเข้าไปสานรับสื่อพื้นบ้านที่มีแต่นับวันจะร่วงโรยและมองไม่เห็นอนาคต ดังนั้น ศิลปินเท่งตุ๊กจึงมีแต่คนเก่าหน้าเดิม แต่ไม่มีต้นอ่อนหน่อใหม่งอกออกมาให้เห็น ปริมาณศิลปินเท่งตุ๊กจึงมีแต่ลดน้อยถอยลง รวมทั้งคนที่เหลืออยู่ก็เผ่าชแรแก่ชราเกิดอาการหลงลืมตามอายุขัย อ.กุ้งเลขานุการโครงการฯ เล่าว่า "กว่าที่จะขอให้ครูผู้สอนที่สูงวัยเหล่านี้เล่าท่าพื้นฐาน 12 ท่านั้น กว่าจะได้ครบก็เหนื่อยกันแทบล้มประดาตาย"

(5) **การถูกเหนี่ยวรั้งของผู้รับการสืบทอด** ในขณะที่เกิดการหดตัวของด้าน**ผู้สืบทอด**คือศิลปินอาวุโสแล้ว ในด้านของเด็กๆ**ผู้รับการสืบทอด**ก็ยังลดน้อยถอยลงเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะในสังคมสมัยใหม่ เด็กๆต้องไปโรงเรียน ทำให้เวลาที่จะเหลือสำหรับทำกิจกรรมอย่างอื่นๆน้อยลง ทั้งนี้ ยังไม่ต้องนับการทำการบ้านหรือการเรียนพิเศษที่เข้ามาเติมตารางชีวิตของเด็กจนเต็มเอี้ยดอีกต่างหาก

ดังนั้น ผู้ปกครองที่จะอนุญาตให้ลูกไปเรียนรำเท่งตุ๊กนั้นจึงต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจจดจ่อแน่วแน่เห็นคุณค่าอย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น พี่ธีรา บรรดาศักดิ์ ผู้ปกครองของน้องสมพิศ-สมพร บรรดาศักดิ์ แฝดพี่น้องที่มารำเท่งตุ๊กทั้งคู่ เล่าถึงความรู้สึกที่เห็นลูกไปรำว่า

..."ลูกเราชอบมาก ซ้อมดึกแค่ไหนไม่เคยบ่น ***บางวันเห็นเขาทำการบ้านเหนื่อย****ไม่อยากให้ไปซ้อม เขาก็จะไป เราก็ต้องให้ไป ก็คิดว่าดีกว่าไปทำอย่างอื่นที่มันไม่*

เป็นประโยชน์"....

(6) **คนสองวัยเริ่มไม่เข้าใจกัน** แต่เดิมนั้น เมื่อมีสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กแพร่หลายนั้น สื่อประเภทนี้ได้กั้นเชือกจัดเวทีพื้นที่ให้คนรุ่นต่างๆ เพศต่างๆ จากบ้านต่างๆ มาพบปะกัน ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วว่า หน้าโรงเท่งตุ๊กนั้นก็คือสถานที่แอบสบตาของหนุ่มสาว เป็นต้น

และนอกจากนั้น เท่งตุ๊กก็ยังเป็นช่วงเวลาที่จัดโอกาสให้ "คนสองวัย" คือ คนเฒ่าคนแก่และเด็กๆได้มาเห็นหน้าเห็นตาพูดคุยกัน ทำความเข้าใจกัน ดังนั้น เมื่อสื่อเท่งตุ๊กเลือนหายไป สะพานเชื่อมระหว่างคนสองวัยก็หักขาดเลือนหายไป

ป้าอำนวยจึงเล่าประสบการณ์ตัวเองว่า เมื่อเอาน้องเบิกกับน้องเท่ห์ สองหลานรักมาเล่นกลองและโทนในวงเท่งตุ๊กนั้น ระยะแรกๆเมื่อยายพูดอบรมสั่งสอน หลานชายทั้งสองที่อดทนฟังได้สักพักก็สรุปว่า "ยายพูดอะไรฟังไม่รู้เรื่องเลย"

หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในการเป็นสะพานสานสายสัมพันธ์ระหว่างคนต่างรุ่น ต่างวัย ต่างเพศ ต่างอาชีพ ฯลฯ นี้ เป็นสิ่งที่สื่อสมัยใหม่ยังไม่อาจจะเข้ามาทำหน้าที่ทดแทนได้ ทุกวันนี้ผู้คนในสังคมถูกแยกขาดออกจากกันด้วยเกณฑ์ต่างๆ เด็กๆก็ไปทางหนึ่ง วัยรุ่นก็ไปอีกทิศ ผู้ใหญ่ก็ไปอยู่อีกที่ และคนเฒ่าคนแก่ก็ถูกซุกเอาไว้ในหลืบมุมของสังคม และเมื่อแยกแล้วก็แยกขาดเลย ไม่มีโอกาสที่จะมา "รวมวง" กัน ดังนั้น ไผ่แก่จึงไม่มีช่องทางไปทาบหนุนหลังไผ่อ่อนตามภาษิตของชาวปกาเกอะญอได้เลย การถ่ายเทบทเรียนแห่งชีวิตที่เรียนผ่านตัวหนังสือและห้องเรียนไม่ได้ หากแต่ต้องใช้วิธีการเรียนแบบ "คนสัมผัสคน" เท่านั้นจึงดำเนินการไปได้ การเรียนรู้แบบนี้สูญหายไป

(7) **ทัศนคติต่อการเป็นนักแสดง** ป้าอำนวยเล่าว่า แต่เดิมนั้นชาวบ้านอาจจะมีความเชื่อที่ต่อต้านการเป็นนักแสดงอยู่บ้าง คือเห็นว่า อาชีพนักแสดงนั้นเป็นการเต้นกินรำกิน หาเลี้ยงตัวไม่ค่อยรอด หรือหาไม่พอกิน แต่เนื่องจากอาชีพอื่นๆของชุมชน เช่น ชาวประมง/ชาวไร่ชาวสวน ก็ยังมีสถานะไม่สูงส่งมากนัก การต่อต้านอาชีพร้องๆรำๆเช่นเท่งตุ๊กจึงยังไม่รุนแรงมาก และยิ่งเท่งตุ๊กมีความแพร่หลาย การยึดอาชีพนี้เป็นอาชีพเสริมจึงยังมีทางเป็นกอบเป็นกำ

แต่เมื่อสังคมมีวิถีทางอื่นในการไต่ชั้นทางสังคมที่มิใช่เป็นแบบบันไดธรรมดา หากแต่เป็นแบบบันไดเลื่อนเลย เช่น การศึกษา การเข้าเรียนหนังสือเพื่อไปเป็นเจ้าคนนายคนบ้าง ไปทำงานนั่งโต๊ะมีเงินเดือนกินบ้าง อาชีพเท่งตุ๊กจึงยิ่งถูกทำให้มีสถานภาพที่ตกต่ำลง และทัศนคติของผู้คนที่ไม่อยากให้ลูกหลานมาหัดฝึกรำร้องก็ยิ่งเข้มข้นมากยิ่งขึ้น

ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นกับสื่อพื้นบ้านทุกชนิด ซึ่งในอดีตเคยได้รับการยกย่องพอสมควรแก่ฐานะในสังคม แต่ปัจจุบันมูลค่าราคาหุ้นของสื่อพื้นบ้านกลับตกรูดลงไปเป็นเพียง "การเต้นกินรำกิน" ทั้งๆที่ การดูแคลนการเต้นกินรำกินนี้ไม่ยักเกิดขึ้นในปริมณฑลของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เพราะการไปเป็นนักร้องลูกทุ่ง นักร้องวงสตริง วงป๊อป ล้วนเป็น "Academy Fantasia" ของหนุ่มสาวรุ่น

ใหม่ที่อยากไปต่อแถวรายการ "ค้นฟ้าหาดาว" กันอย่างยาวเหยียด

มันจึงไม่น่าจะเป็น "การเต้นกินรำกิน" เฉยๆ แต่คงจะเป็นว่า "เต้นแบบไหน/รำที่ใด" จึงจะมีมูลค่าสูงหรือต่ำมากกว่า

จากการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายสถานภาพของเท่งตุ๊กจากอดีตในปัจจุบันที่กล่าวมาข้างต้น นำมาสู่ข้อสรุปทั้งที่มีต่อตัวสื่อพื้นบ้านเอง และที่มีต่อตัวชุมชนด้วย ในที่นี้จะขอกล่าวถึงสถานภาพของตัวสื่อพื้นบ้านก่อน สำหรับบริบทของชุมชนจะขอกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

สถานภาพของสื่อเท่งตุ๊กในปัจจุบันนั้น ทางด้านศิลปินในแง่**ปริมาณ**ของ**ผู้ส่งสาร** คือศิลปินนั้นมีการหดตัวลงอย่างมากดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และในแง่**คุณภาพ** เมื่อศิลปินมีน้อย การพัฒนาฝีมือก็ย่อมเป็นไปได้น้อยตามไปด้วย และวิกฤติสำคัญก็คือ เท่งตุ๊กกลายเป็นแม่เหล็กที่หมดสภาพจะดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาสานรับสืบทอด การสูญสิ้นในอนาคตอันไม่ไกลจึงเริ่มบ่งบอกสัญญาณ

แต่ทว่าใน**ส่วนของผู้ชม**นั้น เนื่องจากสื่อเท่งตุ๊กนั้นเป็นสื่อที่มีอายุยาวนานนับร้อยปีอยู่คู่กับชุมชนมานานจนเกิดความคุ้นเคย และเป็นสื่อที่แสดงตัวตนเป็น "แบบว่าของคนจันท์ฮิ" อย่างแท้จริง ดังนั้น เรื่องจะจางหายจากใจจึงเป็นไปไม่ได้โดยง่ายหรือแบบม้วนเดียวจบ ดังนั้น ชุมชนในแถบอ.ท่าใหม่จึงยังไม่ทอดทิ้งเท่งตุ๊กอย่างสิ้นเชิง และยังมีคนที่รักที่ชอบในการที่จะดูชมการแสดงอยู่ แต่ปัญหาหลักน่าจะอยู่ที่ "ด้านศิลปินที่มีน้อยลงมากกว่า" ดังนั้น ในหมู่บ้านที่ไม่มีเท่งตุ๊กเล่นเองดูเอง เมื่อครั้งมีการจัดงานชุมชน จึงต้องไปหาคณะเท่งตุ๊กจากที่อื่นมาเล่น

และโดยเฉพาะผู้ชมที่เป็นเด็กๆนั้นจะยังมีความรักความชอบละครเท่งตุ๊กมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้ น่าจะวิเคราะห์ได้ว่า เนื่องจากศิลปะการร่ายรำเท่งตุ๊กนั้น ทั้งให้ความสนุกสนานที่ได้ขยับร่างกาย มีจังหวะที่เร็วรับกับใจวัยรุ่น มีการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนท่วงท่าที่เด็กๆรับได้ง่าย

ผลจากการที่สื่อเท่งตุ๊กเป็นสื่อที่โดนใจเด็กๆได้ง่ายนี้ ทำให้ป้าอำนวย หัวหน้าโครงการเท่งตุ๊กจึงมุ่งไปที่ "เด็ก" เป็น**ลูกบิดประตู** (entry point) ที่จะเปิดเข้าไปสู่การทำโครงการโดยเริ่มต้นการสืบทอดผู้ส่งสาร/ผู้แสดงในหมู่เด็กๆ และยิ่งเมื่อคำนึงถึงว่า ตัวยา/คุณค่าที่มีอยู่ในสื่อเท่งตุ๊กนั้นคือการอบรมบ่มเพาะกล่อมเกลาเด็กและเยาวชนในทุกแง่มุม จึงเป็นการเหมาะสมและชอบยิ่งนักที่จะเริ่มต้นทำงานกับเด็กๆก่อนเป็นปฐมบท

3. บริบทของชุมชนในปัจจุบัน

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของพื้นที่ภาคตะวันออกคือเป็นภาคที่มีการอพยพของคนต่างพื้นที่เข้ามาทำมาหากินและสร้างถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก คนต่างถิ่นอพยพเหล่านี้ได้นำเอาศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่เข้ามารวมทั้งสื่อพื้นบ้าน ซึ่งทำหน้าที่เสมือนเป็น "กาวใจ" หล่อหลอมเชื่อมร้อยความแตกต่างระหว่างผู้คนให้ยึดแน่นเกาะติดกันเป็นชุมชน เท่งตุ๊กก็เป็นหนึ่งใน

บรรดา"กาวใจ" เหล่านั้น

ผู้เขียนมีหลักทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์ที่ว่า ในชุมชนแต่ละชุมชนนั้น มิติด้าน**เศรษฐกิจ/การเมือง**มักจะเป็นต้นตอที่ทำให้ผู้คน**กระทบ**กระทั่งขัดแย้งกันด้วยเรื่องผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการรุกล้ำที่ดินทำกิน การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ การแข่งแย่งกันค้าขาย และอีกจิปาถะ

แต่ในขณะที่ด้านหนึ่ง ชุมชนมีต้นตอแห่งการกระทบกระทั่งทำให้ชุมชนแตกร้าว อีกด้านหนึ่งนั้น ชุมชนก็ได้สร้างสรรค์มิติด้าน**วัฒนธรรม** ขึ้นมาเพื่อคอยประสาน/ประกบ/สมานรอยร้าวนั้น จึงไม่น่าแปลกใจเลยทั้งในคุณค่าเนื้อหาในวัฒนธรรมทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นประเพณี พิธีกรรม การละเล่น การแสดงพื้นบ้าน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ชุ่มโชกไปด้วยคุณค่าเรื่อง "ความสามัคคี ปรองดองกัน อโหสิกัน เลิกแล้วต่อกัน ขอขมาลาโทษ ให้อภัยกัน หันหน้ามาคืนดีกัน "(อาจมีการปรับไหม/ลงโทษกันตามธรรมเนียม)

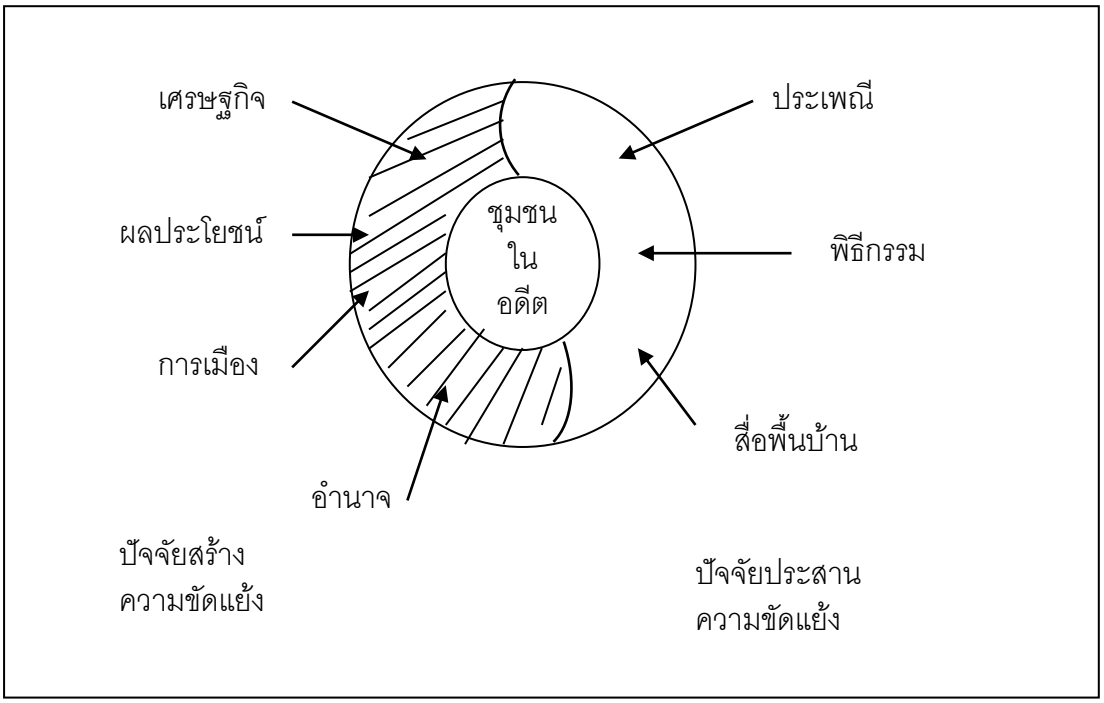

ภาพที่ 4: **มิติสองด้านแห่งความขัดแย้งและการประสาน**

จากหลักแนวคิดดังกล่าว เราจึงสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่ชุมชนแต่ละแห่งเช่น บ้านเจ้าหลาวสามารถดำรงรักษาสืบทอดชีวิตอยู่มาได้ และยังสามารถเข้าใจล่วงหน้าต่อไปอีกว่า "หากวันนี้ที่ไม่มีสื่อพื้นบ้านเช่นเท่งตุ๊กอยู่แล้ว อะไรจะเกิดขึ้นบ้างกับชุมชน"

คณะทำงานในโครงการเท่งตุ๊กฯได้วิเคราะห์บริบทชุมชนในปัจจุบันร่วมกันเพื่อตอบคำถามในย่อหน้าข้างบนนั้นว่า ในช่วง 4-5 ปีที่ความทันสมัยเช่นการพัฒนาบ้านเจ้าหลาวให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดปรากฏการณ์ "เงินทองไหลมาเทมา" แล้วฉากต่อไปมีอะไรเกิดขึ้น

(1) เนื่องจาก "เงินทองเป็นของบาดใจ" และนำไปสู่การแย่งชิงผลประโยชน์กันทางการเมือง เพื่อเข้าไปจัดสรรผลพวงด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น ปัญหาต่างๆในชุมชนจึงเริ่มระเบิดตัวออกมา ปัญหาใหญ่เป็นเรื่อง "ความขัดแย้งในชุมชน" อันเกิดเนื่องมาจากการเลือกตั้งหลายต่อหลายครั้งที่ผ่านมา ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายที่ถือหางคนละพวกคนละพรรค และต่างสาดโคลนใส่ร้ายป้ายสีกันเอง แม้แต่ญาติพี่น้องก็ยังไม่ละเว้น เช่นการเลือกตั้งอบต. เลือกตั้งเสร็จผลแพ้ชนะออกมาแล้ว ก็ไม่มองหน้ากัน ต่างคนต่างอยู่

ความขัดแย้งที่ปะทุขึ้นมาในปริมณฑลการเมืองและเศรษฐกิจนี้ได้ไหลบ่าเข้าไปในปริมณฑลอื่นๆ แม้แต่ในเขตธรณีสงฆ์ก็ยังไม่อาจสร้างเขื่อนกั้นความขัดแย้งไหลท่วมได้ ผลประโยชน์ที่เข้าไปถึงวัดทำให้มรรคทายกกับชาวบ้านไม่ถูกกัน พาลทำให้ชาวบ้านไม่เข้าวัด พระสงฆ์องค์เจ้าพลอยเดือดร้อนไปด้วย

(2) ปรากฏการณ์ที่เล่ามานี้ มิใช่เป็นข้อยกเว้นแต่อย่างใด จากประสบการณ์การทำงานกับภาคีโครงการเกือบ 70 โครงการของสพส. จะพบว่า ในชุมชนที่เริ่มทันสมัย มักจะติดโรค "ไข้หวัดเศรษฐกิจ/การเมือง" แบบนี้ระบาดทั่วประเทศ

(3) **ลูกหลานกำพร้าใจ** และเมื่อความเจริญหลั่งไหลเข้ามาทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนไป นอกจากเปลี่ยน "อาชีพ" แล้ว ก็ยังต้องเปลี่ยน "เวลา" และท้ายที่สุด ก็ยังเปลี่ยน "จิตใจ" ไปด้วย กล่าวคือ ต้องใช้เวลาทำมาหากินมากขึ้น และความสนใจในการดูแลลูกหลานก็น้อยลง เด็กและเยาวชนที่แม้จะมีพ่อแม่เป็นตัวเป็นตน แต่ก็ยังไม่วายต้อง "กำพร้าใจ" เพราะถูกปล่อยปละละเลย ภาระการดูแลลูกหลานถูกโอนไปให้กับทางโรงเรียนเหมารับผิดชอบหมด แต่ช่วงเวลาหลังจากเลิกเรียน ซึ่งเป็นช่วง "ปลอดทั้งพ่อแม่และโรงเรียน" เด็กๆจึงมักจะไปเที่ยวเล่นที่อยู่นอกสายตาผู้ใหญ่ และเริ่มมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมต่างๆนานา

(4) **กาวใจลดน้อยลง** ในขณะที่ปัจจัยสร้างความขัดแย้งมีมากขึ้น แต่ทว่าในด้านของปัจจัยที่เป็น "กาวใจ" กลับลดน้อยถอยลง ดังเช่นที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การแสดงเท่งตุ๊กลดน้อยลงพร้อมๆ กับการหดตัวของสื่อพื้นบ้าน/ประเพณีพิธีกรรมอย่างอื่นๆ ฉะนั้น รอยฉีกขาดในชุมชนก็ย่อมขยายตัวพร้อมๆกัน "เบ้าหลอมคุณธรรม/ฝึกฝนสติ-สมาธิ" ของเด็ก-เยาวชนเช่นเท่งตุ๊กก็ค่อยๆ เลือนหายตามไปด้วย ปัญหาของชุมชนจึงขยายตัวแบบทวีคูณ

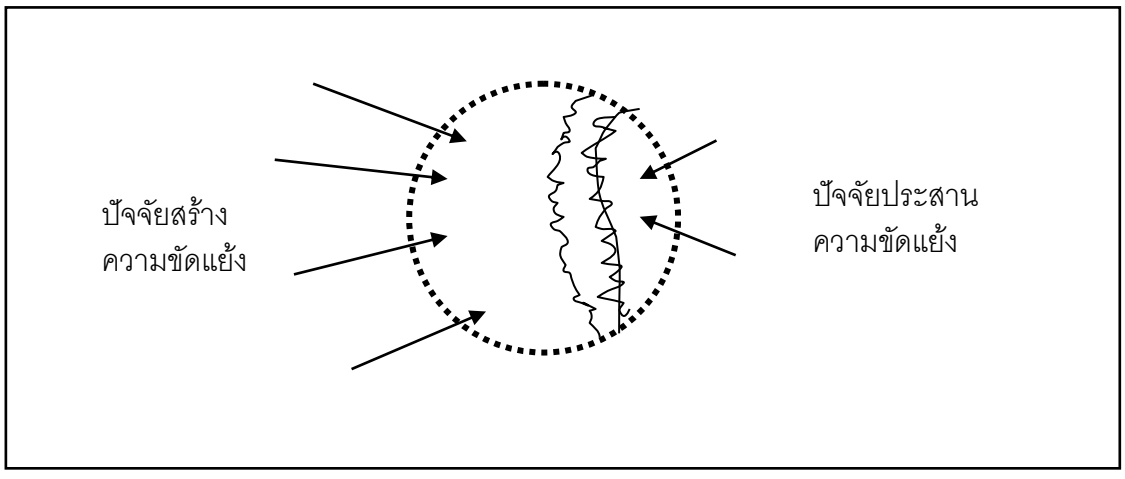

ภาพที่ 5: **สัดส่วนของปัจจัยสร้างและปัจจัยประสานความขัดแย้งในปัจจุบัน**

4. แม้สื่อพื้นบ้านเริ่มเลือนหาย แต่ใช่ว่าจะสูญสิ้น

ถึงแม้จะมีการปะทะประมือกันระหว่างสื่อพื้นบ้านเช่นเท่งตุ๊กกับความเจริญต่างๆที่ถาโถมเข้ามา แล้วยังถูกซ้ำเติมจากแรงกระแทกของสื่อสมัยใหม่นานาชนิดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ทว่าสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมครั้งนี้ ก็ใช่ว่าจะเป็นแบบ "เจอหมัดเดียวจอดสนิทแน่นิ่งไปเลย" เพราะว่า "ป้อมปราการอันแข็งแกร่ง" ของสื่อพื้นบ้านนั้นยังมีอยู่ในหลายๆส่วน โดยเฉพาะในกลุ่มศิลปินพื้นบ้าน และกลุ่มคนอื่นๆที่นับเนื่องได้ว่าเป็น "ต้นทุนอันแข็งแกร่งของวัฒนธรรม" ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า บรรดาป้อมปราการของสื่อพื้นบ้านนั้นมีอยู่ดังนี้

(1) เชื้อไฟแห่งสื่อพื้นบ้านยังลุกโชนอยู่ในศิลปินพื้นบ้าน

เมื่อเห็นปรากฏการณ์ล่มสลายของเท่งตุ๊ก ป้าอำนวย สุธาโร ศิลปินเท่งตุ๊กก็กริ่งเกรงว่าเท่งตุ๊กจะสูญหายไปจากบ้านเจ้าหลาว ดังนั้นในปีพ.ศ.2536 ป้าอำนวยจึงได้เริ่มชักชวนลูกหลานที่สนใจมาฝึกหัด แม้ว่าจะทำได้ไม่เต็มที่นัก เนื่องมาจากข้อจำกัดนานาประการที่ได้กล่าวมา ป้าอำนวยเล่าว่า.

> *....."ก่อนที่สพส.จะเข้ามา ป้าก็ทำของป้าอยู่ก่อนแล้ว ทำกับกลุ่มที่สนใจ ป้าอายุมากแล้ว กลัวศิลปะพื้นบ้านมันจะหายไป ก็เลยชวนลูกหลานที่สนใจมาหัดละคร มีคนสนใจมาฝึกราวสิบกว่าคน แต่ก็ทำได้ไม่เต็มที่ การฝึกสอนมีค่าใช้จ่ายสูง งานแสดงก็ไม่ค่อยมี"....*

(2) เจตน์จำนงค์อันแน่วแน่ของศิลปิน

ผู้ธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กเช่นป้าอำนวยนั้นมีเจตน์จำนงค์อันแน่วแน่ที่เกิดมาจากการแลเห็นเหลี่ยมมุมอันแพรวพราวและทรงคุณค่าของสื่อพื้นบ้านเช่นเท่งตุ๊ก ดังนี้

> *... อยากให้ลูกหลานได้สืบทอดวัฒนธรรม ให้รู้จักมีสมาธิได้ฝึกความอดทน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ สร้างรายได้เสริมให้แก่เด็กจะได้ไม่ต้องรบกวนผู้ปกครองในการเรียน...*
>
> *... และอีกอย่าง ที่บ้านเจ้าหลาวนี้ ชาวบ้านไม่ค่อยสามัคคีกัน ก็อยากให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่...*

(3) **กลุ่มคนที่ยังเห็นคุณค่าก็มาร่วมมือ**

เมื่อปีพ.ศ.2547 ป้าอำนวยได้พบกับอ.สุชาดา ผู้ประสานงานภาคตะวันออกของสพส. ซึ่งได้เล่าเรื่องของสพส. และชวนให้มาช่วยงาน

...เมื่อปี 2547 อ.ฟ้า (อ.สุชาดา) ลงมาถามว่า หัดละครเท่งตุ๊กใช่ไหม อ.ฟ้ามีข่าวดี อยากจะช่วย ทราบว่าป้าอำนวยทำเท่งตุ๊กอยู่มีปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย อ.ฟ้าบอกว่าสามารถของบประมาณสนับสนุนจากสพส.ได้...

...ป้าก็ดีใจเชิญที่ปรึกษา ทั้งผู้ใหญ่บ้าน น้องกุ้ง น้องจี๊ด มาคุยกัน บอกว่าป้าทำคนเดียวไม่ไหวแล้วนะ เรื่องโครงการป้าไม่ถนัด จบแค่ป.4 ไม่เป็นหนังสือ...

...อ.กุ้งกับน้องจี๊ดก็ช่วยทุกอย่างเต็มที่ ทั้งการเขียน/แก้โครงการ จัดทำบัญชีรับจ่ายทั้งหมด

(4) **คนรักสื่อในชุมชนยังมีอีกแยะ**

นอกเหนือจากศิลปินและกลุ่มคนวงในแล้ว แม้แต่ในกลุ่มชาวบ้านทั่วๆไป ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ยัง "เหลือใจรัก" ศิลปินพื้นบ้านประเภทนี้

ตัวอย่างเช่น เด็กหญิงลลิตาหรือน้องเจี๊ยบ หนึ่งในนางรำของคณะละครเจ้าหลาวชาตรีเล่าให้ฟังว่า

....ตัวน้องเจี๊ยบนั้นฝึกรำเองอยู่ก่อนแล้ว อยู่มาวันหนึ่ง คุณยาย(อำนวย) จึงได้มาชักชวนให้ไปรำในคณะละครเจ้าหลาวด้วย .....

ในการมาหัดรำเท่งตุ๊กนี้ น้องเจี๊ยบกล่าวว่า

...ไม่เคยติดเลยว่า เชย ถือว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจ ทั้งยังสามารถนำไปเผยแพร่ให้แก่บุคคลอื่นๆและสอนเพื่อนๆได้อีกด้วย.....

5. **สะพานเชื่อมทางวัฒนธรรม** (Cultural bridge)

(5.1) **หัวหมุดทางวัฒนธรรม** เนื่องจากสื่อพื้นบ้านนั้นเกิดขึ้นโดยคนรุ่นหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง ดังนั้นเมื่อจะส่งผ่านไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งในอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งเปรียบเสมือนการวิ่งผลัดที่จำเป็นต้องมี "คนส่งไม้" หรือที่เราอาจจะเรียกว่า "สะพานข้ามจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง"

และเมื่อเรานั่งดูการวิ่งผลัดแบบ 4 x 100 นั้น เราก็จะเห็นว่า "ภารกิจของคนส่งไม้" นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าการรับส่งไม้เป็นไปอย่างไม่ราบรื่นหรือทำไม้หล่น การวิ่งก็จะก้าวหน้าต่อไปไม่ได้

จากประสบการณ์การทำงานของสพส. ผู้เขียนพบว่า **จากมุมมองของคนรับไม้** ซึ่ง

หมายถึงเด็กๆที่จะมารับสืบทอดมรดกสื่อพื้นบ้าน สพส.มีข้อสรุปว่า มิใช่**เด็กทุกคน**จะมีใจให้สื่อพื้นบ้าน แต่ทว่าก็มี **"เด็กบางคน"** ที่พร้อมจะน้อมรับมรดกจากบรรพบุรุษ

ส่วนมุมมองจากฝ่าย **"ผู้ส่งไม้"** ก็เช่นเดียวกัน สพส.ก็มีบทสรุปว่า "มิใช่ผู้ใหญ่**ทุกคน**ที่จะสามารถทำงานสืบทอดสื่อพื้นบ้านกับเด็กๆได้ แต่ทว่าจะมี **"ผู้ใหญ่บางคน"** ที่มีความสามารถที่จะทำงานกับเด็กๆได้อย่างยอดเยี่ยมในเรื่องการสืบทอด

ป้าอำนวย อ.กุ้ง น้องจี๊ด และคณะทำงานในโครงการเท่งตุ๊กนี้อยู่ในกลุ่ม "ผู้ใหญ่บางคน" เหล่านั้น ผู้ใหญ่เหล่านี้เป็น "หัวหมุดทางวัฒนธรรม" ที่ดีเยี่ยม โดยเฉพาะป้าอำนวยหัวหมุดตัวแรกของโครงการเท่งตุ๊ก ฯ

(5.2) **คุณสมบัติเฉพาะตัวของสะพานเชื่อม** หากเราส่องกล้องโฟกัสภาพไปที่ป้าอำนวยที่เริ่มฟื้นฟูสื่อเท่งตุ๊กมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2536 (ก่อนพบกับสพส.ถึง 10 ปี) เราก็จะพบว่า คุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นสะพานเชื่อมทางวัฒนธรรมนั้นต้องเป็นไปตามหลักของโบราณที่ว่า "ฉลาดเหมือนพระมโหสถ อดเหมือนพระเตมีย์"

เริ่มกันที่คุณสมบัติหลังคือ "อด(กลั้น)เหมือนพระเตมีย์" เสียก่อน ป้าอำนวยต้องเผชิญกับแรงกดดันจากรอบด้านในระยะเริ่มแรกทำกิจกรรมที่ผู้คนรอบข้างยังไม่เข้าใจอันเป็นชะตากรรมทั่วไปของผู้บุกเบิก เมื่อเริ่มชวนเด็กๆที่เป็นลูกหลานมาหัดรำเท่งตุ๊กนั้น ป้าอำนวยเล่าว่า ชาวบ้านต่างพากันเรียกป้าอำนวยว่า "อีบ้า" เพราะมาทำแบบนี้ทำไมก็ไม่รู้ ทำแล้วก็ไม่เห็นจะได้ประโยชน์อะไรขึ้นมา ทั้งนี้เพราะสื่อเท่งตุ๊กก็มีแต่วันจะอับเฉาโรยราเอามาหากินเลี้ยงชีพก็ไม่ได้ (ป้าเล่าว่าคนถึงกับพูดกันว่า ไม่อยากได้สะใภ้เป็นพวกรำเท่งตุ๊ก)

แม้แต่ลูกๆหลานๆก็ยังเพียรเฝ้าถามแม่ด้วยความไม่เข้าใจว่า "แม่มาทำงานแบบนี้ทำไมเหนื่อยก็เหนื่อย ชาวบ้านก็ไม่เห็นจะยอมรับ ทำแล้วก็ไม่เห็นจะได้ผลประโยชน์อะไรงอกเงยขึ้นมา"

แต่ป้าอำนวยมีความหนักแน่นและ "เลือกทำในสิ่งที่เชื่อ" โดยดำรงความอดกลั้นเช่นเดียวกับพระเตมีย์ ป้าอธิบายสั้นๆกับลูกหลานว่า "ที่มาทำอย่างนี้ก็หวังว่า ในงานศพตัวเองจะมีพวงหรีดมาวางในงานมากๆหน่อย"

การยืนหยัดมานับเป็นเวลา 10 ปีท่ามกลางมรสุมของความไม่เข้าใจจากรอบข้าง จนถึงวันนี้ สิ่งที่ทำจึงได้รับการยอมรับจากชุมชน จิตใจที่แน่วแน่ดังกล่าวนั้นเป็นคุณสมบัติที่ขาดไม่ได้ของ "หัวหมุดทางวัฒนธรรม"

ส่วนที่ว่า "ฉลาดเหมือนพระมโหสถ" นั้นก็คือ บรรดาข้อต่อทางวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นผู้ที่มีจิตใจใฝ่และรักการเรียนรู้อย่างยิ่ง ทุกครั้งที่มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นับตั้งแต่เวทีแรกของโครงการเท่งตุ๊กฯ คือเวทีติดตามและประเมินผลโครงการ (14-15 พ.ย.2547) ที่จ.อยุธยา จากนั้นป้าอำนวยก็ได้เข้าร่วมเรียนรู้/แลกเปลี่ยนในทุกเวทีด้วยความตั้งอกตั้งใจเอาใจใส่อย่างน่ายกย่องชื่นชม

(5.3) **คุณสมบัติที่จะเป็น "สะพาน"** ถึงแม้ป้าอำนวยจะอายุเกินกว่าครึ่งศตวรรษเข้าไปหลายแล้ว และจำเป็นต้องทำงานร่วมกับคณะทำงานที่อายุอ่อนกว่าหลายสิบปี รวมทั้งยังต้องทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กนักเรียนชั้นป.2-ป.6 (อายุตั้งแต่ 5-15 ปี) จำนวนเกือบ 50 คน แต่ป้าอำนวยก็มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถร่วมทำงานกับคนที่อายุห่างกว่าหลายสิบปี

ป้าอำนวยใช้กลยุทธ์ "พบกันครึ่งทาง" ให้เด็กครึ่งหนึ่งยายอำนวยครึ่งหนึ่ง ป้าอำนวยอธิบายว่า เด็กๆเขาก็ยังต้องเล่นกันอยู่ เราต้องให้เขาเล่น เพียงแต่สอนและฝึกให้เขารู้ว่า "เล่นเป็นเล่น งานเป็นงาน"

นอกจากนั้น ป้าอำนวยยังเล่นบทบาทเป็น "เจ๊ดัน ฉันรักเด็กสื่อพื้นบ้าน" ได้อย่างยอดเยี่ยม โดยใช้กลยุทธ์แบบครูโบราณ คือไปไหนจะหนีบเด็กๆไปด้วย ผู้เขียนจำได้ว่า มีแต่งานแรกที่อยุธยาซึ่งป้าอำนวยทดลองไปคนเดียวเพื่อสอดแนมดูก่อน แต่หลังจากมั่นใจในแนวทางของสพส. แล้ว ในเวทีต่อๆมาทุกๆครั้ง ป้าอำนวยก็ไม่เคยเดินสายตามลำพังเลย หากทว่าจะ "หอบลูกจูงหลาน" ไปในทุกเวที และเปิดโอกาสให้เด็กๆได้ทั้งแสดงออกและเรียนรู้อย่างเต็มที่ ดังเช่น คำกล่าวของป้าอำนวยในงานเวทีเลี้ยงส่งทางความคิด ณ วัดวังหิน จ.พิษณุโลก (26-28 มิ.ย. 2548)

> *...ขอบคุณกรรมการและทีมงานสพส.ทุกท่าน ที่มานี้รู้สึกว่าได้เกินคุ้ม มีความสุขและตั้งใจทำงาน ถึงวันนี้ เด็กๆลูกหลานที่มาด้วยกันก็ตั้งใจ ก่อนมาเด็กๆขอว่าให้พาไปด้วย...ฝากทุกท่านว่า ขอให้เปิดโอกาสให้เด็กได้ร่วมกิจกรรมทุกอย่าง เขาจะได้แสดงออก ได้มีความรู้และความภูมิใจ....*

คุณสมบัติทั้ง 3 นี้ นำมาสู่ข้อสรุปว่า ป้าอำนวยมีความเหมาะสมทุกประการที่จะเป็น "ข้อต่อทางวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้าน"

6. บทบาทของ "มือที่สาม" ผู้สนับสนุนจากภายนอก (External Support)

(6.1) ทำไมต้องอาศัยภายนอก

อันที่จริงกระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านละครเท่งตุ๊กในบ้านเจ้าหลาวนี้ดำเนินการโดยชุมชนเองมาได้อย่างสม่ำเสมอนับเป็นร้อยปีแล้ว อันส่อสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่จะแตกหน่อผลิต้นใหม่ได้ด้วยตนเอง

เพียงแต่ว่า ถ้าปราศจากกระแสการรบกวนจากภายนอก ชุมชนนี้ก็คงจะสามารถดำเนินกระบวนการสร้างวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เพื่อการสืบทอดไปได้ด้วยตนเองอย่างสง่างามและต่อเนื่อง

แต่ดังที่ได้กล่าวมาถึงความแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับบริบทของชุมชนจากปัจจัยรบกวนนานาชนิดจากภายนอก และส่งผลสะเทือนถึงสื่อพื้นบ้าน จุดเริ่มต้นของแรงสั่นสะเทือนนั้นเริ่มจาก "ระดับจิตสำนึก" โดยเฉพาะใน "กลุ่มคนรุ่นใหม่" ที่เปลี่ยนแว่นสายตาที่เคยใช้มองสมบัติชิ้นเดิมของ

บรรพบุรุษว่าเป็นเรื่องล้าสมัยบ้าง เชยบ้าง น่าอายบ้าง (ดังที่ปรากฏในคำสัมภาษณ์ของน้องเจี๊ยบ ลลิตาที่ได้อ้างอิงมาในข้างหน้า)

ผู้เขียนไม่มีกรณีตัวอย่างของเท่งตุ๊กนี้ แต่จะขออ้างอิงกรณีของป้ามุ้ย ชาวส่วยจากบ้านยางตะพาย จ.พิจิตร ที่เล่าว่า ธรรมเนียมของชาวส่วยนั้น เวลามีงานประเพณีของชุมชนก็จะงัดชุดประจำชาติพันธ์ขึ้นมาใส่ ซึ่งเป็นเสื้อแขนกระบอกสีดำ เมื่อลูกหลานชาวส่วยใส่เสื้อสีดำไปเจอกับเพื่อนบ้านคนไทย ก็ถูกต่อว่าว่า เสื้อสีดำคนไทยเขาไม่ใส่กัน เขาคิดว่าสีดำเป็นสีแห่งความทุกข์ ใส่แต่ในงานศพคนตาย ทำไมคนส่วยชอบใส่เสื้อสีไว้ทุกข์

ลูกหลานชาวส่วยกลับมาบ้านก็รู้สึกอับอายและไม่ยอมแต่งชุดส่วยสีดำอีกเลย

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า "เมื่อไม่รู้ความหมาย ก็อายเขาจัง" เนื่องจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายไม่ได้สอนลูกหลานชาวส่วยให้รู้ว่า "สีดำในวัฒนธรรมชาวส่วยนั้นหมายความถึงอะไร" เมื่อตัวเองไม่มีความหมายจะแปลเอง ก็ต้องไปหยิบยืมความหมายของคนไทย (ซึ่งในเรื่องสีดำนี้ก็ยืมมาจากฝรั่งอีกที) มาใช้เป็นของตน

เมื่อวิเคราะห์ย้อนกลับไปแล้วจึงจะเห็นว่า ความภาคภูมิใจในตัวตน/อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ถูกสั่นคลอนบ่อนทำลายก็เพราะ "แรงผลักดันจากภายนอก" วิธีแก้เคล็ดในเรื่องนี้จึงต้องใช้สูตร "หนามยอกเอาหนามบ่ง" เพราะฉะนั้นก็ต้องไหว้วานอาศัย "พลังจากภายนอก" นี้แหละ มาช่วยเป็นอีกแรงหนึ่งที่ช่วยผลักดันสนับสนุนศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้านขึ้นมาใหม่

(6.2) **เมื่อมาเข้าโรงเรียน สพส**.

อันที่จริง ป้าอำนวยก็เป็นเหมือนภาคีอื่นๆที่มีลักษณะเป็น "ตัวจริงเสียงจริง" คือ ป้าอำนวยได้ "ขยับกาย" สอนลูกหลานรำเท่งตุ๊กมาก่อนหน้าที่จะได้พบประสบพักตร์สพส.เป็นเวลานานนับสิบปี แต่ทว่าเมื่อป้าอำนวยมาสมัครเข้าโรงเรียนสพส. ก็จะเริ่มได้ "กระบวนการทำงานแบบสพส." ไปช่วยเสริมความแข็งแกร่งวิธีการทำงานของตน

สูตรลับของสพส.นั้นมีอยู่ว่า "การขยับแต่กายเพื่อทำกิจกรรม" ไม่ว่าจะเป็นการสอนรำเท่งตุ๊ก แทงหยวก ทำหมวกกุ้ยโล้ย ทำบุญผะเหวดเทศน์มหาชาติ ฯลฯ ถ้าขยับแต่กายอย่างเดียวแต่ทว่าไม่เขยื้อนปัญญาไปด้วยกัน ก็จะรักษาความยั่งยืนต่อไปไม่ได้ ทั้งนี้เพราะการขยับกายเปรียบเสมือนตัวลำต้นของต้นไม้ แต่การเขยื้อนปัญญานั้นเป็นประดุจรากแก้วที่เกาะยึดลำต้นเอาไว้

ด้วยเหตุนี้ บทเรียนระดับ "มูลบทบรรพกิจ" ของสพส.ที่ปรากฏในการพูดคุยระหว่างป้าอำนวยและตัวแทนสพส.คือ อ.ฟ้า ผู้ประสานงานภาคตะวันออก เพื่อการเขียนและพัฒนาโครงการก็คือการได้พูดคุยกันก่อนเป็นปฐมบท สิ่งที่ทางทีมสพส.มอบให้ก็คือ "โครงกระดูก" (template) ของการพูดคุย ส่วนที่ทางภาคีเท่งตุ๊กนำเอามาประสานก็คือ "เนื้อหนัง/หยดเลือด" ของตัวเท่งตุ๊กที่บ้านเจ้าหลาว เพื่อร่วมด้วยช่วยกันปั้นแต่งออกมาเป็นตัวโครงการ ดังนี้

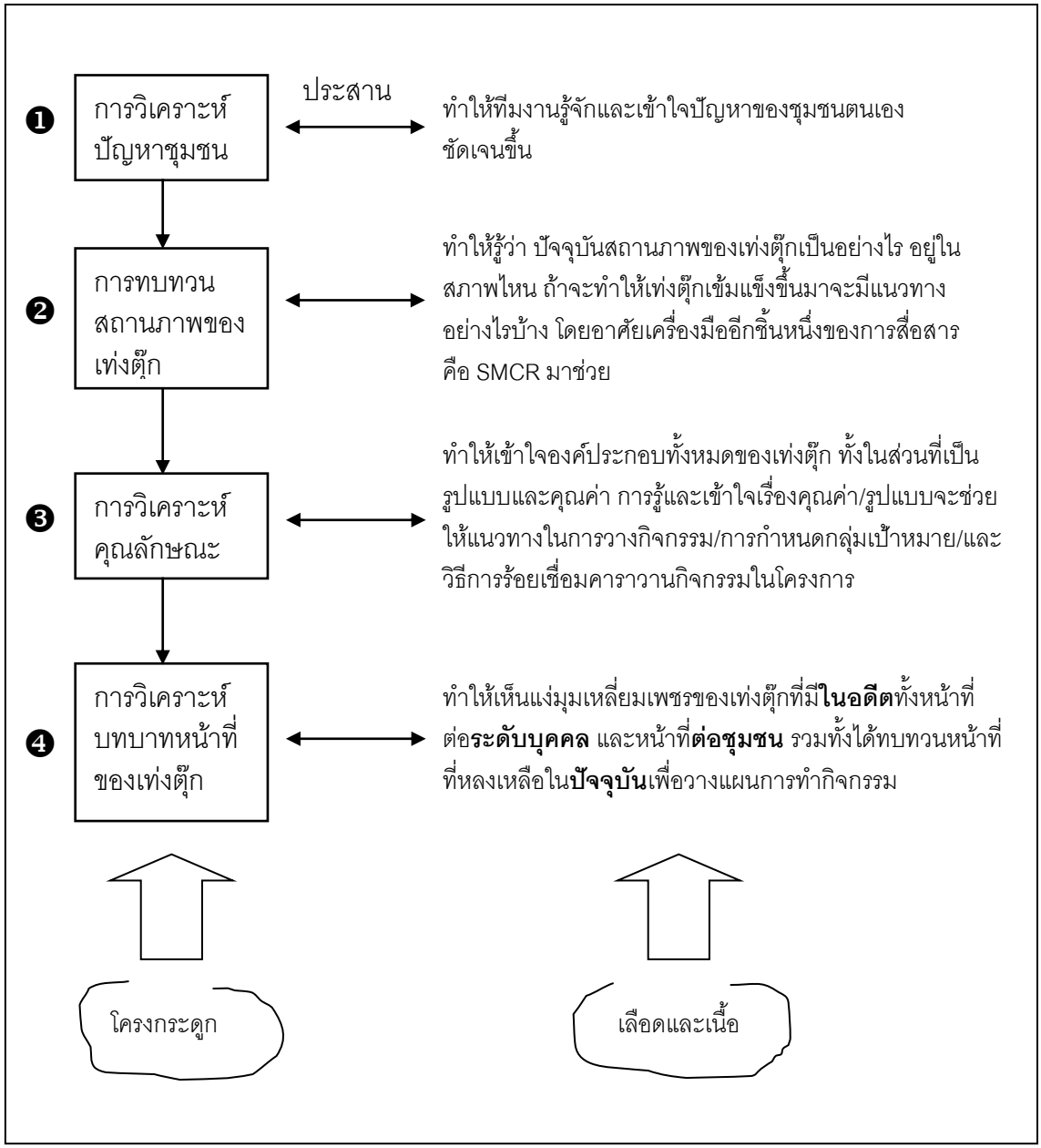

ภาพที่ 6: **ขั้นตอนการประสานโครงกระดูกกับเลือดเนื้อ**

อันที่จริง ทั้งโครงกระดูกและเลือดเนื้อนั้น อาจจะมิใช่สิ่งใหม่แปลกหน้าสำหรับศิลปินเช่นป้าอำนวย แต่ทว่า เมื่อมี "การปฏิบัติการทางสังคม" (Social practice) ที่เรียกว่า "การเขียนและพัฒนาโครงการ" เกิดขึ้นมา ก็เป็นช่วงเวลาและวาระโอกาสที่จะให้**ผู้ที่เกี่ยวข้องกลุ่มแกน**ที่เรียกว่า "คณะทำงาน" เช่น อ.กุ้ง น้องจี๊ด ฯลฯ ได้มาทบทวนเนื้อหาข้างต้นร่วมกัน เป็นกระบวนการดึงข้อมูลความรู้ที่กระจัดกระจายทั้งในตัวป้าอำนวยและปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆมารวบรวมเรียบ

เรียงเอาไว้อย่างเป็นระบบ (จาก tacit knowledge สู่ collective knowledge)

กระบวนการนี้เป็นการ "เกลี่ย/เฉลี่ยความรู้ในกลุ่มคณะทำงาน" ให้มีเพิ่มมากขึ้นมาเสมอกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็น "การให้ยาบำรุงปัญญา" ขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่ยังไม่ได้ลงมือทำโครงการเลย

ประโยชน์จากขั้นตอนของ"การเขียนและพัฒนาโครงการ" นี้ มีอยู่หลายสถาน กล่าวคือ

- **ประโยชน์เบื้องต้น** เป็นการนำข้อมูลไปเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจาก สพส. โดยที่กระบวนการเขียนโครงการ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ การเลือกกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการ การติดตามและประเมินผล ล้วนแล้วแต่เกิดมาจาก "การก้มหน้าลงมองดูสภาพเป็นจริงของตน" แล้ว "ไตร่ตรองขบคิด" บนความเป็นจริงนั้น มิใช่การลอกเลียนแบบ หรือทำพิธีกรรมการเขียนโครงการแบบไม่รู้ต้นสายปลายเหตุ

- **ประโยชน์เบื้องกลาง** ได้นำเอาความรู้และข้อมูลที่คณะทำงานพูดคุยกัน (และถ้าจะให้ดี อาจจะมีกระบวนการเสริมความรู้ข้อมูลจากผู้รู้ภายนอกด้วย เพื่อให้ฐานความรู้หนักแน่นดังแผ่นผา) เป็นเลือดเนื้อไปใช้ทำงานในโครงการต่อไป ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการฝึกอบรมเด็กและเยาวชน กิจกรรมการแสดงในวาระโอกาสต่างๆ กิจกรรมการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น

- **ประโยชน์เบื้องปลาย** จะใช้เป็นเอกสารในการกำกับทิศทางของการทำงานที่ภาษาวิชาการเรียกว่า "การสื่อสารเพื่อการควบคุมปฏิบัติการ" (Communication for Action Control) และใช้เป็น "มาตรวัด" ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นว่า ระหว่าง "ความจริง" กับ "ความใฝ่ฝัน" (ที่เขียนไว้ในโครงการนั้น) ใกล้ไกลกันมากน้อยแค่ไหน

(6.3) เข้าโรงเรียนสพส.แล้วได้อะไร

ในขณะที่ป้าอำนวยก็เหมือนภาคี "ตัวจริงเสียงจริง" ท่านอื่นของสพส.คือเป็นผู้ที่มีจิตเสน่หาในสื่อพื้นบ้านอย่างแท้จริง จึงลงมือทำอะไรบางอย่างอย่างสุดความสามารถอยู่แล้ว (มิใช่เพิ่งมาริเริ่มทำอะไรเมื่อมีการสนับสนุนจากสพส.) ดังนั้น เมื่อป้าอำนวยเข้ามาเกี่ยวดองเป็นญาติทางอุดมการณ์กับสพส. สพส.จึงต้องตั้งคำถามกับภาคีเสมอว่า **เมื่อมาทำงานกับสพส.แล้ว มีมูลค่าอะไรเพิ่มขึ้นจากการทำงานบ้าง** คำตอบจากภาคีนั้นก็จะเป็นกระจกส่องสะท้อนให้สพส.ได้มองเห็นบทบาทของตนเอง (หรืออาจพูดว่า เป็นกระโหลกให้ สพส.ชะโงกดูเงาตัวเอง)

เมื่อมาเข้าโรงเรียนสพส.แล้ว สิ่งที่ภาคีเท่งตุ๊กได้รับไปก็จะมีประมาณนี้

(6.3.1) ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ

> *...ตอนแรกๆพวกเราทำกันไปอย่างกระท่อนกระแท่น แต่พอได้ความอนุเคราะห์ทั้งเรื่อง**งบประมาณ**และ**แนวคิด**จากสพส. งานก็ขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว...*
>
> (สัมภาษณ์ป้าอำนวย)

แต่ทว่าการนำ "น้ำมันหล่อลื่น" เช่น งบประมาณเข้าไปช่วยภาคีนั้น มิใช่ "จุดขายของสพส." อย่างแน่นอน เพราะมีหน่วยงานองค์กรอื่นๆอีกมากมายที่สามารถดำเนินการเช่นนั้น และจากคำสัมภาษณ์ข้างต้นนี้ จะเห็นว่าป้าอำนวยได้ตอกย้ำ 2 คำคือ "งบประมาณและแนวคิด" ที่อาจพูดภาษาชาววัดได้ว่า มีทั้ง "โภคทรัพย์และอริยทรัพย์"

6.3.2 **ได้กระบวนการทำงานแบบสพส**. อันหมายถึงอริยทรัพย์ที่ได้กล่าวไปข้างต้น

"ป้าประทับใจจากการทำงานของสพส.ที่มาแบบเพื่อนเคียงบ่าเคียงไหล่ ตอน อ.สุชาดาไปที่ชลบุรี และที่คุณอดุลย์ไปที่ราชภัฏ ทำให้เรารู้ว่าสิ่งที่เราทำทำด้วยใจรัก การไปครั้งนั้นได้รับความจริงใจ ตรงกับใจจะทำ...

...เราได้รู้ว่า เรากำลังทำอะไรอยู่ สพส.ได้ให้งบมาแล้ว ยังให้ความรู้ ไม่ได้ทิ้งเราแต่โครงการอื่นจะมาให้งบแล้วก็ไป หรือให้เราทำในสิ่งที่เราไม่ต้องการ...

...เจ้าหน้าที่สพส.จะคอยติดตามดูแล เคียงบ่าเคียงไหล่ ว่าเราเดือดร้อนอะไรหรือไม่ ก็ตั้งใจว่าเราจะใช้ความรู้ความสามารถทำงานต่อไป...

(ป้าอำนวย งานเลี้ยงส่งทางความคิด, พิษณุโลก, 26-28 มิ.ย. 2548)

(6.3.3) **การเปิดขยายม่านฟ้า/ช่องทางแห่งความรู้**

เนื่องจากวิธีการทำงานของสพส.นั้น ใช้ระบบเปิดช่องทางความรู้ให้พุ่งเข้าสู่ภาคีแบบรอบทิศทาง ทั้งความรู้แบบบนลงล่าง ล่างขึ้นบน ข้างๆเข้าหากัน ฉะนั้นจึงมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนทั้งความรู้และประสบการณ์ที่กว้างขวางกว่าขอบเขตชีวิตของภาคีและสื่อพื้นบ้านเอง กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นกลยุทธ์แต่ดั้งเดิมเก่าก่อนที่ใช้ในการสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาของศิลปินให้ธำรงรักษาสภาพแห่ง "การเป็นเหยี่ยวทางปัญญา" คือต้องบินหากินความรู้ไปไกลกว่านกทั่วไป

...ดีใจที่สุดที่สพส.เข้ามาช่วย ถ้าไม่ได้สพส.ไม่มีตรงนี้ ถ้าไม่มีอ.ฟ้ามาจุดประกายให้ ไม่มีตรงนี้ ไม่เกิด ของป้าก็อยู่ของป้าแค่นี้ จึงไม่เห็นสังคมภายนอกเขา เคยเข้าใจว่า ละครเท่งตุ๊กก็คือเท่งตุ๊กเท่านั้น ไม่ได้มีการดูให้เป็นสื่อตรงนี้...

...ที่ได้พัฒนาก็คือความรู้จากสพส.ว่าเท่งตุ๊กมันเป็นสื่อ ควรจะใส่อะไรให้เขา ป้าก็จะเอาคำสอนจากสพส. มาประยุกต์เข้ากับตัวเอง ถึงได้รู้ว่า เราจะต้องทำหน้าที่ตรงนั้น....

...ส่วนสื่อคือได้พัฒนา ทำให้ได้รู้ว่าเท่งตุ๊กมีคุณค่าทางสุขภาพจิต รำแล้วมันมีความสุขอย่างไร พยายามสอนเด็กๆเขาตรงนี้

(สัมภาษณ์ป้าอำนวย)

เมื่อม่านฟ้าแห่งการรับรู้และความเข้าใจของศิลปินพื้นบ้านขยายกว้างขวางขึ้น ก็ส่งผลมาถึงฤทธานุภาพของตัวสื่อพื้นบ้านเอง ศิลปินพื้นบ้านเช่นป้าอำนวยจึงได้ทำงานต่อจากเทวดาซึ่งได้ "ปั้นลูกคนให้เป็นตัวเป็นตน" มาแล้ว และป้าอำนวยได้ใช้สื่อเท่งตุ๊กปั้น "ลูกคนนี้ให้เป็นลูกมนุษย์ที่สุดประเสริฐ"

ถึงแม้สพส.เราจะได้โฆษณาชวนเชื่อว่า เมื่อมาใช้ "กระบวนการทำงานแบบสพส." แล้ว มีอะไรได้ดิบได้ดีขึ้นมาบ้าง แต่ทว่าการใช้กระบวนการทำงานแบบสพส.นั้นก็มีข้อเตือนใจแบบท่าบังคับอยู่หลายข้อ ทั้งจากฝ่ายของภาคีและฝ่ายของสพส.

ในส่วนของสพส. สพส.เราต้องอ่อนน้อมถ่อมตนว่า ทรัพย์ที่เรามี ไม่ว่าจะเป็น "โภคทรัพย์หรืออริยทรัพย์" นั้น เป็นเพียง "สัดส่วนที่เล็กน้อยมาก" เป็นเพียงแค่ "ประกายไฟ" หรือที่ภาคีภาคอีสานเรียกว่า "น้ำจิ้ม" แต่ทว่า "ตัวบั้งไฟ" หรือ "ลาบวัวจานใหญ่" นั้นจะต้องมาจากชุมชนและสถาบันต่างๆของชุมชน

นอกจากนั้น วิธีการทำงานของสพส.นั้นมิได้ใช้กลยุทธ์แบบ "ทดแทน" ด้วยการบีบคั้นภาคีว่า "จะทำแบบสพส.หรือทำแบบชาวบ้าน" หากแต่สพส.ได้ใช้กลยุทธ์"ลูกผสม" (Hybridization) โดยให้ภาคี/ชาวบ้าน/ชุมชนเป็นคนเลือกผสมสูตรเองว่า ตรงไหนจะใช้แบบสพส. ตรงไหนจะใช้แบบชาวบ้าน และหากพูดให้ถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่สพส.มีก็เป็นแค่ "โครงกระดูก" ที่ให้ภาคีหยิบยืมเอาไปตัดแต่งและเสริมใส่เลือดเนื้อจิตวิญญาณเอาเอง

7. **มองเท่งตุ๊กผ่านกล้องส่องเลนซ์** SMCR

ในการทำงานกับสื่อพื้นบ้านนั้น ภาคีผู้ทำโครงการสามารถจะเลือกใช้ "กล้องจุลทรรศน์" ส่องดูสื่อพื้นบ้านที่ตนเองจะทำงานด้วย เพื่อให้ "เห็นแจ้งแทงตลอด" เพื่อการพัฒนาปรับปรุงซ่อมแซมเสริมสร้างอะไรจะได้ราบเรียบไปกับของเดิม

ในบรรดากล้องส่องโลกสื่อพื้นบ้านทั้งหลายนี้ โครงการสพส.มีกล้องยี่ห้อหนึ่งที่ใช้เลนซ์ชื่อ "องค์ประกอบของการสื่อสาร" ที่ถือว่า "การสื่อสารนั้นจะเกิดขึ้นเพื่อมีการชุมนุมกับของธาตุทั้งสี่คือ ผู้ส่งสาร (Sender) - สาร (Message) - สื่อ/วาระโอกาส/ช่องทาง (channel) และผู้รับสาร Receiver) ที่รู้จักย่อๆว่าเป็นคาถาว่า "S-M-C-R"

ฉะนั้น หากเอากล้อง S-M-C-R นี้มาส่องดูเท่งตุ๊กก็จะเห็นว่า เท่งตุ๊กมีองค์ประกอบอะไรบ้าง และจะ "วางแผนกิจกรรม/วางแผนงาน/การดำเนินงาน/หรือหวังผลกับองค์ประกอบต่างๆของเท่งตุ๊กได้อย่างไร

(7.1) **ในแง่ผู้ส่งสาร** จากการวิเคราะห์สถานภาพของเท่งตุ๊กที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นลักษณะพิเศษของปัญหาเท่งตุ๊กในบ้านเจ้าหลาว คือ ฝ่าย**ผู้ชม**นั้น ยังพอจะมี "อุปสงค์" (demand)

มีความประสงค์จะชื่นชมอยู่ แต่ในแง่ "อุปทาน" (supply) คือด้านการให้บริการของ**ผู้ส่งสาร/ศิลปินผู้แสดง**นั้นหดตัวลง ดังนั้นในบ้านเจ้าหลาวเวลามีงานแก้บน จึงต้องไปจ้างคณะเท่งตุ๊กจากที่อื่นมาแสดง

เมื่อล่วงรู้ถึงสมุฏฐานของโรค ก็ให้ยาไปแก้ที่รากฐาน การวางแผนทำกิจกรรมของเท่งตุ๊กบ้านเจ้าหลาว จึงมุ่งเน้นไปที่ "การสร้างผู้ส่งสาร/ศิลปินรุ่นใหม่"

แต่ทว่าในกระบวนการสร้างอย่างมีชั้นเชิงจึงทำให้สามารถยิงปืนนัดเดียวให้ได้นกสองตัว กล่าวคือ ได้เพิ่มคุณภาพของศิลปินรุ่นเดิม และได้เพิ่มปริมาณ (พร้อมแถมคุณภาพ) ของศิลปินรุ่นใหม่

- **การเพิ่มคุณภาพของศิลปินรุ่นเดิม** กระบวนการทำงานแบบ “ขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้”ของสพส. ทำให้กลุ่มศิลปินรุ่นเดิมที่เป็นกลุ่มสตรีสูงอายุที่เป็นผู้ฝึกสอนได้มองเห็นเหลี่ยมเพชรของสื่อที่ตนเองประคับประคองอยู่ ทั้งได้ตระหนักถึง "บทบาทหน้าที่และคุณค่าของสิ่งที่ตนเองกำลังปฏิบัติอยู่ และยังเพิ่มทักษะความสามารถของการสอน กล่าวคือ นอกจากเป็น "ศิลปิน" ได้แล้ว ก็ยังเป็น "ครูสอน" ได้อีกด้วย

  *...ดีใจที่สุดที่สพส.เข้ามาช่วย...ที่ได้พัฒนาก็คือความรู้จากสพส.ที่ช่วยให้รู้ว่า เท่งตุ๊ก **มันเป็นสื่อ** ควรจะใส่อะไรให้เขา จะเอาคำสอนของสพส.มาประยุกต์เข้ากับตนเอง ...*

  *...ถึงได้รู้ว่า **เราจะ**ต้องทำหน้าที่ตรงนี้นะ ส่วนสื่อคือได้พัฒนา ทำให้ได้รู้ว่าเท่งตุ๊กมีคุณค่าทางสุขภาพจิต รำแล้วมันมีความสุขอย่างไร พยายามสอนเด็กๆตรงนี้...*

  (สัมภาษณ์ป้าอำนวย)

- **การเพิ่มจำนวนศิลปินตัวน้อยรุ่นใหม่** ในช่วงระยะเวลาที่ป้าอำนวยเริ่มหัดเด็กๆให้มารำเท่งตุ๊กนั้น ปัจจุบันมีเด็กๆอยู่ในคณะรำแล้วถึง 30 คน ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนที่น่าพอใจไม่น้อยเมื่อเทียบว่าสื่อนี้เป็นสื่อที่อยู่ในละแวกพื้นบ้าน

ส่วนที่น่าสนใจของเกณฑ์การคัดเลือกเด็กๆมารำก็คือ เปิดโอกาสให้เด็กๆทุกคนที่มีใจรักเท่งตุ๊กโดยไม่มีกำแพงเรื่องรูปร่างหน้าตาเป็นอุปสรรคขวางกั้น เราจึงเห็นน้องๆที่รำบางคนมีรูปร่างหน้าตางดงาม แต่บางคนก็อาจจะหน้าตาธรรมดา บางคนรูปร่างอ้อนแอ้นสมส่วน บางคนผอมเก้งก้างหรืออวบอ้วน ซึ่งเด็กๆที่หน้าตาธรรมดาไม่สะสวยเหล่านี้คงจะไม่มีโอกาสได้ไปแจ้งเกิดในรายการ "ค้นฟ้าหาดาว The Stars" อย่างแน่นอน แต่เวทีนี้ของสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กได้มองข้ามหน้าตาและเรือนร่างของนักรำไปแล้ว เกณฑ์เดียวที่ใช้คัดเลือกก็คือมีใจรักในสื่อพื้นบ้านและผู้ปกครองอนุญาต

เมื่อเลือกเมล็ดพันธุ์มาอย่างไรก็ย่อมได้ดอกผลเช่นนั้น ดังนั้น เมื่อสัมภาษณ์น้องๆที่อยู่ในคณะรำเท่งตุ๊กของป้าอำนวย จึงได้ยินคำตอบประมาณนี้

- *น้องกิ่ง นางรำร่างอวบของคณะ*

  ...หนูมาหัดรำได้ 3 เดือนแล้ว ยายนวยไปชวนที่โรงเรียน อยากให้การรำแบบนี้อยู่ไปนานๆ...

- *น้องแป้นบอกถึงแรงบันดาลใจในการมาฝึกรำ*

  ...หนูชอบรำละครเท่งตุ๊ก 12 ท่าเพราะได้สืบสานวัฒนธรรม (เมื่อถูกถามว่าทำไมไม่ไปทำงานเสิร์ฟตามร้านอาหารเพื่อหารายได้เสริมหลังเรียนแบบเพื่อนๆ) หนูไม่อยากได้สตางค์คะ งานเสิร์ฟทำที่ไหน เมื่อไรก็ได้ แต่เท่งตุ๊ก ถ้าไม่รำตอนนี้มันจะหายไป...

ได้ยินบทสัมภาษณ์นี้ ก็ต้องรีบลบข้อความในเครื่องคอมพิวเตอร์แห่งความคิดที่ว่า "เด็กรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจสื่อพื้นบ้าน" ทิ้งไปในบัดดล

ไม่เพียงการสืบทอดศิลปินผู้ส่งสารที่อยู่ด้านหน้าคือ**นางรำ**เท่านั้น เพราะจากตารางการวิเคราะห์คุณลักษณะ เราได้เห็นแล้วว่า องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของเท่งตุ๊กคือ **ดนตรี** อันประกอบด้วย โทน กลองเล็ก ฉิ่ง และกรับ ซึ่งการสืบทอดเรื่องเครื่องดนตรีนี้มักจะกระทำในสายเด็กผู้ชาย

ในสมัยโบราณ การสืบทอดเด็กๆที่มีใจรักด้านการตีโทนตีกลองนั้นอาจจะไม่ยากเท่าไหร่นัก ถือเอาเด็กที่มีใจรักเป็นหลัก แต่ทว่าทุกวันนี้ สื่อพื้นบ้านทุกชนิดที่มีดนตรีเป็นส่วนประกอบจะเริ่มพบวิกฤติเรื่องการสืบทอดนักดนตรี โดยเฉพาะเครื่องดนตรีที่เรียกร้องการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องยาวนาน เช่น ปี่ในโนราหรือซีละ

การที่เด็กสมัยใหม่ไม่ค่อยนิยมสืบทอดการเล่นดนตรีประกอบการแสดงนั้น ก็น่าจะเนื่องมาจาก "รสนิยมและจิตใจของคนรุ่นใหม่" เปลี่ยนแปลงไป เด็กรุ่นใหม่ชอบ "ออกข้างหน้า" (show off) มากกว่าจะ "สนับสนุนอยู่ข้างหลัง" (back up) เมื่อมีการแสดงนั้น ผู้ชมก็จะดูแต่นางรำ ไม่มีใครเหลียวแลมายังนักดนตรีเลย รวมทั้งความคิด/ความรู้สึกของการทำงานร่วมกันเป็นทีมสนับสนุนกันและกันหายไป ทุกคนอยากโดดเด่นอยู่แถวหน้าเพื่อเป็นเป้าแห่งความสนใจ

ในแง่นี้ นับว่าป้าอำนวยประสบความสำเร็จอย่างสูงในการที่สามารถชักชวนเอาเด็กผู้ชายมาเล่นดนตรีได้นับสิบคน และเมื่อพูดถึงฝีไม้ลายมือของเด็กๆซึ่งเท่าที่ผู้เขียนได้พบนั้นมีอายุอยู่ราวๆ 11-12 ขวบเท่านั้น แต่ฝีมือเล่นดนตรีนับว่าเกินอายุไปหลายช่วงตัว และยิ่งเมื่อถามถึงจิตวิญญาณและความเข้าใจในการมาเล่นดนตรี ก็ยิ่งไปไกลระดับสุดขอบจักรวาลเลย

น้องเบิกฝัน ด้วงวายชนม์ มือโทนผู้ยอดเยี่ยมของคณะบอกถึงแรงจูงใจที่ชอบเครื่องดนตรีโทน ซึ่งได้ทั้งความรู้และความสนุกสนาน เมื่อตัวเองเล่นแล้ว ก็ไปบอกต่อๆกับเพื่อนๆที่โรงเรียน และชวนกันมาเล่น

คุณยายอำนวยของเด็กๆบอกเล่าถึงคุณค่าของเท่งตุ๊กว่า การที่จับเด็กๆมาฝึกนี้เป็น

ประโยชน์มาก เพราะจะได้สอนให้เขารู้จักไหว้พระ เคารพและระลึกถึงครูบาอาจารย์พ่อแม่ผู้มีพระคุณ ทำให้เขารู้จักที่ต่ำที่สูง รู้เด็กรู้ผู้ใหญ่ ฝึกให้เขามีความมานะอดทน เรียนรู้ที่จะอยู่กับคนอื่นๆ ทั้งยังเป็นการป้องกันเด็กๆให้พ้นจากภัยของยาเสพติด เรื่องเพศสัมพันธ์ที่ผิดแนวทาง ปัญหาอาชญากรรมและอื่นๆ

ผู้เขียนได้มีโอกาสลงไปใช้ชีวิตร่วมกับเด็กๆเหล่านี้อยู่ 2-3 วัน และพบว่า จุดหมายปลายฝันของหัวหน้าโครงการที่จะปั้นเด็กๆให้ออกมามีหน้าตาเป็นอย่างไรนั้น ล้วนเป็นไปตามที่วาดฝันเอาไว้ทั้งสิ้น เด็กผู้ชายกลุ่มนักดนตรีเกือบ 10 คนที่มีความซุกซนสนุกสนานร่าเริงตามแบบเด็กๆ แต่เมื่อถึงช่วงเวลาที่จะต้องรับผิดชอบ พวกเขาก็เต็มใจและเตรียมพร้อมเสมอรวมทั้งทีมสปิริตของพวกเขาก็เต็มร้อยไม่ว่าจะเป็นการแบ่งขนมกันกินและการช่วยเหลือกันในทุกๆเรื่อง

การปั้นแต่ง "ผู้สร้างสารรุ่นใหม่" ที่มีทั้งทักษะความสามารถและมีรากลึกถึงระดับจิตวิญญาณดังกล่าวนี้ อย่างน้อยก็เป็นหลักประกันอย่างหนึ่งได้ว่า อนาคตของสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กนั้นนอกจากจะไม่เลือนหายไปแล้ว ก็ยังน่าจะไม่กลายพันธุ์ไปจากต้นฉบับอีกด้วย

(7.2) **เนื้อหาสาร** ส่วนที่เป็นเนื้อหานี้เป็น "ประตูเปิดเข้า" ที่ถูกเปิดใช้งานมากที่สุดในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านทุกชนิด ดังที่เราจะพบว่าสื่อพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นโนรา หมอรำ ค่าวซอ รวมทั้งเท่งตุ๊กได้พยายามที่จะ "สร้างเนื้อหา/บทร้องใหม่ๆ" เช่น เท่งตุ๊กจากแต่เดิมที่เคยเล่นเรื่องในวรรณคดี ให้มาเป็นเรื่องราวของการตักเตือนเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาโรคเอดส์เพศสัมพันธ์ ยาเสพติด ไข้เลือดออก มาเลเรีย ฯลฯ

อันที่จริง การสร้างเนื้อหาใหม่ๆนี้มิใช่เรื่องแปลกหน้าหรือแปลกประหลาดแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพราะสื่อพื้นบ้านในฐานะวัฒนธรรมชนิดหนึ่ง ย่อมถือกำเนิดตกฟากขึ้นมาก็เพื่อทำหน้าที่ให้สอดรับกับบริบทและความต้องการของชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้น คำว่า "ปรับเปลี่ยน" (adaptive) จึงเป็นสูตรผสมอยู่ในวัฒนธรรมทุกชนิดเมื่อสภาพความเป็นจริงเลื่อนไหลไป

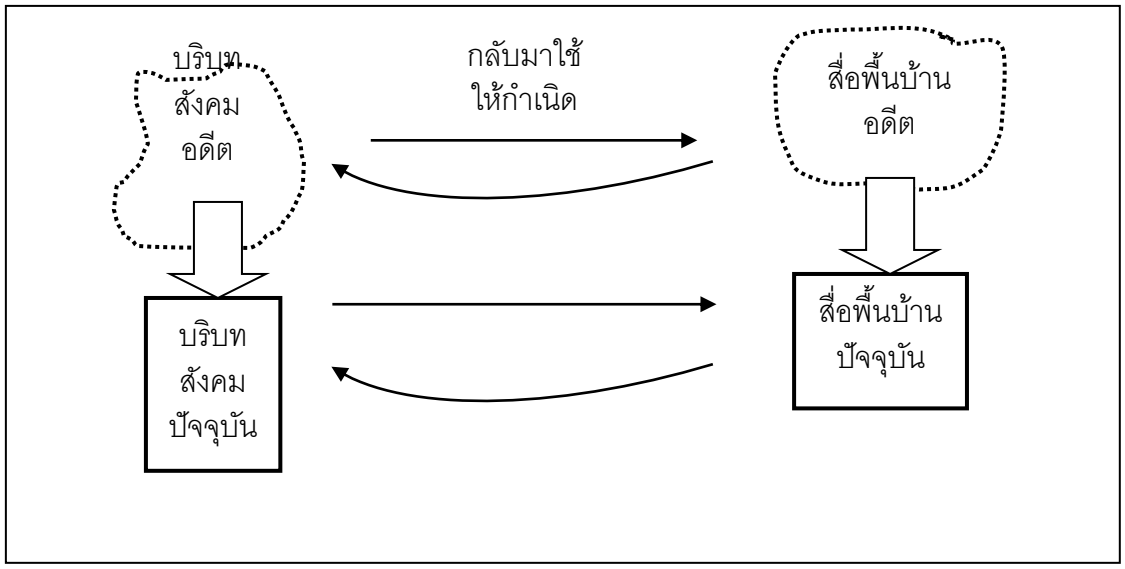

ภาพที่ 7: **ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทชุมชนกับการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน**

แต่ทว่าในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ก็จะมีลักษณะ "ทวิลักษณ์" (duality) แบบเหรียญ 2 ด้าน กล่าวคือใน**ด้านหัว**นั้น มี**การปรับเปลี่ยน**เรื่องราวที่กล่าวถึง เช่น จากการเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง ฯลฯ ก็เปลี่ยนมาเล่าเรื่องมาเลเรียที่มีอยู่ชุกชุมแถบจันทบุรี แต่ทว่าใน**ด้านก้อย**นั้น ก็มี "สิ่งที่ต้องอนุรักษ์" ให้คงอยู่เหมือนเดิม เช่น กรณีเท่งตุ๊กนี้ สิ่งที่ต้องดำรงคงไว้ให้เหมือนเดิมมีอยู่ 2 อย่างคือ

- **การสอดไส้ศีลธรรม**จริยธรรมเข้าไปไว้ในเนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักนวลสงวนตัว ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ฯลฯ อันนี้ต้องเอาให้เหมือนอย่างของเดิม
- **ภาษาที่ใช้** ต้องเป็นภาษาแบบคนเมืองจันท์เท่านั้น เนื่องจากส่วนนี้เป็นแก่นอัตลักษณ์ของเท่งตุ๊ก จะปรับแก้หรือลบทิ้งมิได้

การที่จะรู้ว่าอะไรเป็นด้านหัว (ปรับเปลี่ยนได้) อะไรเป็นด้านก้อย (มิอาจปรับเปลี่ยนได้นั้น) ก็เกิดมาจาก "กระบวนการขบคิดร่วมกัน" ของผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการ โดยนำเอาผลการวิเคราะห์คุณลักษณะทั้งหมดที่ได้กล่าวถึงมา "จัดวางตำแหน่งแห่งที่" ตามกรอบของต้นไม้แห่งคุณค่าว่าส่วนใดเป็นเปลือก (เปลี่ยนได้) เป็นกระพี้ (ปรับได้) เป็นแก่น (ต้องรักษาเอาไว้) (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป)

และจากกระบวนการทำงานด้านเนื้อหาสารของสื่อพื้นบ้านนี้เอง ทำให้ผู้เขียนได้ตระหนักถึง "พลังยืดหยุ่นอันแสนมหัศจรรย์" ของสื่อพื้นบ้าน (Magical flexibility) โดยเฉพาะใน "ส่วนของเนื้อหา" ว่าเป็นระบบเปิด (open system) ที่สามารถจะเชื้อเชิญให้ความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆเข้าไปเสริมชีวิตชีวาให้แก่สื่อพื้นบ้าน อย่างเช่น บทร้องของเท่งตุ๊กเมื่อมาทำโครงการของ สพส. ป้าอำนวยก็ได้แต่งเพลงเท่งตุ๊กเป็นเพลงเชียร์ประจำวงของตัวเองดังนี้

....เท่งตุ๊ก เท่งตุ๊ก เท่งตุ๊ก เท่งตุ๊ก สุขที่ได้รำ
เชิญเถิดโอ้แม่งามขำ ขอเชิญมารำ จะทำให้ลืมความทุกข์...

(7.3) **ช่องทาง/วาระโอกาส/พื้นที่/สื่อ** ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วว่า ช่องทางและวาระโอกาสของเท่งตุ๊กนั้นยังมีความต้องการอยู่สูงในชุมชน ดังนั้น กลยุทธ์การทำงานของโครงการเท่งตุ๊ก จึงมี 2 กลยุทธ์

- **กลยุทธ์แรก** คือการรักษาและเสริมสร้างความแข็งแกร่งและยั่งยืนกับ**ช่องทางเก่า**ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการแสดง**ในงานส่วนตัว** เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน หรือ**งานของส่วนรวม** เช่น งานแก้บน งานศาลเจ้าประจำปี
- **กลยุทธ์ที่สอง** คือการ**ขยายและเปิดช่องทางใหม่**ที่อาจจะกินพื้นที่ "ระหว่างใน-

นอกชุมชน" หรือ "ออกนอกชุมชน" ไปเลย เช่น การไปแสดงตามร้านอาหารของชมรมร้านอาหารและโรงแรมแถวหาดเจ้าหลาว นักท่องเที่ยวที่มาพักแบบ homestay หรือประสานกับอบต. ในการนำเท่งตุ๊กไปแสดงในงานของทางราชการ มิฉะนั้นก็ผ่านสื่อสมัยใหม่ เช่น การทำ VCD หรือออกสื่อโทรทัศน์

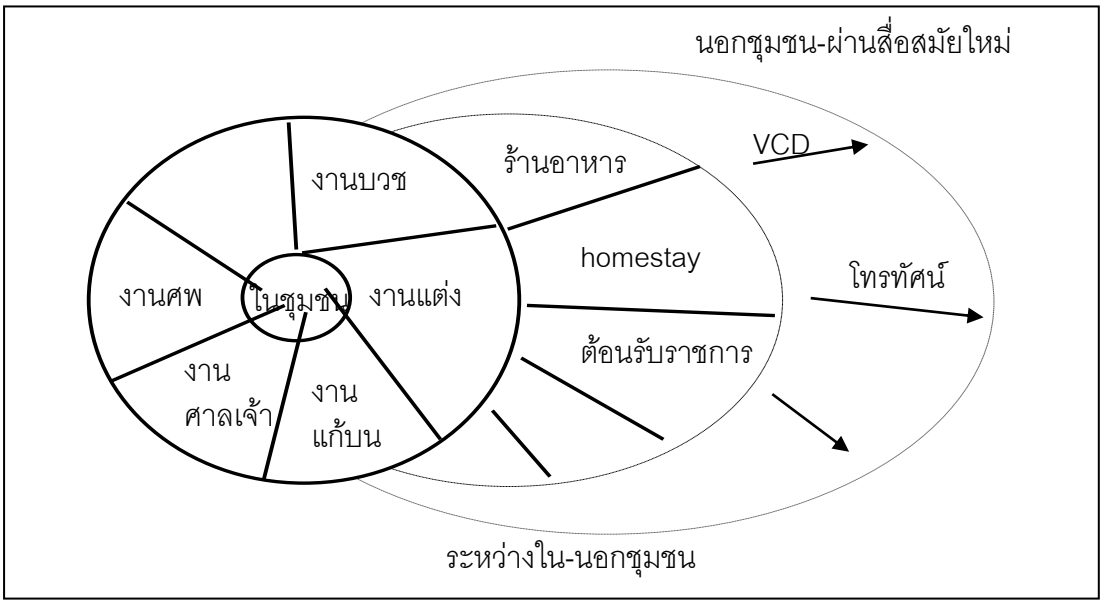

ภาพที่ 8: **กลยุทธ์ช่องทางในแวดวงระดับต่าง ๆ**

การเปิด "ช่องทาง" ของสื่อพื้นบ้านทั้งในแง่กลยุทธ์ "การรักษาป้อมค่ายเดิม" และ "การเปิดรุกป้อมค่ายใหม่" นั้น เป็นหลักการสำคัญในการสร้างหลักประกันความยั่งยืนของสื่อพื้นบ้าน เพราะการที่สื่อพื้นบ้านสูญสิ้นไปนั้น ก็มาจากการอุดตันของตัวช่องทางนี้เอง โปรดดูแผนภาพ S-M-C-R ข้างล่างนี้เพื่อประกอบความเข้าใจ

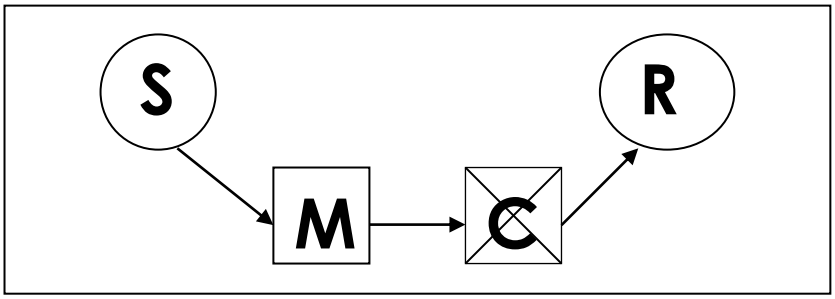

ภาพที่ 9: **องค์ประกอบของการสื่อสาร**

จากแผนภาพข้างต้นนี้ จะเห็นว่า เมื่อผู้ส่งสารสร้างเนื้อหาแล้ว หากขาดตัว C ที่จะแพร่กระจายหรือถูก "ล็อคตัว C" โอกาสที่จะไปถึงผู้รับสารย่อมไม่มี

การดำเนินงานผ่านกลยุทธ์ทั้งสองที่กล่าวนั้น ก่อให้เกิดผลหลายอย่างเช่น

- เท่งตุ๊กได้มีโอกาสแทรกตัวเข้าไปในงานสำคัญของชุมชนอย่างน้อย 4 ครั้ง ได้แก่

งานประจำปีของวัด งานสงกรานต์ งานประจำปีศาลเจ้า งานลอยกระทง ปี 2548 และชาวบ้านที่มาร่วมงานให้ความสนใจมาก เนื่องจากผู้แสดงล้วนเป็นลูกหลานในชุมชน (ผู้เขียนมีโอกาสเข้าไปร่วมงานลอยกระทงปี 2548 พบว่า พวงมาลัยและดอกกุหลาบที่ทำไว้ขายให้พ่อยกแม่ยกเอาไปสวมให้ผู้แสดงนั้น ทำเท่าไหร่ก็ไม่พอขาย)

ผู้คนในชุมชนที่ยังมีความทรงจำจากเท่งตุ๊กได้มีโอกาสชม "เท่งตุ๊กบ้านเรา" ที่สร้างสีสันให้กับงานของชุมชนได้อย่างมาก ป้าอำนวยเล่าถึงการฟื้นคืนชีพของงานส่วนรวมของชุมชนว่า

> *...ตอนวันสงกรานต์ (ปี 2548) การแสดงได้ผลเกินคาด แต่ก่อนงานวัดคนมาน้อย แต่พอเอาลูกหลานมาแสดง ต่างคนก็ต่างมาดูลูกหลานตัวเอง รู้สึกว่าวันนั้นคึกคักมาก เห็นได้ชัดจากการขายพวงมาลัยเอาเงินเข้าวัด"*
>
> *...ปกติ งานเจ้าพ่อหัวแหลม คนไม่เยอะแบบนี้ และเอาละครเท่งตุ๊กที่อื่นมาแสดงทุกปี แต่ปีนี้ (2548)เอาลูกหลานในบ้านไปแสดงก็เกิดความภาคภูมิใจ หลายปีมาแล้ว ชาวบ้านเขาไม่ค่อยได้เห็นเหมือนถูกลืม ถึงปีก็มีคณะละครเท่งตุ๊กมาแสดงทีนึง แต่ก็มีคนดูส่วนน้อย เขาไม่เกิดความภาคภูมิใจ มันเป็นคนที่อื่น มาปีนี้เห็นผล เห็นลูกหลานได้แสดงเอง...*

(7.4) **ในส่วนผู้รับสาร** เมื่อมีศิลปินผู้ส่งสารมากขึ้น มีช่องทางวาระโอกาสทางการแสดงมากขึ้น เนื้อหาสารมีหลากหลายมากขึ้น ก็ส่งผลสะเทือนถึงองค์ประกอบตัวสุดท้ายคือ**ผู้รับสาร**

การทำโครงการเท่งตุ๊กฯนั้นได้เพิ่มพูนทั้ง**ปริมาณ**ของผู้ชมให้มากขึ้น และยังพัฒนาทั้ง**คุณภาพ**ของผู้ชม คือ เป็น "ผู้ชมที่ตาถึง/ดูเป็นอย่างเข้าใจเห็นคุณค่า" และยังเป็น "ผู้ชม" ที่ "เอาตัวเข้ามาพัวพัน" มีส่วนร่วม (engaged audience)อีกด้วย

สำหรับเด็กๆจำนวน 30 กว่าคนที่เข้ามาหัดรำเท่งตุ๊กนั้น ถึงแม้ว่าในอนาคต พวกเขาจะไม่มีโอกาสได้พัฒนาไปเป็นศิลปินที่รำได้เก่งอย่างฉกาจฉกรรจ์ แต่ทว่า จากประสบการณ์ที่ครั้งหนึ่งในชีวิตเคยเข้ามาหัดรำ และเนื่องจากกระบวนการสอนของทางโครงการฯนั้น มิได้สอนแต่**ทักษะ**การรำเท่านั้น หากทว่ายังได้สอน**ความรู้เนื้อหา**ต่างๆเกี่ยวกับเท่งตุ๊ก ไม่ว่าจะเป็นประวัติความเป็นมา ความหมายของท่าทางการรำต่างๆ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจ "เท่งตุ๊ก" มากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า เด็กเหล่านี้เริ่ม "ดูเท่งตุ๊กเป็น" ซึ่งเป็นบันไดขั้นแรกของ "การเห็นคุณค่า" ที่เรียกว่า "กระบวนการสร้างผู้ชมตาคม" (smart audience) ตามหลักการที่ว่า"**ต้องรู้จัก จึงจะรักได้ลงคอ**"

และสำหรับผู้ชมคนอื่นๆ เมื่อมีกระบวนการเคลื่อนไหวเรื่องสื่อพื้นบ้านในชุมชน เช่น มีการหัดสอนรำเป็นประจำทุกวัน มีโอกาสได้ดูชม มีกิจกรรมเช่นการจัดประกวด ฯลฯ ปฏิบัติการทางสังคมทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนเป็นกระบวนการและกลไกในการยกระดับ "ความสามารถในการดูชม" ของผู้ชมโดยทั่วไปให้ "ตาถึง หูถึง" มากขึ้นทุกที

และเมื่อทางโครงการเท่งตุ๊กฯได้เปิดรับสมัครให้เด็กๆมารำ ก็จะได้พ่วง "พ่อแม่

ผู้ปกครองเข้ามาด้วย" ในระยะแรกๆก็อาจจะได้แต่ "ตัว" มาดูลูกหัดรำ แต่เมื่อมาเจอเอา "ใจอันแน่วแน่" ของผู้ทำโครงการฯเข้า ก็เลยเกิดรายการ "ใจประสานใจ" แล้วเลยพลอยทำให้ "ได้ใจของผู้ชมที่เป็นผู้ปกครองเด็กติดมาด้วย" ดังนั้น ผู้ปกครองที่ลูกๆมาหัดเรียนรำแล้วไม่ได้ไปทำงานเสิร์ฟ หนำซ้ำผู้ปกครองบางคนยังต้องเสียเงินซื้อชุดและเครื่องสำอางให้ลูกด้วย เมื่อลูกต้องไปแสดงตามที่ต่างๆ เสียงจากใจของผู้ปกครองเหล่านี้เล่าว่า

> *...เราก็น่าจะเสียสละบ้าง เพราะยายอำนวยเขาตั้งใจจริง สอนให้ลูกเรา เขาไม่ได้คิดเงินอะไร ชุดเขาก็นั่งทำให้ทั้งหมด เราก็เลยยินดีออกเงินให้ลูกเองเรื่องเครื่องแต่งหน้าอะไรพวกนี้...*
>
> (คุณพ่อของด.ญ.สมพิศ บรรดาศักดิ์)

ยิ่งในระยะหลังๆที่ชุมชนเริ่มเข้าใจเจตนารมณ์และเห็นคุณค่าของทางโครงการฯที่ได้พิสูจน์ตัวมาระยะหนึ่ง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนผู้รับสารก็ยิ่งเพิ่มมากยิ่งขึ้น นอกจากจะให้ความสนใจในการดูการแสดงทุกครั้งแล้ว ผู้ชมส่วนหนึ่งก็จะเข้ามามี**ส่วนร่วมในกระบวนการสืบทอดเท่งตุ๊ก**ในบ้านเจ้าหลาวในหลายขั้นตอน เช่น ผู้ปกครองบางคนไปรับส่งลูกหลานเพื่อฝึกซ้อมกับป้าอำนวย บางคนแม้นมิใช่ญาติก็เข้ามาช่วยในเรื่องการแต่งตัวแต่งหน้าศิลปินตัวน้อยก่อนขึ้นเวที บางท่านก็สนับสนุนรางวัลแก่ลูกหลาน เป็นต้น

8. การออกแบบและการดำเนินกิจกรรม

ในการทำโครงการของสพส.นั้น ในภาคปฏิบัติ ก็คือการออกแบบกิจกรรมต่างๆให้เชื่อมร้อยกัน แต่ดังที่ได้เกริ่นมาบ้างแล้วว่า กิจกรรมที่คิดทำนั้นมิได้เกิดมาอย่างกำพร้าหรือเป็นไปตามยถากรรม หากทว่าเกิดมาจากเบ้าหลอมที่ทำหน้าที่เป็นพิมพ์เขียวหลายๆเบ้า เช่น เกิดมาจากการวิเคราะห์คุณลักษณะของเท่งตุ๊ก บวกผสมกับการวิเคราะห์ปัญหาและสภาพของชุมชน แล้วจึงก่อกำเนิดให้เป็นบรรดากิจกรรมต่างๆของสื่อเท่งตุ๊กที่ตอบรับกับปัญหาของชุมชน

ฉะนั้น จากภาพที่ 2 ซึ่งเป็นการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อเท่งตุ๊ก เมื่อนำมาแปรรูปเป็นต้นไม้แห่งคุณค่า เพื่อ "จัดวาง" ตำแหน่งของคุณลักษณะแต่ละอย่างว่าส่วนใดเป็นเปลือก/กระพี้/แก่น ที่มีนัยยะต่อไปว่า"ปรับเปลี่ยนได้มากน้อยแค่ไหน" ภาคีที่ทำโครงการก็จะร่วมกันค้นคิดกิจกรรมออกมาจากพิมพ์เขียวนี้

การค้นคิดเรื่องกิจกรรมนี้จะตอบคำถามว่า

- ภาคีจะทำกิจกรรมอะไร/เพื่อบรรลุเป้าหมายอะไร
- จะทำกิจกรรมกับใคร
- และจะทำกิจกรรมอย่างไร รูปที่มีเครื่องหมาย ⬚ จะแสดงให้เห็นตัวอย่างกิจกรรมที่

โครงการเท่งตุ๊กได้ค้นคิดออกมาจากรูปต้นไม้แห่งคุณค่าของเท่งตุ๊กดังนี้

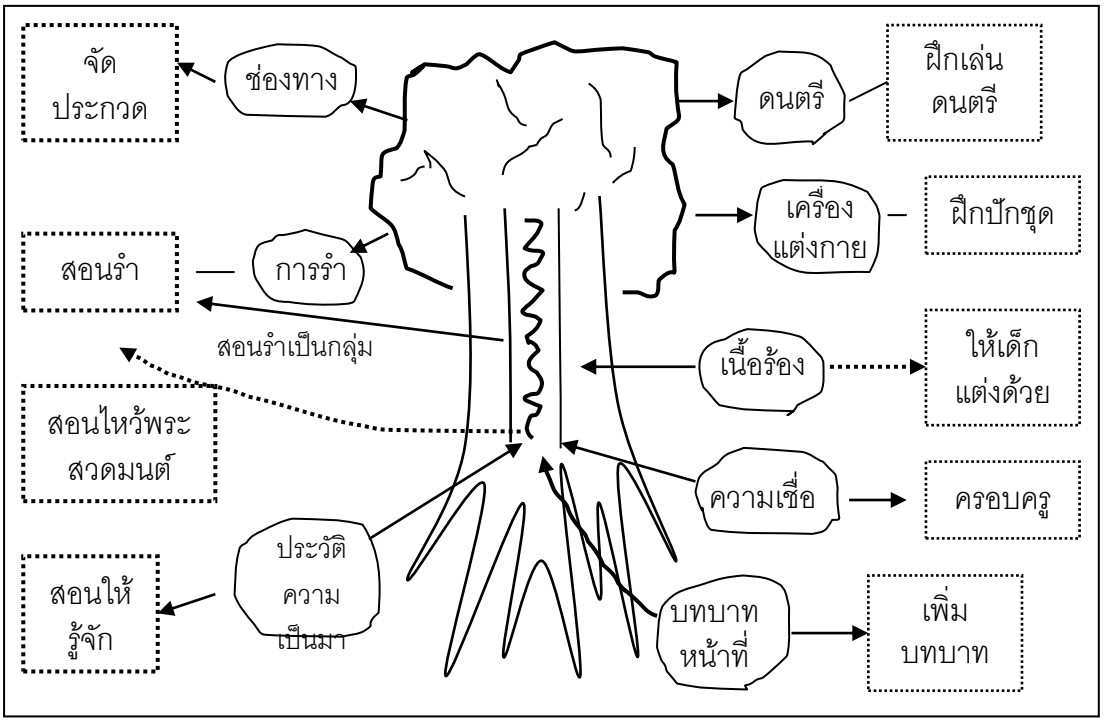

ภาพที่ 10: **ต้นไม้แห่งคุณค่าและแก่น/กระพี้/เปลือกของเท่งตุ๊ก**

หากนำเอากิจกรรมทั้งหมดของโครงการมาวางเรียงร้อยก่อน ก็จะได้เห็นกองคาราวานของกิจกรรมที่ผูกร้อยกันออกมาเป็นหน้าตาดังนี้

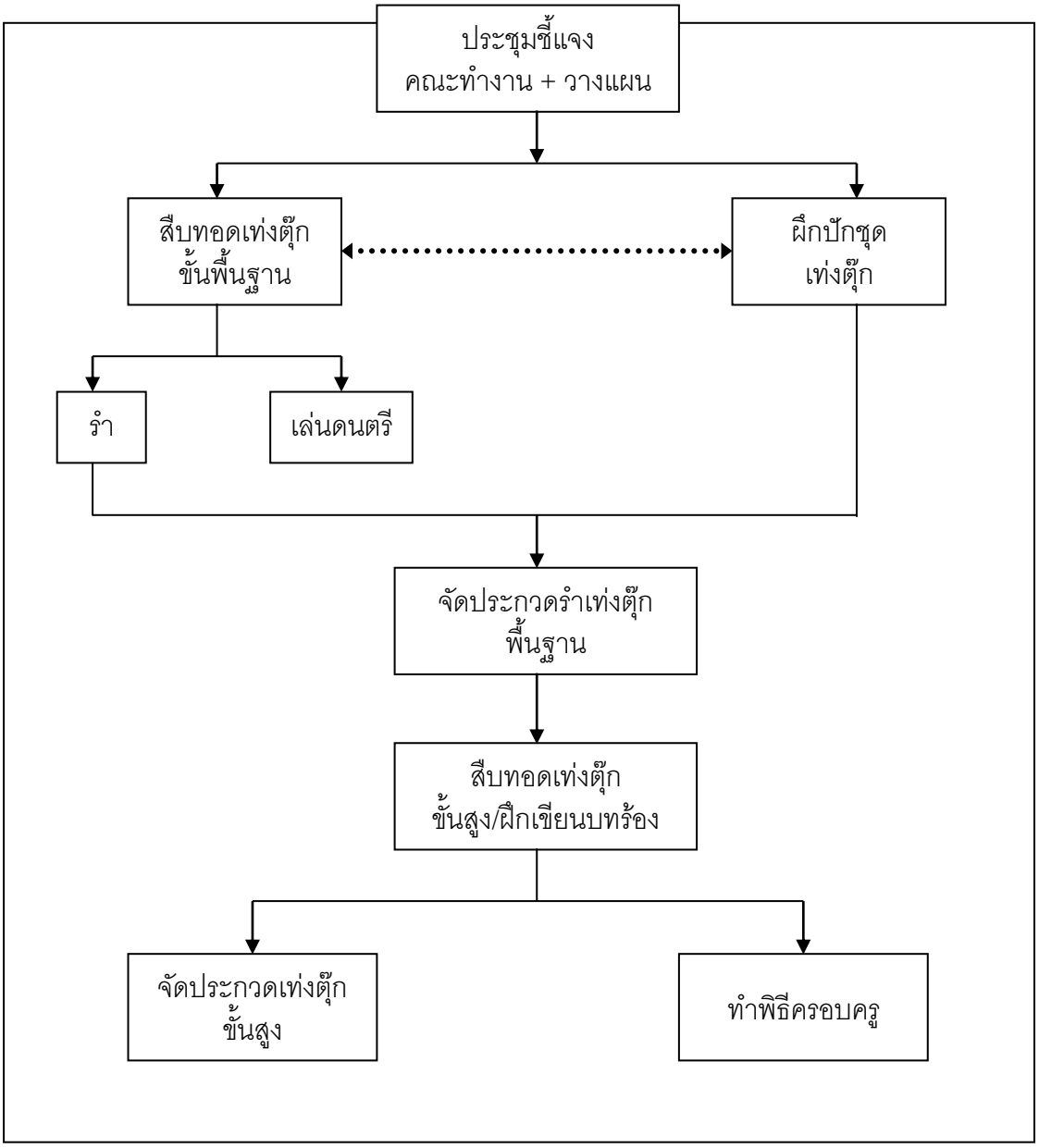

ภาพที่ 11: **คาราวานกิจกรรมของโครงการเท่งตุ๊ก**

จากกิจกรรมทั้ง 6-7 อย่างนี้ ประเด็นที่สำคัญที่สุดก็คือ **เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่อยู่เบื้องหลัง**นั้นคืออะไร เป็นเป้าหมายแค่ตื้นๆ หรือล้ำลึก ซึ่งตื้นลึกหนาบางของเป้าหมายของกิจกรรมนี้จะมาแสดงออกใน**ลีลาวิธีการทำกิจกรรม**ที่จะยกตัวอย่างมาพอเป็นสังเขปดังนี้

(1) **เรียนอะไรก็ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม** ในการเรียนรำ หัดเล่นดนตรีหรือฝึกปักชุดนั้น เป้าหมายสำคัญที่อยู่ข้างหลังกิจกรรมเหล่านี้ก็คือ การหล่อหลอมให้เด็กๆเป็นคนดีมีศีลธรรมที่แซ่อิ่มอยู่ในวิธีการทำกิจกรรม ดังนั้น ทุกครั้งที่จะมีการเรียนรำ/เล่นดนตรี จึงต้องมีการไหว้พระสวดมนต์ทุกครั้ง และยังมี "รายการพิเศษ" คือในวันพฤหัสบดีที่ถือเป็นวันครูจะมีการสวดคาถาชินบัญชรโดยเด็กๆจะใส่ชุดขาวมาด้วย

(2) **เรียนเท่งตุ๊กอย่างเดียว งดงามได้ตลอดทั้งตัว** ระหว่างที่เด็กๆมาขลุกอยู่กับกลุ่มครูผู้สอนนั้น ป้าอำนวยเล่าว่า

...สอนทุกอย่าง เรื่องมารยาทตั้งแต่กินข้าวเลย ไม่ให้เคี้ยวดังเหมือนหมู ข้าวต้องกวาดให้หมดจาน อย่าเหลือเอาไว้สักเม็ด เพราะแม่โพสพเขาเป็นคนที่เลี้ยงดูเรามา อย่ากินทิ้งกินขว้าง การเดินอย่าเดินลงเท้า เดินลงเท้ามันไม่ดี เหมือนกับกระทืบแม่ธรณี เดินดีๆ เอาปลายเท้าลง อย่ามีแฟนก่อนวัยนะ นึกถึงพ่อแม่ที่เลี้ยงเรามา เราเป็นผู้หญิงต้องรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล และการให้ความเมตตาซึ่งกันและกัน อย่างหนูมีของมากินอย่ากินคนเดียว ต้องแบ่งกันกินกับพี่น้องกับเพื่อนๆ...

(3) **สื่อพื้นบ้านเป็นของเด็ก ๆเขาด้วย** เพื่อแก้ไขความเข้าใจและการรับรู้โดยทั่วไปที่มองว่า "สื่อพื้นบ้านนั้นเป็นสื่อของผู้อาวุโส" และกีดกันเด็กๆออกไปจากแวดวง ดังนั้น ยาแก้โรคการรับรู้ดังกล่าว ทางสพส.ได้เสนอตัวยาที่ชื่อ "การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" (Participatory communication) โดยเชื่อในหลักการที่ต่อเชื่อมกันเป็นสายโซ่ว่า "เมื่อเข้ามามี**ส่วนร่วม** ก็จะเกิดความ**ผูกพัน** เมื่อ**ผูกพัน**ก็จะ**รัก** เมื่อ**รักแล้ว**ก็จะเกิดปรากฏการณ์ของใคร **ของใครก็ห่วง** ของใครใครก็ต้องหวง ห่วงใยรักใคร่ถนอม"

ในทุกๆกิจกรรมของโครงการเท่งตุ๊ก จึงมีป้ายเทียบเชื้อเชิญเด็กๆให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเคลียร์พื้นที่ว่างให้เด็กๆเท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น ในกิจกรรมการแต่งเนื้อร้องแบบใหม่ จึงมิใช่มีแต่ป้าอำนวยและผู้อาวุโสเท่านั้นที่แต่ง หากทว่าเป็นเด็กๆที่ช่วยกันสร้างสรรค์เนื้อหาแบบใหม่ๆตามความสนใจและมุมมองของเด็กๆ (รวมทั้งการหัดร้องด้วย)

หรือแม้แต่ในกิจกรรมการฝึกปักชุดเท่งตุ๊ก หลังจากที่ป้าอำนวยได้อธิบายรายละเอียดเครื่องแต่งกายเท่งตุ๊กที่มีชุดพระกับชุดนางเพื่อให้รู้จักความแตกต่างแล้ว หลังจากนั้นก็แบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ 5 คน แล้วให้ผู้เรียนเป็นผู้ออกแบบลวดลายที่จะฝึกปักกันเอง นี่ก็เป็นกุศโลบายในการสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กๆ ชุดที่ปักออกมาจึงเป็น "ชุดของหนูด้วย"

(4) **ปลูกฝังจิตวิญญาณการทำงานเป็นกลุ่ม** (Team Spirit) ในปัจจุบัน เด็กๆของเรากำลังถูกจู่โจมด้วยไวรัสสายพันธุ์ใหม่ คือโรค "ปัจเจกชนนิยม" (Individualism) ที่ปรากฏอาการออกมาเป็นชอบทำอะไรเอาเด่นเอาดังคนเดียว (one-man show) คิดถึงแต่ตัวเอง/ไม่ค่อยคำนึงถึงผลที่จะเกิดต่อคนอื่น (altruism) โรคแบบนี้ปิดกั้นการรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่น ไม่รู้จักการเป็นผู้นำ/ผู้ตาม ไม่สนใจความเป็นไปของกลุ่ม ขาดจิตวิญญาณและทักษะในการทำงานร่วมกับคนอื่น

โครงการเท่งตุ๊กพยายามที่จะฉีดวัคซีนป้องกันโรคดังกล่าว ดังนั้น ไม่ว่าจะทำกิจกรรมใด เช่น กระบวนการหัดรำ หัดร้อง ฝึกปักชุด หัดเครื่องดนตรี จะ**เน้นการฝึกเป็นกลุ่ม** เพื่อให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กัน รวมทั้งเข้าใจถึงความพร้อมเพรียง ความเป็นเอกภาพ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของสื่อเท่งตุ๊กที่จะขาดองค์ประกอบตัวใดตัวหนึ่งเสียมิได้ เพราะเท่งตุ๊กนั้นคือการสอดประสานกันระหว่าง

การร้อง การรำ และเสียงดนตรี

แน่นอนว่า กระบวนการฉีดวัคซีนนี้ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ ดังที่ป้าอำนวยเล่าว่าเด็กๆ ในกลุ่มก็จะขัดแย้งทะเลาะเบาะแว้งกัน ครูจึงต้องค่อยๆทำการอบรมบ่มเพาะไป จากกระบวนการฉีดวัคซีนใน**ชีวิตประจำวัน**ด้วยลีลาแบบท่า "น้ำหยดลงหิน" นี้ จะไปตกผลึกใน**พิธีกรรม** "ครอบครู" ที่จะได้เล่าสู่กันฟังในตอนต่อไป

(5) **เวทีนี้มีพื้นที่สำหรับทุกคน** ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า วิธีการชวนเด็กเข้ามาร่วมในโครงการฯนั้น คณะทำงานได้ยกเหล็กกั้นอุปสรรคต่างๆออกไปหมด ไม่ว่าจะเป็นรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณ ฐานะทางเศรษฐกิจ อายุ และอะไรต่ออะไรอีกจิปาถะ เกณฑ์เดียวที่ขอร้องคือขอให้มีใจรักและผู้ปกครองอนุญาต

นอกจากนั้น เมื่อวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อเท่งตุ๊กซึ่งก็เหมือนสื่อพื้นบ้านทั่วไปคือ เป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างสำหรับคนทุกเพศทุกวัยอยู่แล้ว อย่างเช่นในเรื่องเพศ เท่งตุ๊กได้จัดสรรกิจกรรมการร้อง/รำให้แก่เด็กผู้หญิง และได้ให้โควต้าการเล่นดนตรีสำหรับเด็กผู้ชาย การมาทำกิจกรรมเท่งตุ๊ก จึงเป็นการสร้างวาระโอกาสให้เด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายได้ทำงานแบบสอดประสานกัน

(6) **การสอนแบบเอา "เด็กเป็นตัวตั้ง"** (student-centered) เพื่อการส่งมอบมรดกให้แก่คนรุ่นต่อไป ป้าอำนวยให้สัมภาษณ์อย่างเข้าใจถึงแก่นหลักการของ "การสืบทอด" ว่า

> *...สื่อพื้นบ้านจะอยู่รอดหรือไม่นั้น ต้องรู้จักปรับ รู้จักประยุกต์เพื่อเอาใจคนรุ่นใหม่ที่เขาเป็นเจ้าของด้วย ลองถามเขาสิว่า เขาอยากเห็นอะไร อยากได้อะไรจากเท่งตุ๊กบ้าง....*

(7) **กิจกรรมต่างๆล้วนเชื่อมร้อยรับ-ส่งกันและกัน** เมื่อดูจากแผนผังกิจกรรมในภาพที่ 11 จะเห็นได้ว่า มีการทำกิจกรรมการหัดร้อง/รำ/เล่นดนตรี ควบคู่ไปกับการฝึกหัดปักชุด ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพความเป็นจริงที่ว่า เงื่อนไขแวดล้อมนั้นทำให้เด็กๆสมัยใหม่นี้เป็นโรคสมาธิสั้นสติแตกสุดขั้วโลก จิตใจล่องลอยไม่ค่อยอยู่กับเนื้อกับตัว สภาพของเด็กเช่นนี้เวลามาทำกิจกรรมฝึกร้อง/ฝึกรำ/ฝึกดนตรีที่เรียกร้องสมาธิสติและจิตใจที่จดจ่อตั้งมั่น จะมีปัญหามาก ทำให้การฝึกฝนติดขัดไปหมด

ดังนั้น กิจกรรมการฝึกปักชุดเท่งตุ๊กนั้น ซึ่งหากพิจารณาโดยพื้นผิวจะเห็นว่า มีเป้าหมายเพียงแค่ทำให้เด็กๆได้มีชุดรำใส่เองแบบประหยัด แต่ทว่า **เป้าหมายที่สูง**ไปกว่านั้นก็คือ กิจกรรมนี้เป็นการช่วยฝึกสมาธิให้กับเด็กๆซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพจิตใจและยังช่วยเอื้อต่อการฝึกร้องและรำให้ง่ายขึ้น

(8) **การเลือกช่องทางให้เหมาะสม** ดังที่ได้วิเคราะห์บริบทชุมชนมาแล้วว่าปัจจุบันนี้วาระโอกาสที่จะได้เกิดพื้นที่สาธารณะที่คนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยในชุมชนได้มาร่วมชุมนุมกันมีน้อย

เหลือเกิน เพราะวิถีชีวิตคนในชุมชนถูกแยก "เวลาและสถานที่" ให้กระเด็นกระดอนไปคนละทิศละทาง ดังนั้น การจะเลือกเวลาและสถานที่ปรากฏตัวของสื่อเท่งตุ๊กจึงต้องเลือกช่องทางให้เหมาะสม

เมื่อสำรวจช่องทางของพื้นที่สาธารณะในชุมชน ภาคีผู้ทำโครงการฯก็พบว่า เวทีสาธารณะที่มีลักษณะต่อเนื่องประจำสม่ำเสมอมากที่สุด ก็คือ งานศาลเจ้าพ่อหัวแหลม และในงานนี้ สื่อเท่งตุ๊กถูกนับเป็นของตายเพราะ "เป็นของโปรดเจ้าพ่อ"

สำหรับวันเวลาของการจัดงานศาลเจ้าพ่อหัวแหลมซึ่งถือเป็นพิธีกรรมประจำปีของชุมชนบ้านเจ้าหลาวนี้ มีข้อเด่นมากตรงที่ไม่กำหนดล็อควันเอาไว้อย่างตายตัว ชุมชนจึงเลือกเอาวันที่อยู่ช่วงหลังสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คึกคักเพราะหนุ่มสาวจำนวนมากที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านจะกลับมาเยี่ยมบ้าน เราจึงได้เห็นวิธีคิดอันแยบคายของชุมชนในการเลือกช่องทางนี้

9. ฉากหนึ่งของกระบวนการสร้างวัฒนธรรม

(9.1) วัฒนธรรมคือชีวิตประจำวัน

ดังที่ได้เปิดเผยซอฟท์แวร์ประจำของสพส.ไปแล้วว่า ทฤษฎีที่สพส.ใช้เป็นโครงกระดูกสันหลังของการทำงานนั้นคือทฤษฎีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ซึ่งมีเนื้อหาใจความหลักว่า วัฒนธรรมใดนั้นจะดำรงอยู่ได้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับว่าวัฒนธรรมนั้นได้มีโอกาสผลิตซ้ำตนเองเพื่อสืบทอดหรือไม่

เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (R. Williams) กล่าวเสริมต่อว่า การผลิตซ้ำนี้ต้องทำให้วัฒนธรรมนั้นมีอยู่/เห็นอยู่/เป็นอยู่ใน**ชีวิตประจำวัน**เสียด้วยซ้ำไป (Culture is daily life) ซึ่งหากนำเอาหลักการของวิลเลียมส์มาจับดูกรณีของเท่งตุ๊ก ณ บ้านเจ้าหลาว เราก็จะพบว่า ณ วันนี้ เท่งตุ๊กได้ "กลายเป็นชีวิตประจำวัน" โดยได้ถูกผลิตซ้ำอยู่เป็นประจำทุกวันอยู่แล้ว ดังประจักษ์พยานของรายงานกิจกรรมของโครงการฯที่ว่า

> *...นับตั้งแต่วันที่ 10 มกราคม-31 มีนาคม 2548 ทางโครงการได้ดำเนินกิจกรรมการสอนฝึกรำเท่งตุ๊กขั้นพื้นฐาน ในทุกวันตั้งแต่เวลา 18.00-20.00 น. เด็กๆที่เป็นนักแสดงจำนวน 31 คน และนักดนตรี (ผู้ให้จังหวะ) จำนวน 11 คน ก็จะมาหัดเรียนที่ศูนย์บริการข้อมูลท้องถิ่นสมาคมอนุรักษ์พิทักษ์เจ้าหลาว ...*

(9.2) **วัฒนธรรมในวันพิเศษ** และนอกเหนือจากการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในวันธรรมดาแล้ว เพื่อสร้างความกระชุ่มกระชวยคึกคักให้กับวัฒนธรรม ก็จะมี "รายการในวันพิเศษบางวัน" ที่เรารู้จักกันในพวกวันสำคัญๆ วันประเพณีเทศกาลต่างๆ ซึ่งในวันเวลาดังกล่าว เราจะได้เห็นกระบวนการผลิตวัฒนธรรมอย่างแบบเข้มข้น ซึ่งเนื้อหาต่อไปนี้ ผู้เขียนจะพาผู้อ่านไปเกาะติดเวทีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมเท่งตุ๊กอย่างเข้มข้น ในงานลอยกระทงเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน ปีพ.ศ.2548 ที่หาดบ้านเจ้าหลาว อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี

ปกติผู้เขียนมักจะเป็นคนบรรยายในโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ว่า "เวลา สพส.เรามองวัฒนธรรมนั้น เราจะไม่เปิดประตูมองวัฒนธรรมแบบ "ผลผลิต" แต่เราจะมองเป็น "กระบวนการผลิตวัฒนธรรม" ทั้งผลิตซ้ำเพื่อการสืบทอดหรืออนุรักษ์ หรือปรับประยุกต์...

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็เป็นแค่**คนพูด**เท่านั้น แต่ผู้ที่ลงมือลงไม้ทำ**กระบวนการผลิตวัฒนธรรม**ตัวจริงเสียงจริงนั้น ก็ได้แก่บรรดาภาคี/ชมรมต่างๆต่างหาก และหนึ่งในภาคีที่ได้ลงมือผลิตวัฒนธรรมอย่างเอาการเอางาน ประหนึ่งว่าเอาชีวิตเข้าแลก ที่จะเล่าสู่กันฟังในที่นี้ก็คือ ป้าอำนวย สุธาโร และคณะทำงานในโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ แห่งหาดเจ้าหลาว จ.จันทบุรี นี่เอง

(9.2.1) **การออกแบบการสร้างวัฒนธรรม** สูตรของโรงเรียนสพส.ระบุเอาไว้ว่า ในการสืบทอดวัฒนธรรมนั้น จะต้องทำไม่ให้ตกหล่น คือต้องให้ "ครบเครื่องเรื่องสืบทอด" หมายความว่า จากภาพของต้นไม้แห่งคุณค่า (ดูภาพที่ 10) จะต้องสืบทอดให้ได้ตั้งแต่ระดับผลดอกใบ มาถึงลำต้นและลงจนกระทั่งถึงรากลึก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของรากแก้วนั้น ถือเป็นหัวใจของต้นไม้ทีเดียว ต้นไม้ทุกต้นจะทรงตัวอยู่ต่อไปก็ต่อเมื่อมีรากแก้วที่แข็งแรง

ฉะนั้น หลังจากฝึกเด็กที่ทั้งร้อง ทั้งรำ ทั้งเล่นดนตรี ทั้งปักชุด ซึ่งผ่านทั้งการทะเลาะเบาะแว้ง การคืนดีกัน(ที่ป้าอำนวยเล่าว่า เสียน้ำตากันไปคนละหลายๆปี๊บแล้ว)รวมทั้งการช่วยเหลือกันและกัน ฯลฯ ชีวิตทั้งหมดนี้เป็นฐานรากที่อยู่ใน**ชีวิตประจำวัน** อันเป็นเสมือนฐานของเจดีย์ แล้วก็มาถึงวันนี้ที่รากฐานจะพุ่งขึ้นสู่**จุดสูงสุดยอด**ของเจดีย์ที่เป็นบทสรุป คือ**พิธีกรรมครอบครู**ที่ได้เลือกทำในลอยกระทง วันที่ 16 เดือนพฤศจิกายน 2548 ของชุมชน

การออกแบบการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของคณะทำงานโครงการเท่งตุ๊กนั้นนับว่าน่าสนใจมาก กล่าวคือ มีการออกแบบกิจกรรมทั้ง**ทางโลก**และ**ทางธรรม**ในวันเดียวกัน โดยช่วงเช้ามีพิธีไหว้และครอบครู ส่วนตอนกลางคืน ก็เป็นรายการบันเทิงของชุมชนรวมทั้งละแวกใกล้เคียง

เรียกว่า เป็นรายการครบเครื่องทั้งเรื่องทางธรรมและทางโลก ตามสูตรสื่อพื้นบ้านเปี๊ยบเลย

ดังนั้น ในช่วงเช้า เมื่อคณะสพส.ไปถึงบริเวณปลายหาดเจ้าหลาวซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหัวแหลม เราจึงได้เห็นพิธีกรรมไหว้และครอบครูให้แก่เด็กๆเกือบ 30 คน ที่เป็นทั้งนางรำและนักดนตรีเท่งตุ๊กที่หัดมาหลายปีแล้ว **กิจกรรมนี้เป็นการเสริมรากด้านคุณค่าและจิตวิญญาณโดยตรง**

พิธีครอบครูนั้น จัดขึ้นต่อจากพิธีทำบุญเลี้ยงพระร่วมกันของทั้งชุมชน เรียกว่าหลวงพี่เดินนำ แล้วเจ้าพ่อเดินตามหลังมาติดๆ

พิธีครอบครูนั้นทำกันค่อนข้างสำหรับ "คนวงใน" เริ่มตั้งแต่ ทำในบริเวณศาล

เจ้า มีป้าอำนวยนุ่งขาวห่มขาวเป็นเจ้าพิธี มีคณะครูสอนเท่งตุ๊กคอยช่วยงานพิธี บรรดาของเซ่นก็มีหัวหมู เป็ด ส้มสูกลูกไม้ รวมทั้งมีการตั้งชฎาพ่อครูเอาไว้ด้วย

บรรยากาศเต็มไปด้วยความศักดิ์สิทธิ์ของกลิ่นธูปควันเทียนและขันน้ำมนต์ ประกอบเสียงร่ายคาถาของเจ้าพิธี เด็กๆนั่งสงบนิ่งแบบตั้งสมาธิ และเมื่อถึงช่วงเวลาที่เจ้าพ่อประทับทรงแล้ว ป้าอำนวยก็เปลี่ยนท่าทางการร่ายรำไปจากเดิม

เด็กๆที่เรียงแถวกันถือพานดอกไม้คุกเข่าเข้าไปไหว้ครูนั้น ดูท่าทางอบอุ่นใจเมื่อเจ้าพ่อลูบหลังลูบไหล่ทักทายและสั่งสอนเป็นรายบุคคล และเมื่อชฎาพ่อครูครอบลงบนศีรษะแล้วก็เป็นเครื่องหมายบ่งบอกว่า ณ บัดนี้ พวกเขาได้เป็นศิษย์ที่มีครูผู้คอยปกปักษ์รักษาพวกเขากันแล้ว

เจ้าพ่อเล่าตำนานของที่มาของหมู่บ้านด้วยสำเนียงสั่นเครือ ลูกหลานที่นั่งฟังก็น้ำตาคลอ ตอนนี้ พวกเขาได้รู้ที่มาที่ไปของชุมชนของเขาแล้ว ซึ่งหมายความว่า พวกเขามีรากเหง้าที่แน่นอนมั่นคงที่จะเกาะยึดไว้

(9.2.2) **งานชุมนุมเทวดาทั้งองค์ใหม่และองค์เก่า**

ส่วนงานตอนกลางคืนนั้น เป็นงานที่เปิดกว้างสำหรับคนทุกคนและเน้นหนักไปทางโลก คือมีเป้าหมายให้ความรื่นเริงบันเทิงใจเพื่อเป็นการชาร์ทไฟให้แก่ชุมชนที่ออกเรือหาปูปลาเข้าสวนทำไร่ทำงานหนักกันมาตลอดทั้งปี วงของงานมี 2 วงใหญ่ๆ วงแรกตั้งอยู่ที่ปากทางเข้างาน เป็นวงเล่นบิงโกที่มีพลังในการสร้าง "สุขใจที่ได้ลุ้น" อย่างมหัศจรรย์ เพราะเล่นกันตั้งแต่หัวค่ำจนเที่ยงคืน ยังไม่ปรากฏอาการเซ็งให้เห็นเลยแม้แต่น้อย

ส่วนอีกวงหนึ่งยึดหัวหาดตรงหัวสะพานปลา ฉากหลังขึ้นป้ายว่า งานประกวดเท่งตุ๊กและหนูน้อยนพมาศ พร้อมทั้งประกาศชื่อผู้อุปถัมภ์รายการคือ สสส.ตัวเบ้อเร่อ

ตรงข้างหน้าเวที มีกระทงดอกบัวใบมโหฬารอยู่ 2 กระทง ซึ่งได้มาเฉลยตอนหลังว่า เป็นกระทงที่ชุมชนร่วมใจกันทำสำหรับเปิดประมูลเอาเงินเข้าวัด

ตามรายทางเดินเข้างาน ก็มีชาวบ้านเอาขนมข้าวต้มโรตีน้ำแข็งใสมาขายผู้ที่มาเที่ยวกันพอหอมปากหอมคอ ได้บรรยากาศน้องๆงานวัดดีทีเดียว

และวงหลังนี่แหละที่ผู้เขียนได้จับจองเก้าอี้อยู่แถวหน้าเพื่อจับภาพกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของโครงการเท่งตุ๊กในระยะกระชั้นชิด

เวทีนี้ชุมชนได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่โดยใช้ "วัฒนธรรมการประกวด" เป็นแกนกลาง ทุกอย่างประกวดหมด ไม่ว่าเท่งตุ๊ก หนูน้อยนพมาศ กระทง รวมถึงร้องเพลง กรรมการชุดต่างๆเดินนับคะแนนกันขาขวิดเลย

ที่น่าสนใจก็คือ ในขณะที่บนเวทีมี**สื่อเดิม**ของชุมชนคือ เท่งตุ๊กนั้น ในอีกข้างหนึ่งของเวทีและด้านหน้าข้างล่างก็มี**สื่อใหม่** คือ คอมพิวเตอร์คาราโอเกะมานำเสนออยู่ด้วย เพื่ออำนวยความสะดวกในรายการประกวดร้องเพลง ซึ่งได้รับความนิยมอย่างท่วมท้น ขนาดเพลง

"นักร้องคั่นเวลา" ของนักร้องที่มาร้องคั่นเวลา ยังเรียกเสียงกรี๊ดได้สนั่น

บรรยากาศแบบนี้ ทำให้เราเข้าใจแล้วว่า ชุมชนไม่ได้เกี่ยงงอนเลยว่า จะต้องเป็นสื่อเก่าหรือสื่อใหม่ เพราะเวทีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมแบบชาวบ้านนั้น มีที่ว่างมากพอสำหรับให้ทุกสื่อได้มาพบกัน ขอเพียงแต่มีการนำมาใช้อย่างพอเหมาะพอควรเท่านั้นเป็นพอ

และระหว่างการร้องเพลง ก็มี "วัฒนธรรมพ่อยกแม่ยก" มาสวมพวงมาลัยให้ดอกกุหลาบให้ผู้ประกวดทุกประเภท อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ "แต่งหน้า" วัฒนธรรมพวงมาลัยให้มีรากฐานแบบชุมชน เพราะพวงมาลัยและดอกกุหลาบนั้นจะขายเอารายได้เข้าสมทบกองทุนของวัดและโครงการเท่งตุ๊ก

และหลังจากคล้องพวงมาลัยบนเวทีแล้ว บรรดาพ่อยกแม่ยกทั้งหลายก็เปิดฟลอร์หน้าเวทีร่ายรำกันอย่างสนุกสนาน จนพูดได้ว่า "ชาวหาดเจ้าหลาวนั้น รำกันเป็นทุกคน" เราจึงไม่แปลกใจเลยว่า ละครเท่งตุ๊กได้ก่อกำเนิดขึ้นมาในบริบทชุมชนที่ "รักการรำอยู่ในสายเลือดแบบนี้ได้ยังไง"

และทีมสพส.เราก็ได้เข้าถึงระดับซาบซึ้งกับ "ชื่อของโครงการฯ" เหมือนกันว่าไม่ต้องถึงขนาดได้รำเท่งตุ๊กหรอก แค่ได้ขยับรำวงสักรอบสองรอบ ก็สัมผัสความสุขได้เกินพอแล้ว

(9.2.3) **การทดลองทางวัฒนธรรม: การประกวดร้อน ๆจ้า**

ผู้เขียนที่นั่งลุ้นกับรายการประกวดแบบต่างๆมาตลอด 5-6 ชั่วโมงนั้น ได้เริ่มเข้าใจ "กระบวนการทดลองสร้างสรรค์วัฒนธรรมของชุมชน" ที่ได้หยิบเอาส่วนผสมมาจากแหล่งต่างๆแล้วมาลองผสมสูตรดู เริ่มตั้งแต่หยิบเอาส่วนประกอบดั้งเดิม คือรำเท่งตุ๊ก มาวางเป็นหน้าตักแล้วเสริมต่อด้วยวัฒนธรรมใหม่มาแรงคือคาราโอเกะที่กล่าวถึงมาแล้ว

นอกจากนี้ ชุมชนก็ยังทดลองเอาวัฒนธรรมการประมูล (ซึ่งผู้เขียนเดาว่า ยังใหม่ๆซิงๆสำหรับชุมชนอยู่) มาทดลองใช้ดูว่า work ไหม

แม้แต่ช่วงที่การประกวดหนูน้อยนพมาศ ชุมชนก็ยังหยิบยืมเอาวัฒนธรรมการเดินบนแคทวอล์กของนางแบบมาใช้ ด้วยการให้หนุ่มน้อยนาม "นายเบิกขวัญ" มือกลองแห่งเท่งตุ๊กแต่งชุดราชปะแตนมาเดินเป็นนายแบบควงคู่ผู้เข้าประกวดเดินโชว์ตัวไปรอบๆเวที (เสร็จจากงานนี้คงโดนเพื่อนแซวไม่เลิกไปอีกหลายวัน)

การสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่างๆที่เราพบเห็นกันอยู่นั้น ก็คงผ่านการทดลองดังนี้มาแล้วเช่นเดียวกัน หลังจากทดลองแล้ว ตรงไหนที่ "ได้ที่" ก็เก็บเอาไว้ใช้ต่อไป ตรงไหน "ไม่เข้าท่า" ก็ตัดทิ้งไป

(9.2.4) **หน้าที่ของงานแบบนี้**

ผู้เขียนลองนั่งประเมิน**หน้าที่ของการจัดงานลอยกระทง**แบบนี้ว่า มีเหลี่ยม

มุมอะไรให้เห็นกันบ้าง และพบว่ามีหลายแง่มุมเลยทีเดียว

เริ่มตั้งแต่การที่ชุมชนจัดงานลอยกระทงในบ้านตัวเอง ก็เป็นช่วงเวลาแห่งการระดมความร่วมแรงร่วมใจและร่วมมือครั้งใหญ่อีกวาระโอกาสหนึ่ง ซึ่งมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับการจัดงานบุญ/งานวัดสมัยก่อน ภาพที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ลุงๆป้าๆช่วยกันแต่งเวที ยกเก้าอี้นับพวงมาลัย หรืออย่างอาจารย์กุ้ง เลขาโครงการฯ ก็ขึ้นเวทีเป็นพิธีกรจนเสียงแหบเสียงหายกันไปเลย

ยิ่งไปกว่านั้น แต่เดิมนั้น การจัดงานประเพณีต่างๆก็มักจะเป็นไปในแบบเดียวกับงานบ้านเจ้าหลาว คือบ้านใคร ใครก็จัด แต่พักหลังๆนี้ การจัดงานรื่นเริงต่างๆมักจะไปรวมศูนย์อยู่ในเมือง เด็กๆและเยาวชนจึงมักขี่มอเตอร์ไซค์ซิ่งซ้อนท้ายกันไปเที่ยวในเมือง (ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ตัวเลขอุบัติเหตุช่วงนักขัตฤกษ์พุ่งสูงได้ยังไง) ส่วนในหมู่บ้านก็ถูกทิ้งให้เงียบเหงา

แต่คืนนี้ บ้านเจ้าหลาวไม่เหงาแล้ว เพราะคนในชุมชนหลายร้อยชีวิตได้มารวมใจกันอยู่บนลานบ้านเหนือหาดทรายกว้างของพวกเขา

นอกจากนั้น งานแบบนี้ยังเปิดพื้นที่ที่ชุมชนจะสามารถผนวกรวมเอา "คนอื่นๆ" ให้เข้ามาในชุมชน ดังนั้น เราจึงได้ยินเสียงโฆษกประกาศว่า คุณพี่เจ้าของรีสอร์ทนั่นให้เกียรติมาเป็นกรรมการตัดสินการร้องเพลง chef โรงแรมนี้ส่งกระทงเข้าประกวด ฯลฯ

การเปิดเวทีให้ "คนอื่นๆ" ที่อยู่แวดล้อมชุมชนมารู้จักเห็นหน้าเห็นตากันในบรรยากาศแบบมิตรภาพท่วมท้นกันก่อนเช่นนี้ ต่อไปในภายภาคหน้า ถ้ามีการเอื้อเฟื้อเกื้อหนุนกันได้ ก็จะได้ทำ และหากเกิดมีข้อบาดหมางกันบ้าง คนรู้จักกัน ก็ยังพอจะจับเข่าพูดจากันได้

และที่ดูงดงามสำหรับงานนี้ก็คือ งานนี้ไม่มีการขายเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ดังนั้น จึงไม่มีขี้เมาไปอาละวาดหน้าเวที และชุมชนได้จัดการให้มีการ์ดดูแลความสงบเรียบร้อยของงานอย่างเข้มแข็ง

นับว่า พลังการจัดการของชุมชนยอดเยี่ยมจริงๆ งานนี้จึงไม่มีรายการจิ๊กโก๋ตีกัน ขี้เมาแทงกันให้เห็นเลย

และสำหรับโครงการของสพส.ที่อาจถือได้ว่าเป็น "กิ่งเพาะชำใหม่ทางวัฒนธรรมของชุมชน" นั้น การเปิดตัวเองเข้าไปร่วมงานในครั้งนี้ ก็อาจถือได้ว่า เป็นการ "ติดตาต่อกิ่ง" ทาบกับตัวต้น อันน่าจะเป็นโอกาสแห่งการสร้างความยั่งยืนสำหรับอนาคต

ป้าอำนวยเล่าตบท้ายว่า "เห็นปีหน้า ทางอบต.บอกว่า น่าจะจัดงานแบบนี้เป็นระดับตำบล"

ผู้เขียนได้ยินแล้ว ก็สุขใจที่ได้ฟังซะจริงๆ

10. ผลที่เกิดจากการทำโครงการ

อันที่จริงผู้เขียนได้แอบโฆษณาแฝงผลดีอันเกิดจากการทำ"โครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ"มาในหลายๆแห่งนี้ ในที่นี้จึงจะขอเพียงตอกย้ำซ้ำทวนประมวลให้เห็นกันชัดๆอีกทีว่า ผลอันเกิดจากการทำโครงการนี้มีอยู่หลากระลอก ตั้งแต่ระลอกของตัวเด็ก ส่งถึงระดับครอบครัว และแผ่ขยายออกไปถึงระดับชุมชน

(10.1) **ผลที่เกิดขึ้นต่อตัวเด็ก** ในการทำงานของโครงการสพส.นั้น เราวาดหวังไว้ว่า จะให้เป็นระบบอย่างน้อย "Two in one" คือ **"เอาทั้งคน เอาทั้งสื่อ"** เพราะหากฟื้นฟูอนุรักษ์แต่ตัวสื่อพื้นบ้าน แต่เด็กเยาวชนในชุมชนนั้นเอาชีวิตไม่รอด ก็ถือว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายครบถ้วน ในทางกลับกันก็เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในขณะที่สนใจจะสืบทอดเท่งตุ๊กไม่ให้เลือนหายจางละลายไปจากบ้านเจ้าหลาว ก็ต้องทำให้เท่งตุ๊กช่วยโอบอุ้มค้ำชูชีวิตของลูกหลานชาวเจ้าหลาวไปพร้อมๆกัน

จากเป้าหมายดังกล่าว การทำงานอย่างทุ่มเทชีวิตจิตใจของคณะทำงานโครงการเท่งตุ๊ก จึงเกิดผลที่น่าพอใจในแง่ตัวเด็ก ดังนี้

- **เด็กรวมตัวกันภายใต้สายตาผู้ใหญ่ ลดความกังวลใจของผู้ปกครอง**

เด็กๆที่ฝึกเท่งตุ๊กจะมารวมตัวกันที่บ้านป้าอำนวยทุกเย็น หลังจากเลิกเรียนแล้ว ซึ่งจะใช้เวลาอยู่ที่นี่ 2-3 ชั่วโมง ทำหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย บ้างก็ปักชุด บ้างก็หัดรำ บ้างก็หัดตีกลอง การที่เด็กมาอยู่รวมกันที่นี่จึงอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่หลายคนที่เข้ามาช่วยสอน โอกาสที่จะมีพฤติกรรมนอกลู่นอกทางจึงมีน้อยลง ป้าอำนวยพูดถึงผู้ปกครองที่ลูกหลานมาฝึกเท่งตุ๊กว่า

"...เขาก็ดีใจ ที่ลูกไม่ต้องไปวิ่งเล่นที่อื่นก็หมดห่วง บางคนเขาก็มารับมาส่งเอง..."

- **สมาธิยาวขึ้น มีสติอยู่กับตัว**

ป้าอำนวยเล่าว่า การฝึกเด็กให้ปักชุดช่วยเสริมสร้างสมาธิให้เด็กๆมาก แรกเริ่มเด็กจะทำงาน (ปักชุด) ได้เพียงระยะเวลาสั้นๆเพียง 2-3 นาที แต่ระยะหลังเด็กๆสามารถใช้เวลาอยู่กับงานได้นานขึ้น บางคนทำต่อเนื่องได้หลายชั่วโมง ต้องบอกให้หยุดจึงจะเลิก การฝึกสมาธิให้เด็กด้วยวิธีการนี้ ทำให้เด็กเรียบร้อยขึ้น ไม่วิ่งเล่นเจี๊ยวจ๊าวเหมือนตอนแรกๆ

- **การช่วยเหลือกันและความสามัคคี**

จากการที่เด็กเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันที่บ้านป้าอำนวยหลังเลิกเรียน นอกจากเด็กๆจะได้รับการฝึกหัดเท่งตุ๊กแล้ว ทีมผู้ฝึกยังได้สอนแทรกคุณธรรมด้วย

เด็กหลายคนเมื่อเลิกเรียนจะยังไม่กลับบ้านตัวเองแต่จะมาที่บ้านป้าอำนวยเพื่อฝึกซ้อมเท่งตุ๊ก เมื่อมาถึง เด็กๆจะทำการบ้านก่อนที่จะทำการฝึก ซึ่งในช่วงนี้เด็กนักเรียนรุ่นพี่ก็จะ

ช่วยสอนการบ้านให้แก่รุ่นน้อง เป็นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างพี่กับน้อง นอกจากนั้นในการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นเรื่องรำ/ร้อง/ดนตรี ทุกคนเรียนรู้ได้ไม่เท่ากัน ผู้ที่รู้ก่อนทำได้ก่อนก็จะช่วยสอนให้คนที่ยังทำไม่ได้

คุณธรรมประการหนึ่งที่ทีมฝึกสอนเน้นคือความสามัคคีในกลุ่ม ให้ช่วยเหลือกัน มีเด็กบางคนที่แรกๆทะเลาะกันมาจากโรงเรียน เมื่อมาอยู่ร่วมกันได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้รับการสั่งสอน ก็คืนดีกัน ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจหนึ่งของครูฝึก

- **เพิ่มพูนทักษะความสามารถของเด็ก ๆ**

สำหรับการจัดกิจกรรมฝึกทั้งรำ/ร้อง/เล่นดนตรีให้แก่เด็กๆจำนวน 30 กว่าคน ตั้งแต่อายุ 4-15 ปี ที่ผ่านการเรียนทั้งขั้นพื้นฐานและขั้นสูง ช่วยให้เด็กๆที่ผ่านกิจกรรมเหล่านี้ได้เพิ่มพูนทักษะความสามารถด้านสื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊ก ทุกคนสามารถรำท่า 12 ท่าพื้นฐานได้ และปัจจุบันมีเด็กและเยาวชนที่มีทักษะการแสดงถึงขั้นออกงานโชว์ได้จำนวนหนึ่ง เด็กกลุ่มนี้ได้ออกไปแสดงในงานประเพณีแล้วหลายครั้งทั้งในและนอกชุมชน สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ตัวเด็กและครอบครัว

- **สี่เหลี่ยมสุขภาวะได้อย่างครบถ้วน**

คณะทำงานโครงการเท่งตุ๊กได้ประมวลผลดีที่เกิดต่อตัวเด็กตามเหลี่ยมมุมของสุขภาวะทั้งสี่คือ กาย/จิตใจ/สังคม/จิตวิญญาณ และให้ข้อสรุปว่า บรรดากิจกรรมทั้งหลายที่ได้ลงแรงไปนั้น ทำให้เกิดผลดีต่อเด็กอย่างครบถ้วนทั้งสี่สุขภาวะ เช่น

- ด้านร่างกาย การเคลื่อนไหวด้วยการร้อง การรำ การเล่นดนตรีที่ต้องใช้ความเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อและร่างกายส่วนต่างๆ ถือได้ว่าเป็นการออกกำลังกาย

- ด้านอารมณ์/จิตใจ ผู้เรียนมีความสนุกสนานและเกิดความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ จิตใจแจ่มใสเบิกบาน แถมเมื่อผู้ปกครองที่มานั่งดูชมอยู่ปรบมือให้กำลังใจ ก็เรียกว่าเบิกบานกันไปทั้งคุณลูกและคุณพ่อคุณแม่

- ด้านสุขภาพสังคม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เด็กๆ ได้เรียนรู้ทักษะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

- ด้านสุขภาพจิตวิญญาณ จากกิจกรรมการไหว้พระ สวดมนต์ระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ ทำให้เด็กๆมีความดื่มด่ำในหลักธรรมคำสอน การปฏิบัติแบบนี้ส่งผลให้เด็กมีสมาธิดี คิดในสิ่งที่ดีๆ รู้กาละเทศะและสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ

(10.2) **ผลที่เกิดขึ้นต่อครอบครัว** ดังที่ได้วิเคราะห์ในหัวข้อ "ปัญหาปัจจุบันของชุมชน" ว่าปัญหาหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนวิถีชีวิต/การใช้เวลา/การให้คุณค่าความสำคัญแก่ชีวิตที่เปลี่ยนไป เช่น ในระดับครอบครัว พ่อแม่สนใจจะทำงานหาเงินมากกว่าที่จะให้เวลาดูแลอบรมสร้างความผูกพัน

กับลูกหลาน

ดังนั้น การทำกิจกรรมเท่งตุ๊กจึงเป็น "การปลูกสร้างเงื่อนไข" เพื่อสานสายใยของครอบครัวซึ่งคณะทำงานได้ประเมินว่า ผลการทำงานที่ผ่านมาได้เริ่มเห็นริ้วรอยของสายสัมพันธ์นี้ถูกถักทอให้เห็นปรากฏขึ้นมาแล้ว

เริ่มตั้งแต่ในกิจกรรมการหัดรำ/ร้อง/เล่นดนตรี พ่อแม่ก็ต้องเริ่มมาส่งลูกๆที่สถานที่เรียน ขั้นต่อมาก็เริ่มมานั่งดูซม เริ่มส่งเสียงเชียร์ให้กำลังใจ และเขยิบก้าวต่อๆมาเป็นลำดับ

อย่างกิจกรรมการปักชุดที่เด็กๆต้องปักของตัวเองนั้น เมื่อปักไม่เสร็จ ณ สถานที่ฝึก และนำกลับไปทำที่บ้าน เด็กๆก็จะขอให้แม่ช่วยปักให้ ทำให้แม่ลูกได้มีกิจกรรมร่วมกัน

และในวาระโอกาสที่มีงานแสดงของเท่งตุ๊กในงานประเพณีของหมู่บ้าน ซึ่งต้องมีการแต่งตัวที่ต้องใช้เวลานาน บรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองทั้งหลายก็จะเข้ามาร่วมด้วยช่วยกันคนละไม้ละมือ

สมาชิก อบต.บ้านเจ้าหลาวท่านหนึ่งให้บทสรุปการประเมินความสัมพันธ์ในครอบครัวเอาไว้อย่างชัดถ้อยชัดคำว่า

> *...ป้าอำนวยทำโครงการในหมู่บ้าน อย่างน้อยก็ช่วยในเรื่องครอบครัว การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้ปกครองกับเด็ก เพิ่มบทบาทสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็งขึ้น คนในครอบครัวใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น เมื่อก่อน พ่อแม่เด็กจะไม่ค่อยสนใจว่าเด็กไปทำอะไร และพอป้านวยมาทำตรงนี้ ก็ทำให้ผู้ปกครองเห็นคุณค่า...*

(10.3) **ผลระดับชุมชน** ดังที่ได้วิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนมาแล้วว่า ความน่ากังวลใจระดับยิ่งยวดของชุมชนบ้านเจ้าหลาวมิใช่เรื่องปากท้อง หากแต่เป็นเรื่องความสามัคคีในชุมชนที่ผู้คนต่างทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะผลประโยชน์จากการเมืองท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายขั้นสุดยอดของโครงการเท่งตุ๊กประการหนึ่งก็คือ การช่วยให้คนในชุมชนหันมาจับเข่าคุยกัน หันหน้ามาปรองดองกัน โดยผ่าน**ลีลาวิธีการทำกิจกรรม**แบบต่างๆ แต่ทว่าเป็นไปแบบโดยทางอ้อมที่อาศัย "เด็กเป็นสื่อ" ผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนนั้นเป็นไปตามข้อสังเกตของสมาชิก อบต.บ้านเจ้าหลาวว่า

> *...เมื่อก่อน ความสัมพันธ์ในชุมชนไม่ค่อยดี ความสามัคคีก็น้อย ส่วนหนึ่งเพราะขัดแย้งจากการเลือกตั้ง ป้าอำนวยเอาเด็กๆมาฝึกรำเล่นดนตรีเท่งตุ๊ก ทำให้เหตุการณ์ดีขึ้น ผมว่าส่วนหนึ่งเด็กๆมันเป็นสื่อได้ดี บางคนพ่อแม่ไม่พูดกัน พอเด็กมาทำกิจกรรมร่วมกันเป็นเพื่อนกัน พอพ่อแม่มาทำกิจกรรมก็ได้พูดคุยกัน...*

ดังนั้น ลีลาการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมในเท่งตุ๊กจึงต้องพยายามชักชวนทุกฝักทุกฝ่ายให้เข้ามาร่วมกัน ผู้เขียนคาดเดาว่า การทำโครงการเท่งตุ๊กแบบนี้คงจะเป็นของเซ่นสังเวยที่เจ้าพ่อหัวแหลม บรรพบุรุษผู้ก่อตั้งบ้านเจ้าแหลมพึงพอใจที่ลูกหลานรู้รักสามัคคีกันอย่างแน่นอน

11. กลยุทธ์การ "ทาบกิ่งใหม่/ต่อตาใหม่" กับต้นเดิม

(11.1) **ชุมชนต้องลงรายละเอียด** เมื่อเวลาสพส.จะทำการวิเคราะห์ชุมชน/ชาวบ้านนั้น เราจะไม่พูดกันแบบรวมๆกันไป เหมือนอย่างเวลาที่เราพูดถึง "บ้านหลังหนึ่ง" หากแต่เราจะลงรายละเอียดว่า ส่วนใดเป็นเสา เป็นหลังคา เป็นจั่ว เป็นรอด เป็นคาน เป็นฝาบ้าน เป็นต้น

หากเราเปรียบเทียบว่า ชาวบ้านทั่วๆไปเป็นส่วนของฝากระดานแล้วไซร้ บรรดาเสา/หลังคา/คาน/ฯลฯ อื่นๆ ก็น่าจะได้แก่ บรรดาสถาบันหลักๆของชุมชน อันได้แก่ สถาบันวัด/สถาบันโรงเรียน/สถาบันองค์กรปกครองท้องถิ่น/กลุ่มต่างๆในชุมชน เป็นต้น

ในการวิเคราะห์บริบทชุมชน เพื่อจะแนะนำ "เขย/สะใภ้หน้าใหม่ของชุมชน" คือโครงการที่ภาคีร่วมมือกับสพส.นั้น ก็ต้องวิเคราะห์เสา/คาน/หลังคา/ฝาบ้าน ฯลฯ เหล่านี้ให้ละเอียด ทั้งนี้ สพส.ได้บทสรุปเรื่องความยั่งยืนของโครงการว่าจะต้องการคานหนุนจาก "เสา 3 ขา" ดังนี้คือ

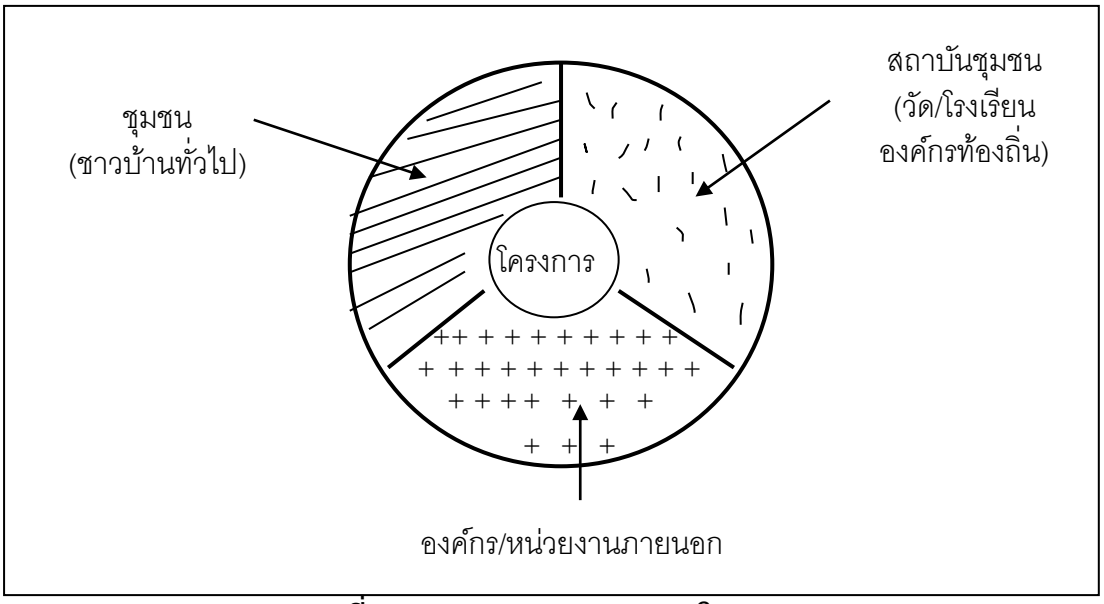

ภาพที่ 12: **เสา 3 ขาของการหนุนโครงการ**

(11.2) **กลยุทธ์การทาบกิ่ง/ต่อตากับต้นเดิม** และหากเราเปรียบเทียบต่อว่า ชุมชนซึ่งหมายความทั้งชาวบ้านและสถาบันต่างๆของชุมชนนั้นเป็นตัวต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่ เมื่อเรานำตัว "โครงการ" ที่เปรียบเสมือน "สิ่งภายนอก" เข้าไปในชุมชนนั้น สพส.มีจุดยืนว่า เราจะไม่เอา "เมล็ดพันธุ์" หรือ "ต้นใหม่" เข้าไปปลูก "ทดแทนต้นเก่า" หากทว่า เราจะใช้วิธีการ "เอากิ่งใหม่ไปทาบกิ่ง/ต่อตากับต้นเดิม" สพส.วาดหวังที่จะให้ "โครงการ" ซึ่งเป็นกิ่งใหม่จากภายนอกนั้น ประสานเข้าเป็นเนื้อเดียวกับโครงสร้างเดิมของชุมชน

กลวิธีในการทำงานโครงการของป้าอำนวยจึงเป็นไปดังนี้

...บางโครงการเราก็พยายามสอดตัวเอาเข้าไปในชุมชน ป้าได้เคยเข้าไปคุยทั้งที่อบต. ทั้งไปนำเสนอที่อำเภอ ใครมีงานมีการอะไรที่ไหน ก็พยายามเอาเด็กที่เราฝึกซ้อมในโครงการไปแสดงให้เขาเห็น คราวนี้มีการจัดงานลอยกระทงในหมู่บ้านเป็นครั้งแรก ก็เลยถือโอกาสจัดงานประกวดเท่งตุ๊กเสริมกับที่เขาจัดงานประกวดหนูน้อยนพมาศและประกวดร้องเพลง/ประกวดกระทงเข้าไปเลย...

และกลวิธีที่จะมัดทาบกิ่งต่อตาให้หนาแน่นแบบขันชะเนาะเลยก็คือ บางโครงการได้เรียนเชิญผู้นำท้องถิ่น (อันได้แก่ สมาชิกอบต. ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย คณะครูจากโรงเรียน) และผู้นำตามธรรมชาติ (ได้แก่ตัวแทนกลุ่มและองค์กรที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน/สมาคมอนุรักษ์พิทักษ์เจ้าหลาว/กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร/กลุ่มสัจจะออมทรัพย์/ชมรมผู้ประกอบการท่องเที่ยว ฯลฯ) จำนวน 25 คนเข้ามาชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ และเชิญมาเป็นคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของโครงการ โดยพิจารณาจากประสบการณ์ที่เหมาะสมของแต่ละบุคคล เช่น คณะกรรมการบริหารโครงการ คณะกรรมการฝ่ายตรวจสอบ คณะกรรมการฝ่ายการเงิน เป็นต้น

กลยุทธ์ในการทำงานเช่นนี้น่าจะเป็นหลักประกันความอยู่ยั้งยืนยงของโครงการในอนาคต แม้ว่าการสนับสนุนจากสพส.จะหมดสิ้นแล้วก็ตาม เนื่องจากชุมชนและสถาบันชุมชนได้รับลูกไปเล่นต่อแล้ว

(11.3) **ใครถนัดช่วยงานทางไหนก็ไปทางนั้น** ในขณะที่กิจกรรมการก่อตั้งคณะกรรมการทำงานนั้นจะเป็นการเปิดช่องทางสำหรับ "บรรดาสถาบันชุมชน" ที่เป็นเสาหลักๆของชุมชนให้เข้ามาช่วยค้ำยันตัวโครงการ

สำหรับส่วนเสี้ยวอื่นๆของชุมชน เช่น พ่อแม่ผู้ปกครอง หรือกลุ่มชาวบ้านทั่วไป ทางโครงการก็ได้เปิดพื้นที่ของ**กิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ**เพื่อระดมการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในวาระปกติธรรมดา ผู้เขียนได้เล่าถึงการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเด็กๆที่มาหัดเรียนรำ/ร้อง/ดนตรีไปแล้ว และในวาระโอกาสพิเศษเช่น การจัดประกวดท่ารำเท่งตุ๊กขั้นพื้นฐานเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2548 ที่ทางโครงการฯได้สอดเข้าไปในช่วงเวลาของการจัดทำบุญศาลเจ้าพ่อหัวแหลม งานนี้มีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมงานทั้งชุมชน (เกือบ 300 คน) โดยที่ทางโครงการฯมีความชัดเจนว่าเป้าหมายของกิจกรรมก็คือการมุ่งเน้นการสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีจากการทำงานร่วมกันในชุมชน ไม่ว่าจะเข้ามาในฐานะคณะกรรมการจัดงาน คณะกรรมการจัดประกวด กรรมการตัดสิน ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายเวที ฝ่ายอาหาร ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ผู้ปกครองของเด็กที่เข้าประกวด ฯลฯ ตามหลักการที่ระบุไว้ข้างต้นว่า ใครถนัดช่วยงานทางไหนก็ไปทางนั้น

(10.4) **แรงหนุนจากภายนอก** ส่วนที่สนับสนุนภายนอกนั้น นอกจากจะมีสพส.ซึ่งถือว่า

เป็น "มิตรทางไกล" และมี "อายุชั่วคราว" แล้ว ทางโครงการฯยังได้ก่อร่างสร้าง "มิตรใกล้บ้าน" เช่น ชมรมสื่อพื้นบ้านของมหาวิทยาลัยบูรพาที่เกิดจากการรวมตัวของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยของภาคตะวันออก โดยมีอ.สุชาดา พงษ์กิตติวิบูลย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งได้ช่วยสนับสนุนด้วยการส่งเสริมเผยแพร่สื่อพื้นบ้านเท่งตุ๊กให้ผู้คนในแถบภาคตะวันออกได้ระลึกความทรงจำร่วมกัน

นอกจากนั้นก็ยังแรงสนับสนุนจาก "บรรดาพันธมิตรบ้านใกล้เรือนเคียง" เช่น ทางชมรมท่องเที่ยว ทางโรงแรม/รีสอร์ท/ร้านอาหาร ฯลฯ ตามที่ได้เล่าเอาไว้ในงานลอยกระทงที่ผ่านมา

กลยุทธ์การหาเพื่อนทั้งใกล้ตัว/ไกลตัว ทั้งชั่วคราวและถาวรเช่นนี้ เป็นเสมือนการแสวงหาหลักค้ำประกันแบบใหม่ให้แก่การสืบชะตาสื่อพื้นบ้านต่อไปในอนาคตโดยแท้

.....

เอกสารอ้างอิง

1. กาญจนา แก้วเทพ, "ไปดูงานสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่หาดเจ้าหลาว จ.จันทบุรี", โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.), 16 พฤศจิกายน 2548
2. เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร, "เท่งตุ๊ก: เมื่อสื่อพื้นบ้านได้รับการดูแล จึงเป็นอะไรที่มากกว่า...", โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.), 29 ธันวาคม 2548
3. โครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ, เอกสารโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขรุ่นที่ 2, 24 สิงหาคม 2547.
4. พลอย นิลณรงค์, สรุปการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ, โครงการสพส., 29 พฤศจิกายน 2548
5. พี่ตี๋, "เล่าเรื่องชมรมตอนที่ 4 "เท่งตุ๊ก ความสุขที่ได้รำ"", **จดหมายข่าว** โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, ปีที่ 2:9 (พ.ค.-มิ.ย. 2548)
6. รายงานกิจกรรมโครงการเท่งตุ๊กสุขที่ได้รำ, งวดที่ 1 (ธ.ค. 2547-มี.ค. 2548) และงวดที่ 2 (เม.ย.2548-ก.ค. 2548)
7. ปรารถนา จันทรุพันธุ์, "ละครซาตรี (เท่งตุ๊ก) ในงานศาลเจ้าพ่อหัวแหลม", **จดหมายข่าว** โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, ปีที่ 2:5 (ม.ค. 2548)
8. ปาจารีย์ แววศรี, "สัมผัสเท่งตุ๊ก สื่อสารสุขของจันทบุรี", **จดหมายข่าว** โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข ปีที่ 2:7 (ก.ค. 2547)
9. รายงานการประชุม "การติดตามและการประเมินผลโครงการ" โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, วันที่ 14-15 พฤศจิกายน 2547, ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอยุธยา
10. รายงานการประชุม "เวทีเลี้ยงส่งทางความคิดภาคีรุ่นที่ 1" โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข วันที่ 26-28 มิถุนายน, 2548 ณ วัดวังหิน จ.พิษณุโลก.
11. รายงานการประชุม "พี่ช่วยน้อง/ภาคกลางและภาคตะวันออก", โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสาร

สุข วันที่ 25-26 ธันวาคม 2548 ณ ศูนย์พัฒนาทรัพยากรบุคลากรงานทาง อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี